

Edicija MEMORIJA: Knjiga prva

Opsada Sarajeva

od 1992. do 1995. godine

Kampanja snajperskog djelovanja i granatiranja,
ratni zločini u sarajevskim opštinama
utvrđene činjenice iz sudskih presuda

Javna ustanova Fond Memorijala Kantona Sarajevo
septembar, 2022. godine

Izdavač: Javna ustanova Fond Memorijala Kantona Sarajevo, Sarajevo, Širokac 22

Edicija MEMORIJA: Knjiga prva

Urednik: Ahmed Kulanić

Autor teksta: Erna Mačkić, istraživač Centra za postkonfliktna istraživanja (CPI)

Recenzenti: Prof. dr. Šaćir Filandra i doc. dr. Amer Osmić

Lektura i korektura: Tim Centra za postkonfliktna istraživanja (CPI)

DTP: Tim Centra za postkonfliktna istraživanja (CPI)

Tiraž: 200 kopija

Radovan Karadžić, predsjednik Republike Srpske i vrhovni komandant njenih oružanih snaga za list Srpski borac 2. augusta 1995. godine (Presuda MKSJ, strana 1.901)

„Prije rata smo bili svjesni da ukoliko do njega dođe, da će početi u Sarajevu. Zaključili smo da ukoliko želimo da pobjedimo, moramo ostati u Sarajevu. Strateška zamisao je bila da onemogućimo da bosanska nezavisna država funkcioniše, a da sa druge strane, naša država funkcioniše (...) Sarajevo je za nas od posebne važnosti iz borbenih razloga, strateških i taktičkih (...) Sarajevo je, kao što znate, vezano za naš opsatanak, za opstanak naše države, i pretpostavljamo da će se, ukoliko dođe do opstanka muslimanskog entiteta, u Sarajevu susretati kulture, civilizacije (...) Ukoliko muslimani ne prihvate mirnu transformaciju grada u dvije cjeline, Sarajevo će doživjeti sudbinu Bejruta, u kom se do podne radi, poslije podne puca. (...) U Srpskom Sarajevu nama treba svaka stopa, čak polažemo prava na centar Sarajeva, recimo lijeva obala Miljacke u cjelosti.“

Ratko Mladić, general-pukovnik, komandant Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, na 16. Sjednici Skupštine bosanskih Srba, 12. maja 1992. godine (Presuda MKSJ, strana 2.231)

„Kad se potučemo za Sarajevo, mi ne smijemo kazati pred međunarodnom javnosti (...) isključićemo vam vodu i struju (...) Mi trebamo još ovog momenta u prsten staviti aždajinu glavu Sarajeva i iz njega može da ima izlaza samo onaj koga ćemo mi pustiti (...) Mi ne smijemo kazati: Mi ćemo uništiti Sarajevo, ne mi nećemo, mi hoćemo da sačuvamo Sarajevo, nama Sarajevo treba. Mi nećemo kazati da ćemo srušiti dalekovod ili vodu isključiti, ne, jer to Ameriku diže na noge, ali (...) jednog dana nema vode u cijelom Sarajevu. Šta je, ne znamo, havarija, da mi oporavimo, ne mi ćemo oporaviti, polako (...) Prema tome, mi moramo mudro saopštavati svijetu, gađali su oni, pogodili dalekovod i nestalo struje, gađali vodovod, nestalo struje tu i tu, vršimo napore i popravljamo, to je ta diplomatija.“

SADRŽAJ

SKRAĆENICE	7
UVOD	9
KAMPANJA GRANATIRANJA I SNAJPERISNJA (1992 - 1993)	12
Juli, august i septembar 1992. godine	15
Oktobar, novembar i decembar 1992. godine	16
Januar, februar i mart 1993. godine	19
April, maj i juni 1993. godine	22
Juli, august i septembar 1993. godine	24
Oktobar, novembar i decembar 1993. godine	27
KAMPANJA GRANATIRANJA I SNAJPERISANJA (1994 - 1995)	29
Januar 1994. godine	29
Februar 1994. godine	34
Mart 1994. godine	36
April, maj i juni 1994. godine	38
Juli i august 1994. godine	40
Septembar, oktobar i novembar 1994. godine	44
Decembar 1994. godine	50
Januar, februar i mart 1995. godine	51
April i maj 1995. godine	53
Juni, juli i august 1995. godine	56
Septembar i oktobar 1995. godine	63
SARAJEVSKE OPŠTINE KOJE SU BILE POD SRPSKOM KONTROLOM	66
Opština Novo Sarajevo	69
Opština Novi Grad	85
Opština Ilidža	93
Opština Vogošća	103
Opština Hadžići	111
Opština Pale	125
Opština Ilijaš	130
Opština Trnovo	134
OSUĐENICI ZA ZLOČINE POČINJENE U SARAJEVU	136
Presude MKSJ (dostupne na službenoj web stranici)	136
Pravosnažne presude Suda BiH (dostupne na službenoj web stranici)	138
Vrhovni sud Federacije BiH (FBiH) i Kantonalni sud u Sarajevu	141
UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUHVA TI (UZP)	144
VOJSKA REPUBLIKE SRPSKE: SARAJEVSKO-ROMANIJSKI KORPUS	151
ZAKLJUČAK	158

SKRAĆENICE

Armija Bosne i Hercegovine	ABiH
Armija Republike Bosne i Hercegovine	ARBiH
Autonomna Regija Krajina	ARK
Glavni štab Vojske Republike Srpske	GŠVRS
Jugoslavenska narodna armija	JNA
Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju	MKSJ
Ministarstvo unutrašnjih poslova	MUP
Republika Srpska	RS
Sarajevsko-romanijski korpus	SRK
Služba državne bezbjednosti	SDB
Služba javne bezbjednosti	SJB
Sud Bosne i Hercegovine	Sud BiH
Teritorijalna odbrana	TO
Udruženi zločinački poduhvat	UZP
Ujedinjene nacije	UN
Vojska Republike Srpske	VRS
Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine	Vrhovni sud FBiH

UVOD

Sarajevo, glavni grad Bosne i Hercegovine (BiH), smješteno je u kotlini i proteže se u pravcu istok-zapad duž obje strane rijeke Miljacke. S južne i sjeverne strane je okruženo brdima i planinama, s kojih se vide ulice i karakteristične tačke grada. Prije rata, Sarajevo se sastojalo od opština: Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža, Vogošća, Pale, Ilijaš, Hadžići i Trnovo.

Prema popisu iz 1991. godine, u Sarajevu je živjelo 527.049 stanovnika, a poznato je da je to bio multikonfesionalni grad, s dugom historijom vjerske i kulturne tolerancije.¹ Srbi su činili apsolutnu većinu u opštinama Pale (oko 69 posto), Ilijaš i Ilidža, dok ih je na području opštine Novo Sarajevo bilo otprilike jednako kao i muslimana.²

Barikade, kontrolni punktovi, zauzimanje strateških objekata, vojne opreme, blokiranje međunarodnog aerodroma od strane Jugoslavenske narodne armije (JNA), zauzimanje zapadnih i sjevernih predgrađa Sarajeva, napadi na Centar za obrazovanje kadrova Ministarstva unutrašnjih poslova Republike BiH (RBiH) na Vracama, centralni tramvajski depo i područje Starog Grada su početak najduže opsade jednog glavnog grada u modernoj historiji – Sarajeva.

„Optužba navodi da je opsada Sarajeva, da upotrijebimo izraz koji se ustalio, toliko zloglasna epizoda sukoba u bivšoj Jugoslaviji da nešto slično nije u evropskoj povijesti zapamćeno od vremena Drugog svjetskog rata. Nijednom od tada nije neka profesionalna vojska bez predaha vodila kampanju takve siline protiv civilnog stanovništva nekog evropskog grada dovodeći ga u stanje oskudice koje podsjeća na Srednji vijek i neprestanog straha od smrti“, navodi se u uvodu presude Pretresnog vijeća tužilac protiv Stanislava Galića, komandanta Sarajevsko-romanijskog korpusa (SRK) VRS.³

Tokom opsade, od maja 1992. do novembra 1995. godine, politički vrh i srpske snage, najprije Sarajevsko-romanijski korpus, kao članovi udruženog zločinačkog poduhvata (UZP) su proveli kampanju namjernog granatiranja i snajperskog djelovanja s primarnom svrhom širenja terora i teroriziranja građana Sarajeva, a što je za posljedicu imalo na hiljade ubijenih muškaraca i žena svih starosnih dobi, uključujući djecu, ranjavanje i sakaćenje hiljada ljudi, a za sve Sarajlije duboke i neizlječive traume i duševne ožiljke.

1 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Ratka Mladića: Presuda TOM III od V", novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636712.pdf>, str. 1323-1324.

2 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", novembar 2006. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/acjug/bcs/gal-acjudg061130.pdf>, str. 67-68.

3 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", novembar 2006. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/acjug/bcs/gal-acjudg061130.pdf>, str 1-2.

Za sarajevske opštine Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža, Vogošća, Ilijaš, Pale, Trnovo i Hadžići, koje se nalaze među drugim bosanskohercegovačkim opštinama iz Istočne BiH, Autonomne Regije Krajina (ARK) i drugima koje su obuhvaćene optužnicama Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), utvrđeno je da su krizni štabovi, pripadnici paravojnih formacija Teritorijalne odbrane (TO), Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) i Vojske Republike Srpske (VRS) tokom preuzimanja vlasti vršili zločine u sklopu realizacije zajedničkog plana sveobuhvatnog udruženog zločinačkog poduhvata, kojem je cilj bio trajno uklanjanje muslimana i Hrvata s tih područja.

„Mada je Vijeće utvrdilo da postoje razlike među opštinama, uvjerilo se da je postojao generalno sličan obrazac koordinisanog nasilja za vrijeme i poslije preuzimanja vlasti u tim opštinama, kao i u zatočeničkim objektima na cijelom području tih opština. Naime, u dvadeset opština u istočnoj BiH, u ARK-u i na području Sarajeva, kao i u zatočeničkim objektima na tom području, srpske snage su činile krivična djela ubistva, progona i prisilnog raseljavanja, što je među bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima dovelo do velikog broja žrtava“, navodi se u presudi Raspravnog vijeća tužilac protiv Radovana Karadžića, predsjednika tročlanog Predsjedništva RS-a od dana njegovog osnivanja 12. maja 1992. do 17. decembra 1992. godine, a nakon tog datuma jedinog predsjednika RS-a i vrhovnog komandanta njenih oružanih snaga do jula 1996. godine.⁴

U sarajevskim opštinama Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža, Pale, Vogošća, Ilijaš i Hadžići, počinjeni su zločin protiv čovječnosti, ratni zločini protiv civilnog stanovništva i ratni zločini protiv ratnih zarobljenika. Civilni, među kojima žene i djeca, zatvarani su u različite objekte poput Kulturno-sportskog i rekreacionog centra Hadžići, u garaži zgrade opštine Hadžići, zatvoru „Kula“, logoru „Bunker“, objektima „Planjina kuća“, „Sonja“ i „Nakina garaža“ u Vogošći, zgradi prijašnjeg preduzeća „Digitron Buje“ i „Šoping“ na Grbavici i fiskulturnoj sali na Palama.

Za zločine počinjene putem sveobuhvatnog UZP-a u sarajevskim opštinama Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža, Pale, Vogošća, Ilijaš, Trnovo i Hadžići, kao i u UZP-u provođenjem kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja radi širenja terora među civilnim stanovništvom Sarajeva, MKSJ osudio je sedam tadašnjih pripadnika srpskog političkog i vojnog rukovodstva. Obzirom da su neki osuđeni za genocid i druge zločine počinjene u BiH, dosuđene su ukupno 122 godine zatvora i dvije doživotne kazne.

Pravosuđe u BiH nije procesuiralo odgovorne za zločine počinjene tokom kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja do maja 2022. godine, dok su za zločine u sarajevskim opštinama koje se bile pod kontrolom srpskih snaga osudili 29 osoba na 232 godine i šest mjeseci zatvora.

MKSJ i sudovi u BiH do maja 2022. godine za provođenje kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja građana glavnog grada BiH i zločine počinjene u sarajevskim opštinama koje su zauzele srpske snage, osudili su ukupno 36 osoba na 354 godine i šest mjeseci zatvora, kao i na dvije doživotne kazne zatvora.

Na osnovu utvrđenih činjenica iz sudskih presuda MKSJ, kao i sudova u BiH, u ovoj publikaciji detaljno opisujemo strategijsko i operativno djelovanje vojnih i političkih struktura Republike Srpske (RS), kampanju snajperskog djelovanja i svakodnevnog granatiranja Sarajeva i izloženost njegovih građana teroru, ubistva i ranjavanja civila, kao i zločine nad muslimanima i Hrvatima iz opština Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža, Vogošća, Ilijaš, Hadžići, Trnovo i Pale te izdvajamo imena i prezimena ratnih zločinaca presuđenih do maja 2022. godine i navode u vezi dva UZP-a srpskih političkih i vojnih snaga. Razvoj ove publikacije pomogao je Centar za postkonfliktna istraživanja, kojem se ovom prilikom zahvaljujemo.

4 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 957.

KAMPANJA GRANATIRANJA I SNAJPERISNJA (1992 - 1993)

Nakon višesedmičnih intenzivnih borbi u gradu, sredinom maja 1992. godine, utvrđene su linije fronta u Sarajevu, „pripadnici srpskih neregularnih jedinica“ u potpunosti su opkolili grad i kontrolisali kompletan saobraćaj koristeći tešku artiljeriju i snajperske puške koje im je dala Jugoslovenska Narodna Armija – JNA, i redovno su s okolnih brda gađali grad, uključujući civilne dijelove grada.⁵

5 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1335.

Granatiranje je posebno postalo žestoko i masovno **13. i 14. maja 1992. godine**. „Iz svog raspoloživog oružja pucano je po području Hrid-Jarčedoli iz pravca Borja, Trebevića i Lapišnice, čime je pričinjena ogromna materijalna šteta i ranjene su tri osobe, među kojima je bilo jedno dijete“, navodi se u presudi protiv Mladića.⁶ Na spisku komandira vatrogasne brigade Mesuda Jusufovića, zgrada preduzeća „Bosnalijek“ u Jukićevoj ulici navedena je kao objekat koji je 14. maja 1992. godine zahvaćen požarom uslijed granatiranja i drugih „agresorskih“ dejstava.

„Prema dodatku izvještaja Komisije eksperata UN-a od 27. maja 1992. u Sarajevu je **14. maja 1992.** poginulo 40 osoba“, stoji u presudi protiv Ratka Mladića, general-pukovnika i komandanta Glavnog štaba VRS-a.⁷

Tog dana, **14. maja 1992.** godine John Wilson, šef vojnih posmatrača UN-a, zaključio je da je na grad palo nekoliko hiljada granata. Uslijed neprekidnog granatiranja, znatno se povećao broj civilnih žrtava, a privredni život je stao i sve češće je bilo nestašica hrane, lijekova i drugih osnovnih potrepština.⁸

Prema izjavi direktora Državne bolnice Bakira Nakaša, najgori period u smislu granatiranje bolnice je bio od **13. do 16. maja 1992. godine** kada je na bolnicu palo 40 granata. „Sobe za pacijente na južnoj strani bolnice više se nisu koristile“, kazao je Nakaš.⁹

U **drugoj polovini maja 1992. godine**, SRK je na Sarajevo ispaljivao prosječno nekoliko stotina granata dnevno. Žestoko je nastavljeno dejstvovanje krajem **maja i početkom juna** 1992. godine a korištena su razna artiljerijska oružja i s raznih položaja. Zavladata je nestašica hrane, pijace su bile prazne a humanitarne operacije ograničene.¹⁰

Minobacačka granata ispaljena s položaja SRK-a, tačnije s položaja na Trebeviću, **27. maja 1992. godine** pala je na ulicu Vase Miskina i ubila je više osoba a ranjeno ih je najmanje 100, među njima i dvije maloljetne osobe. Sve žrtve su bili civili, a neki od njih su čekali u redu za hljeb.

„Prema istražnom dosjeu MUP-a Bosne i Hercegovine, **27. maja 1992.** u 09:55 sati ispaljena je minobacačka granata kalibra 82 milimetra, koja je pala na pješačku zonu ispred prodavnice

„Planika“ i „Elektrotehna“ između kućnih brojeva 5 i 12, u ulici Vase Miskina. Eksplozijom je pričinjena velika materijalna šteta na okolnim zgradama, 112 civila je teže ili lakše ranjeno, a 17 civila je poginulo dok su čekali u redu za hljeb ili tuda prolazili“, stoji u presudi Mladiću.¹¹

Putem radio veze, u noći s **28. na 29. maj 1992. godine**, Mladić je naredio da „tuku po Velešićima, Baščaršiji i sa jedne i sa druge strane, kao i po Predsjedništvu.“

„(...) **28. maja 1992.** Mladić je lično naredio Mirku Vukašinoviću da usmjeri artiljerijsku vatru na Baščaršiju, kao i na Velešiće i Pofaliće, jer „tamo nema srpskog življa mnogo“. Mladić je Vukašinoviću također naredio da otvori artiljerijsku vatru „da ne mogu da spavaju da razvučemo pamet njihovu“, stoji u presudi protiv Radovana Karadžića.¹²

Mladić je **6. juna 1992.** izdao *Direktivu br. 1*, u kojoj je, između ostalog, naveo da je „VRS dobila zadatak da ofanzivnim dejstvima s ograničenim ciljem popravi operativno-taktički položajna širem prostoru Sarajeva“ i naredio SRK-u da „očisti delove Sarajeva“ i dodatno izvrši „čišćenje od preostalih grupa na Mojmilu, Dobrinji, Butmiru i Sokolović koloniji (...) (i) deblokira (ti) komunikaciju Sarajevo-Trnovo i Pale-Zlatište.“¹³

Juli, august i septembar 1992. godine

Napadi granatiranjem i snajperisanjem su nastavljani tokom ljeta 1992. godine, a humanitarna pomoć nije dolazila.

„Dana **29. juna**, sarajevski aerodrom u Butmiru, koji je do tada bio pod kontrolom bosanskih Srba, predat je UNPROFOR-u isključivo za njegove potrebe“, stoji u presudi Karadžiću.¹⁴

Predstavnici tri zaraćene strane u BiH, uključujući Karadžića, potpisali su **17. jula 1992. godine** sporazum u Londonu o 14-dnevnom prekidu vatre.

Mladić je **22. jula 1992. godine** izdao *Direktivu br. 2* i naložio jedinicama da poštuju 14 dana primirja ali da ostanu u borbenoj pripravnosti, da bi **3. augusta 1992. godine** izdao *Direktivu br. 3* i naložio jedinicama da „čvrsto drže Sarajevo u blokadi i spriječe deblokadu.“

„*Direktiva br. 3* je bila tajnog naziva „Bosna-92“ u kojoj je naredio SRK da zadrži položaje koje je zauzeo u Sarajevu i „sužava (...) obruč oko Sarajeva. Jedan od ciljeva operacije bio je

⁶ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM II od V“, novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636711.pdf>, str. 1122.

⁷ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM II od V“, novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636711.pdf>, str. 1122.

⁸ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1335.

⁹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 52.

¹⁰ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1338.

¹¹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM II od V“, novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636711.pdf>, str. 1123.

¹² Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1934.

¹³ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM IV od V“, novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636713.pdf>, str. 2312.

¹⁴ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1338.

„sprečavanje deblokade Sarajeva i prodora ustaških snaga iz Hrvatske i centrale Bosne ka koridorima u Posavini i Istočnoj Bosni“, stoji u presudi Mladiću.¹⁵

Sredinom septembra 1992. godine Sarajevo je neselektivno granatirano.

Oktobar, novembar i decembar 1992. godine

Predstavnici UN-a **8. oktobra 1992. godine** izvijestili su da je „raspoloženje Sarajlija dostiglo najnižu tačku od aprila 1992. zbog neprestanog granatiranja i nepostojanja osnovnih komunalnih usluga.“¹⁶

Humanitarna pomoć u Sarajevo je počela da stiže tek **polovinom oktobra 1992. godine**, ali daleko manje nego što je bilo potrebno za zadovoljene osnovnih životnih potreba.

Prema presudi protiv Stanislava Galića, Eldar Hafizović ranjen je **24. oktobra 1992. godine** na Dobrinji na Trgu junaka. Posvjedočio je da je bio s bakom na balkonu na petom spratu zgrade i pekao roštilj kada je oko 1,5 metar od njega eksplodirala tenkovska granata i ranila ga u desnu ruku i desno koljeno. Balkon je bio okrenut prema Gavrića brdu, položaju koji je držao SRK, a na kojem je Hafizović i ranije viđao tenkove.¹⁷

Doktor Nakaš je kazao da je južni dio Državne bolnice bio najviše izložen vatri i „gotovo 85 do 90 posto pogodaka je bilo sa te strane bolnice“, a okrenut je bio prema teritorijama pod kontrolom SRK-a na Vracama i Trebeviću.

„Nakaš se sjeća da je u **oktobru 1992.** veliki metak iz protivavionskog mitraljeza ranio njegovu sekretaricu koja se nalazila u svojoj kancelariji“, navodi se u presudi Galiću.¹⁸

Krajem oktobra 1992. godine, kako se navodi u presudi protiv Karadžića, „Bosanski Srbi su izveli žestok napad iz pravca sjevera i juga u odnosu na centar Sarajeva, prvih nekoliko granata zateklo je ljude na otvorenom, a što je imalo za posljedicu više žrtava“.¹⁹

¹⁵ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM IV od V", novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636713.pdf>, str. 2313.
¹⁶ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1340.
¹⁷ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 146-147.
¹⁸ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 89.
¹⁹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1340.

Hussein Alija Abdel-Razeka, komandant UNPROFOR-ovog Sektora Sarajevo u periodu od 21. augusta 1992. do 20. februara 1993. godine odmah po dolasku ocijenio je Sarajevo kao opasan grad, s konstantnim granatiranjem i snajperskom vatrom, bez infrastrukture i komunalnih službi koje funkcionišu.²⁰ Prema njegovim riječima, granatiranja u periodu **od augusta do oktobra 1992. godine** su bila brojna, dok je novembar bio relativno miran.

Zaštićena svjedokinja AJ je kazala da se **7. novembra 1992. godine** vraćala kući od komšije. Bila je obučena u civilnu odjeću i prilikom prolaska između dvije zgrade, u blizini Ulice darovalaca krvi začula je pucanj. „Metak ju je pogodio u bok. Odveli su se u ambulantu prve pomoći i kasnije smjestili u bolnicu. Prema iskazu svjedokinja, vatra je stigla s Grbavice“, navodi se u presudi protiv Galića.²¹

Mladić izdaje **19. novembra 1992. godine** *Direktivu br. 4*, kojom je naložio SRK-u da „Sarajevo i Igman drže u potpunoj blokadi i stežu obruč“. U **decembru 1992. godine** tokom borbe za Otes, granatiranje Sarajeva i okoline je intenzivirano.

Pyers Tucker, vojni pomoćnik generala Philippe Morilliona (komandant UNPROFOR-a u komandi za BiH), izjavio je da od **1. do 10. decembra 1992. godine** došlo do najgoreg neprekidnog granatiranja Sarajeva od početka rata. Iako su bili koncentrisani na Otes i Stup u zapadnom dijelu Sarajeva, SRK je granatirao i centralne dijelove grada kako bi slomili volju građana i njihovu volju za otporom.

Prema Tuckerovim riječima, na grad je ispaljivano dnevno više od 1.500 eksplozivnih projektila, a borba za Otes podrazumijevala je borbe od kuće do kuće, kao i podršku pješadije i artiljerije bosanskih Srba.²²

SRK je **7. decembra 1992. godine** zauzeo Otes i dijelove Stupa. Međutim, **13. decembra 1992. godine** gađaju i naselje Širokača, kada je ranjena trogodišnja Anisa Pita iz vatrenog oružja sa stijene Baba, koja je bila pod kontrolom SRK-a.

„Oba roditelja su pregledali kćerku i ustanovili da je ranjena u desnu natkoljenicu metkom koji se nije zadržao u njenom tijelu. Uz pomoć svog brata, Ekrem Pita je odnio kćerku u kliniku u Starom Gradu, gdje su joj previli rane. Anisa Pita je zatim odvezena na ortopedsko odjeljenje bolnice Koševo na daljnje liječenje.“²³

Svjedok John Ashton, koji je u Sarajevo stigao u julu 1992. Kao fotograf, kazao je da je svjedočio minobacačkom napadu u **decembru 1992. godine** kada je u Novom Sarajevu poginula jedna žena a ranjeno je više ljudi. Bio je i svjedok granatiranja u decembru 1992. godine najmanje jedan sat prije mraka kada je granatirana pošta zgrade u kojoj su bili predstavnici UNPROFOR-a, a kada je poginulo troje ljudi a dvoje ranjeno dok su nosili drva koja su tek bili nasjekli.²⁴

Uoči katoličkog Božića, **24. decembra 1992. godine**, kao i pravoslavnog Božića, **07. januara 1993. godine**, jedinice SRK-a su obje noći u ponoć otvorile dvadesetominutnu baražnu vatru i na nasumične civilne ciljeve.²⁵ Granatiranje je nastavljeno i u januaru 1993. godine, uključujući i opštinu Stari Grad, kada je pala granata na civile dok su čekali u redu za vodu. Tada je ubijeno nekoliko ljudi.

Zaštićeni svjedok pod oznakom KDZ450 je kazao da je u prosjeku dnevno padalo 1.200 granata. **Od kraja 1992. do početka 1993. godine**, svjedok Ashton je kazao da je svaki dan granatirana Državna bolnica s planine Trebević. U tim napadima je korišteno protivavionsko naoružanje.²⁶

Januar, februar i mart 1993. godine

Januarska i februarska zima 1993. godine je bila najhladnija za Sarajlije, uz velike nestašice struje, gasa i nafte, a i moral im je bio na najnižoj tački. Kako bi izbjegli nestašice hrane u gradu, na stotine civila je svake noći pokušavalo da prođe preko aerodroma i dođe do Butmira ili planine Igman, ali su jedinice SRK-a na njih otvarale vatru i ubijali su ih ili ranjavali.²⁷

Hafizović je drugi put ranjen **13. januara 1993. godine**, kada se s drugim mladim ljudima okupio u jednom prizemnom stanu u zgradi na Dobrinji. U vrijeme događaja, svjedok i njegovi prijatelji su koristili plinsku lampu jer je bilo kasno uvečer i nije bilo struje.

„Hafizović se sjeća da je čuo glasnu eksploziju i da je shvatio da je ranjen u glavu te da krvari. Istrčao je na ulicu pozivajući upomoć i čuo je kako vojnici SRK-a viču sa obližnjih linija sukoba: Balijs, kol'ko smo vas ovaj put pobili?“ Hafizović se sjeća da su nakon toga događaja komšije pronašle parčad minobacačke granate kalibra 82 ali ne zna odakle je granata ispaljena“, navodi se u presudi Galiću.²⁸

20 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1339.

21 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Stanislava Galića“, decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 84.

22 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1342.

23 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Stanislava Galića“, decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 221.

24 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Stanislava Galića“, decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 83.

25 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1342.

26 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Stanislava Galića“, decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 88.

27 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1343.

28 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Stanislava Galića“, decembar 2003. godine,

Opasna Sadržaja
Od 1991. do 1995.

Ashton je u **februaru 1993. godine** bio očevidac incidenta u kojem je jedan tenk SRK-a ispalio tri granate na područje Holiday Inn-a u blizini Muzeja, gdje nije bilo nikakvih neprijateljskih vojnih djelovanja. Rekao je da su na ulici bili civili, a francuski i ukrajinski vojnici UNPROFOR-a bili su iza metalnih zaklona.²⁹

<https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 147.

²⁹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilaštvo protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 83.

Dok su međunarodne snage pokušavale da uspostave primirje i takozvani „plavi put“ za nesmetano kretanje civila i humanitarne pomoći, jedinice SRK-a su **21. marta 1993. godine**, granatirale cijelo Sarajevo i tad je na grad palo 2.400 granata.³⁰

April, maj i juni 1993. godine

Devetogodišnja djevojčica je ranjena **17. aprila 1993. godine** dok se igrala ispred kuće na Sedreniku. Prema presudi protiv Karadžića, metak je djevojčicu pogodio „u predjelu plečke (...), prošao kroz nju i zabio se u zid“ iza nje. Tog istog dana, nije navedeno tačno vrijeme, djevojčicu su uz pomoć komšija automobilom odvezli u bolnicu u Sarajevo. Dok se auto udaljavao od kuće te djevojčice, na njega je ispaljen metak koji ga je pogodio u stražnji dio.³¹

Vijeće sigurnosti UN-a je **6. maja 1993. godine** Sarajevo proglasilo zaštićenom zonom, zajedno s Tuzlom, Žepom, Goraždem, Bihaćem i Srebrenicom, što je značilo momentalni prekid vatre. Međutim, Galić tokom svjedočenja u MKSJ tvrdi da je **15. maja 1993. godine**, Armija Republike BiH (ARBiH) izvela nekoliko napada na koje su jedinice SRK-a odgovorile, ali u „suzdržanoj mjeri“ jer je to naselje iz kojeg je došao napad bilo gusto naseljeno. Isti dan, Galić je naredio jedinicama Sarajevsko-romanijskog korpusa nesmetan prolazak humanitarnih konvoja.³²

David Harland, oficir za civilne poslove UNPROFOR-a, a kasnije politički savjetnik komandanta Komande UNPROFOR-a za BiH u Sarajevu, koji je stigao u Sarajevo u junu 1993. godine, kazao je u sudnici da je Sarajevo bilo avetinjski prazan grad sa spaljenim vozilima na ulicama, barikadama protiv snajperske vatre napravljenim od kontejnera i stalnim zvukom pucnjave u pozadini, dok su zgrade bile izrešetane od granatiranja i artiljerijske vatre.³³

Dvije minobacačke granate od 82 mm ispaljene su **1. juna 1993. godine**, kratko jedna za drugom na oko 200 civila, među kojima su bili žene i djeca, u naselju Dobrinja dok su gledali utakmicu. Ubijeno je više od deset osoba, a ranjeno više od stotinu. U presudama je utvrđeno da je pucano s položaja VRS-a, istočno-jugoistočno od Dobrinje.

Pripadnik civilne zaštite Ismet Fazlić bio je sudija u drugoj utakmici. Izjavio je da je nekih 10-20 minuta poslije početka utakmice, dok su izvodili penal, među igrače, u središte pala granata. Njega je pogodio geler tako da je zadobio teške povrede u obje noge, kao i po drugim

dijelovima tijela. Odmah je vidio da na zemlji leži jedanaest mladića, od kojih su osmorica umrla na licu mjesta.³⁴

Omer Hadžiabdić, koji je tada imao 15 godina, gledao je utakmicu pored prevrnutih automobila kad je prva granata pogodila igralište. Čuo je veoma glasnu eksploziju koja ga je oborila na tlo. Ranjen je gelerom u nogu. Nedim Gavranović, koji je tada imao 12 godina, stajao je iza jednog od golova kad je začuo prvu eksploziju i osjetio snažan udarac. Od gelera je zadobio prostrijelnu ranu na desnoj potkoljenici.

Mladić je **25. juna 1993. godine** izdao *Direktivu br. 5* i naredio jedinicama VRS-a da spriječe deblokadu Sarajeva i energičnim i brzim ofanzivnim djelovanjem oslobode pravac Sarajevo – s. Kijevo – s. Trnovo – prevoj Rogatica i Kalinovik i područje oko Igmana i Bjelašnice. Riječ je o operaciji koja je nosila naziv „Lukavica 93“, a izvele su je jedinice Sarajevsko-romanijskog, Drinskog i Hercegovačkog korpusa. Jedinice Sarajevsko-romanijskog korpusa su bile angažovane na pravcu Jahorina – Bjelašnica – Igman, i poduzeti su napadi s ciljem presijecanja veze između Sarajeva i ostatka BiH koja je išla ispod i preko aerodroma sve do Igmana.³⁵

Svjedok G je izjavio da je **25. juna 1993. godine** bio u povrtnjaku i brao salatu kada je, oko 13:20 sati, začuo pucnjavu s Orahovog Brijega. Legao je na dva-tri minuta, a kada je ustao, pogođen je u leđa. Nakon što je doživio „strahovit udarac“, okrenuo se za 180 stepeni, pao je i onesvijestio se.

„Svjedokinja K, koja je toga dana bila u posjeti svjedoku G, vidjela ga je na zemlji, kako leži na leđima, na udaljenosti 50-100 metara od njegove kuće. Svjedokinja K je pritrčala da pomogne svjedoku G, koji je upozorio da bude oprezna jer je upravo pogođen. Svjedokinja K je otišla po komšiju koji se vratio s njom da joj pomogne odnijeti svjedoka G. Dok su nosili svjedoka G, začuli su žestoku pucnjavu u svom pravcu. Sve troje su se bacili na zemlju. Pucnjava je potom prestala. Zatim su pretrčali nekoliko metara dok ponovo nije započela pucnjava. Četiri-pet puta su nakratko potrčali i zatim se bacili na zemlju da ne bi bili pogođeni. Svjedok K je izbrojala da je na njih pucano ukupno u 10-15 navrata. Trebalo im je 15-20 minuta da odnesu svjedoka G do kuće. Svjedoka G su zatim odvezli u bolnicu i na bolničkom liječenju je ostao mjesec dana“, opisano je u presudi protiv Galića.³⁶

30 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1344.

31 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1512.

32 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1345.

33 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1346.

34 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 148.

35 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1347.

36 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 226.

Sudije na Galićevom suđenju su van razumne sumnje se uvjerile da je svjedok G pogođen s teritorije pod kontrolom SRK-a, tačnije s područja tako zvane „Ticine kuće“.

Kako bi izbjegli područja koja su gađali snajperisti, Milada Halil, njen suprug Sabri i majka Almasa Konjhodžić su **27. juna 1993. godine** išli prema pošti. Kad su prilazili semaforu na raskrsnici u Kranjčevićевой ulici, u blizini kasarne Maršal Tito, začuli su pucjavu. Milada, koja je hodala malo ispred, potrčala je preko raskrsnice iza zaklona od kontejnera postavljenih kao zaštita od pucnjave s Grbavice. Uplašivši se pucnjave, Almasa je izgubila ravnotežu i pala. Sabri joj je pomogao da ustane i oni su produžili dalje. Kad su prešli deset metara Almasu je pogodio metak. Sabri Halil se okrenuo i ispod svoje tašte ugledao lokvu krvi. Žrtvu su odveli u bolnicu, gdje je od povreda umrla.

Većina članova Pretresnog vijeća na suđenju Galiću je utvrdila da je Almasa, civil, namjerno gađana i ubijena hicima ispaljenim s teritorije Grbavice, koju je kontrolisao SRK.³⁷

Juli, august i septembar 1993. godine

Munira Zametica, 48-godišnja žena, civil, ubijena je **11. jula 1993. godine**. Pošla je bila po vodu na rijeku Dobrinju i neko se vrijeme zadržala na sjeverozapadnoj strani mosta, koji joj je pružao zaklon od snajperske vatre koja je trajala cijeli dan. Kada je skupila dovoljno hrabrosti i krenula da napuni kantu vodom, pogodio ju je metak. Potrbuške je ležala u rijeci, krvareći. Kada su je izvukli iz vode i prevezli u bolnicu, umrla je. U presudi je utvrđeno da je namjerno pogođena iz pravca pravoslavne crkve na Dobrinji, koja je bila pod kontrolom jedinica SRK-a.³⁸

Dan kasnije, **12. jula 1993. godine**, eksplodirala je jedna granata na grupu od oko 100 civila koji su čekali kod cisterne za vodu u blizini komunalne česme kod broja 155 u Aleji B. Bujića u stambenom naselju Dobrinja. Ubijeno je 13, a ranjeno 14 osoba. Pucano je iz dijela Nedžarića, koji su bili pod kontrolom VRS-a.³⁹

Galić je tokom svjedočenja kazao da je ARBiH vršila napade kako bi zaustavila operaciju „Lukavica 92“. Ipak, jedinice SRK-a su uspjele uspostaviti kontrolu nad Igmanom i Bjelašnicom, ali **5. augusta 1993. godine** nakon razgovora s međunarodnim predstavnicima Krajišnikom, Plavšićkom, Mladićem, koji se protivio, Karadžić je pristao da se povuku s Igmana, a da napuštenu teritorijukontroliše UNPROFOR. U napuštenoj

teritoriji je bio i aerodrom i zvala se demilitarizovana zona, ali u presudama je navedeno da nijedna strana nije ispoštovala dogovor da se povuku. ARBiH je ostala na sjeveru dok je VRS bio na južnom djelu.

Ifeta Šahić je u **augustu 1993. godine** imala 14 godina i živjela je u kući svoje sestre na Kobiljoj Glavi.

„Dana **5. avgusta** oko podneva rečeno joj je da s dvjema prijateljicama, Sabinom Zeković i Vildanom Kapur, ode po vodu. Svjedokinja Šahić je posvjedočila da tokom sukoba kuće nisu imale ni vode ni struje i da su ljudi po vodu obično išli na obližnju rijeku i to u zoru ili sumrak, da ih ne bi vidjeli i pucali u njih. Toga dana, međutim, još nisu čule pucjavu. Dok su, na povratku, hodale Starom cestom i vukle kolica s kanisterima punim vode, svjedokinja Šahić i njene prijateljice začule su ispred sebe pucjavu. Meci su tukli o zemlju oko njihovih nogu. Šahićeva je vidjela bljesak mitraljeza, takozvanog „sijača smrti“, iz kojeg se pucalo na njih. Potrčale su i sklonile se u voćnjak na lijevoj strani ceste. Ifeta Šahić i Sabina Zeković su legle na travu. Vildana Kapur se naslonila na stablo i tada je pogođena u lijevu nogu.“⁴⁰

Pretresno vijeće se na suđenju Galiću van razumne sumnje uvjerilo da je metak kojim je ranjena Vildana Kapur ispaljen s teritorije koju je držao SRK.

Vojni komandanti su dogovorili primirje **11. augusta 1993. godine**, kojim je omogućeno slobodno kretanje UN-a po cijeloj BiH, izuzev Pala, koje su kontrolisali Srbi. Galić je, kako je navedeno u presudi protiv Karadžića, naredio svim pripadnicima SRK-a da „po bilo koju cijenu“ ne otvaraju vatru po gradu Sarajevo i da „moguće izgrednike“ i „vojnike željne avanture i provokacija, posebno prema pripadnicima UNPROFOR-a“ uklone i daju im neke sporedne dužnosti.⁴¹

Komanda SRK-a je izvještavala da pripadnici ARBiH vrše povremene napade. Komanda SRK-a je ponovno izvijestila da je ARBiH iz lakog naoružanja i snajpera dejstvovala po položajima SRK-a i po Grbavici iz, između ostalog, Sedrenika. Jedinice SRK-a su uzvatile vatrom po Sedreniku, koristeći protivavionske mitraljeze kalibra 12,7 mm.⁴²

37 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Stanislava Galića“, decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 91.

38 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1347.

39 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1347.

40 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Stanislava Galića“, decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 228.

41 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1349.

42 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1349.

Dan kasnije, **3. septembra 1993. godine**, u centru Sarajeva su 35-godišnja Nafa Tarić i njena osmogodišnja kćerka Elma ranjene od istog metka, dok su išle kod Elmine školske drugarice po neke knjige.

U njihovom djelu grada (Hrasno) tada je bilo mirno. Majka i kćerka, držeći se za ruke, kretale su se iza metalnih kontejnera koji su bili postavljeni kao zaštita od snajpera koji su djelovali s brda Hrasno. U neposrednoj blizini nije bilo ni vojnika ni drugih mogućih vojnih ciljeva.

Pogođene su u trenutku kada su njih dvije izašle iz zaklona koji su im pružali kontejneri. Jedan metak je ustrijelio majku kroz bedro i završio u Elminom trbuhu. Obje su pale na zemlju. Uspjele su otpuzati s mjesta na kojem su bile izložene vatri. U bolnici su provele skoro dvije sedmice. Dokazano je van razumne sumnje da je pucano s položaja Sarajevsko-romanijskog korpusa i da su Elma i njena majka gađane namjerno.⁴³

Galić je izvijestio **4. septembra 1993. godine** Glavni štab VRS-a da su neki vojnici iscrpljeni i da, „obzirom da samo u izuzetnim slučajevima odgovaraju, (...) izbija u prvi plan do kada će moći da se uzdržavaju.“⁴⁴

Bajram Sopi i Šaćir Bosnić su **7. septembra 1993. godine** krenuli na mjesto blizu rezervoara u Širokači da skupe drva za ogrjev. „Stajali su na brijegu udaljeni 10-15 metara jedan od drugog i iskopavali korijenje, kada je neko „opalio (u Šaćira Bosnića) jednom i promašio ga. Ispaljen je drugi hitac koji je pogodio Šaćira Bosnića u desnu sljepoočnicu. Pucanje je prestalo, a nakon, nepreciznog vremena, došla su kola hitne pomoći i u bolnicu odvezla žrtvu, koja je podlegla rani“, navodi se u presudi protiv Galića.⁴⁵

Oktobar, novembar i decembar 1993. godine

Žestoko granatiranje i snajpersko djelovanje je nastavljeno u **oktobru i novembru 1993. godine**. Na područje Starog Grada je **27. oktobra 1993. godine** palo 500 granata.⁴⁶

Vojni posmatrači često su prijavljivali nasumičnu vatru SRK-a bez jasno utvrđenog cilja. Ramiza Kundo, 38-godišnjakinja ustrijeljena je **2. novembra 1993. godine** i ranjena u lijevu dojku dok je noseći kante s vodom prelazila preko ulice Briješko brdo (sada ulica Bulbulistan) u zapadnom dijelu Sarajeva.

43 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 99.

44 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1349.

45 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 223.

46 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1350.

Ramiz Velić je **2. novembra 1993. godine** raščišćavao smeće na Trgu heroja u Hrasnom, dok su mu mještani pomagali rukama i lopatama. Ulica u kojoj su čistili bila je od snajperske vatre zaklonjena dekama obješenim o žicu. Velić je vozeći bager unatrag odmaknuo se od deka i zaklona i pogođen je u lijevu ruku a onda je iskočio iz kabine i sklonio se iza točka. Pucnjava se nastavila i čuo je da je nekoliko metaka pogodilo lijevu stranu vozila. Kasnije su mu rekli da su na bageru izbrojali 64 traga od metaka.

„Pretresno vijeće je van svake razumne sumnje uvjereno da su Ramiza Velića, civila, namjerno gađali s područja na Vracama koje je kontrolisao SRK“, stoji u presudi protiv Galića.⁴⁷

UNPROFOR je izvijestio **3. novembra 1993. godine** da bosanski Srbi stvaraju teškoće za dostavu humanitarne pomoći Sarajevu više nego što su to činili u posljednje vrijeme i da konvoji s hranom, lijekovima i opremom zadržavaju se i kasne. Škola „Fatima Gunić“ granatirana je **9. novembra 1993. godine**, da bi dan kasnije bila granatirana Otoka, kada je ubijeno i ranjeno više djece.

Karadžić je **11. novembra 1993. godine** izdao *Direktivu br. 6* u kojoj je naredio da se stvore objektivni uslovi za ostvarivanje „ciljeva rata“ VRS-a, uključujući „oslobađanje“ Sarajeva, a jedan od zadataka SRK-a bio je da se spriječi deblokada Sarajeva. U decembru 1993. godine uslijedila je *dopuna Direktive br. 6*, u kojoj je Karadžić naredio da zauzmu brdo Žuč i naselje Mojnilo radi stvaranja što bolje pozicije za podjelu grada.⁴⁸

Dvije artiljerijske granate od 122 mm pogodile su pijacu Ciglane u ulici Đure Đakovića. Ubijeno je i ranjeno više osoba. Pucano je s Poljina, područja koje je kontrolisala VRS. Vojni posmatrači su **26. decembra 1993. godine** izvijestili o pojačanom snajperskom djelovanju u gradu u kojem su bile ranjene žene i djeca.

KAMPANJA GRANATIRANJA I SNAJPERISANJA (1994 – 1995)

SRK VRS-a je tokom 1994. i 1995. godine nastavila kampanju granatiranja i snajperskog djelovanja Sarajeva toliko intenzivno da su počinjeni neki od najmasovnijih zločina nad civilima. Pijaca, na kojoj se okuplja jako puno ljudi, granatirana je u februaru 1994. i u augustu 1995. godine. Na Alipašinom polju ubijeno je šestoro djece dok su se igrala ispred zgrade. Intenzivirano je snajpersko djelovanje kako po tramvajima, najčešće u djelu ispred Holliday Inn-a i kasarne Maršal Tito. Civilni su pogađani dok su vozili bicikl, sjedili u stanu, skupljali drveće za ogrjev, išli po vodu, dijelili humanitarnu pomoć ili radili bilo kakve druge aktivnosti. Uskraćivanje hrane, vode i struje civilnom stanovništvu Sarajevo je bilo „opšte obilježje“ strategije bosanskih Srba usmjerene ka prisiljavanju Vlade bosanskih Muslimana da prihvate mirovni sporazum.

Pukovnik Andrey Demurenko, načelnik Štaba Sektora Sarajevo UNPROFOR-a od januara 1995. do decembra 1995. godine, posvjedočio je da „kad se posmatra ljudska patnja, onda je to bio slučaj potpune opsade, baš kao što je to bio Lenjin grad u Drugom svjetskom ratu.“⁴⁹

Januar 1994. godine

Sarajevo, uključujući mnoga stambena naselja, u **januaru 1994. godine** ponovno je bilo izloženo žestokom granatiranju koje je dovelo do velikog broja civilnih žrtava rata. Snajperisanje je također nastavljeno.

Sanija Dževlan, 32-godišnjakinja ranjena je **6. januara 1994. godine** na Dobrinji dok se biciklom vraćala iz bolnice, gdje je uzela lijekove za svoju bolesnu majku. Osjetila je udarac i shvatila da je pogođena. Uspjela se održati na biciklu i stigla je do svoje kuće. Komšije su joj pomogle da ode u bolnicu.

„Pretresno vijeće konstatuje da je svjedokinja vjerodostojna, a njezini dokazi pouzdani“, navodi se u presudi protiv Galića.⁵⁰ Pretresno vijeće konstatuje da je ustrijeljena s područja pravoslavne crkve na Dobrinji IV, koja je bila pod kontrolom SRK-a.“

Akif Mukanović je **11. januara 1994. godine** živio sa suprugom i dvoje djece tinejdžerskog uzrasta na prvom spratu zgrade u Ulici obala 27. Jula u Hrasnom. Dok su zajedno s komšijom sjedili za trpezarijskim stolom, supruga Hatema je bila okrenuta leđima prema prozoru. Budući da nije bilo struje, na stolu je gorila svijeća. Samo je puklo, a supruga Hatema je kazala: „Gotova sam“, samo je korak napravila (...) problijedila i klonula.

47 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Stanislava Galića“, decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 102.

48 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1351.

49 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 241;

50 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Stanislava Galića“, decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 141.

„Prema Mukanovićevom iskazu njegov stan su pogodila dva metka. Jedan metak prošao je kroz drveni okvir na lijevoj strani prozora, gledajući napolje i ranio njegovu suprugu u desnu lopaticu, presjekavši joj aortu i zabivši joj se u tijelo. Drugi metak prošao je kroz lijevo prozorsko okno, proletio kroz trpezariju i zid, te se zabio u vanjski hodnik zgrade. Hatemu Mukanović odveli su u bolnicu, ali nije preživjela povredu“, navodi se u presudi protiv Galića.⁵¹

Na Alipašinom polju, **22. januara 1994. godine**, pale su najmanje tri minobacačke granate i od njih je poginulo šestero djece.⁵² Ubijeni su: Indira Brković, Jasmina Brković, Danijel Jurenić, Mirza Dedović, Nermin Rizvanović i Admir Subašić, dok su se igrali u stambenoj zoni. Ranjeno je šest osoba, od kojih su većina bili djeca.

Muhamed Kapetanović, koji nije imao ni deset godina a živio je u Cetinjskoj ulici broj 2, igrao se s četvoricom drugova na parkiralištu. Druga djeca su se igrala u ulici Klare Cetkin. U naselju nije bilo nikakvih vojnih dejstava i nije se mogao vidjeti ni jedan vojnik. Odjeknula je glasna eksplozija nakon koje su djeca otrčala u zaklon. Neposredno prije nego što je Kapetanović stigao do ulaza u svoju zgradu, deset metara od djeteta koje je bilo iza Kapetanovića eksplodirala je još jedna granata. To dijete je ubijeno, a troje ih je ranjeno, uključujući i Kapetanovića koji je zadobio teške povrede noge. Goran Todorović, dvanaestogodišnji dječak, otrčao je prema zgradi i počeo se penjati stepenicama prema svom stanu u ulici Klare Cetkin br. 6, na deset do 15 metara je eksplodirala druga granata i ranila ga.

Čovjek koji se kretao ulicom Klare Cetkin, gdje je živio, čuo je dvije eksplozije i prije nego što se mogao skloniti pala je treća granata, eksplozija ga je odbacila u zrak i teško ranila u lice.

51 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 104.

52 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1352.

Refik Aganović, koji je bio u stanu na 14. spratu zgrade u ulici Klare Cetkin br. 4 čuo je „uobičajan“ zvižduk granate, nakon čega je odjeknula eksplozija, pa poslije toga druga granata. Aganović je otvorio prozor koji gleda na zapad da vidi šta se dogodilo i tada je ispred zgrade eksplodirala treća granata i odbacila ga unatrag. Aganović je sjurio niz stepenice i vidio 13-godišnjeg dječaka kako tetura i umire, a u tih nekoliko minuta umro je još jedan mlađi dječak kojem je Aganović, kako je rekao u sudnici, pokušao pomoći. Poginula su i druga djeca koju svjedok nije prepoznao jer su bili krvavi i osakaćeni.⁵³

Galić je **26. januara 1994. godine** izložio dvije etape operacije vezano za Sarajevo. Prva je da se spriječi deblokada i spajanje jedinica ARBiH s jedinicama izvan Sarajeva, i da SRK popravi operativno taktički položaj zauzimanjem Debelog brda, Mojmila, Grdonja, Huma i Čoline kape. U drugoj etapi, koja je trebala da započne na proljeće 1994. i traje 20 do 30 dana, SRK je trebao da produži gore navedena dejstva, spriječi dostavljanje hrane i medicinskih potrepština te „oslobodi srpski dio Sarajeva“.⁵⁴

Februar 1994. godine

U naselju Dobrinja **4. februara 1994. godine** pale su tri minobacačke granate, koje su ubile najmanje osam civila, među njima i jedno dijete, i ranjeno je najmanje 18 osoba, među njima i dvoje djece.⁵⁵ Najprije je pala granata koja je eksplodirala kod istočne fasade stambene zgrade u Ulici oslobodilaca Sarajeva, u eksploziji je ranjen Sabahudin Ljuša.

Nakon što je kamionom dopremljena humanitarna pomoć, koju su istovarili u skladište na zapadnoj strani Ulice oslobodilaca Sarajeva br. 10, Ljuša je prešao ulicu da uzme metlu iz kancelarije, gdje se dijelila humanitarna pomoć, a gdje se bila okupila masa ljudi da preuzme pomoć.

„Ljuša se upravo spremao da pređe ulicu i vrati se u skladište, kad je „osjetio jaku detonaciju i osjetio da ga je nešto pogodilo u predjelu grudnog koša“, navodi se u presudi Galiću.⁵⁶

Fata Spahić je s tri žene krenula na Dobrinju da zamijene cigarete za brašno. Igralište na Dobrinji pored parkirališta, gdje su trebale zamijeniti robu nalazilo se pokraj Ulice oslobodilaca Sarajeva. Kad su stigle bilo je okupljeno oko 20 žena i djece. Spahić je čula zvižduk nakon kojeg je uslijedila eksplozija koja je pogodila stambenu zgradu prema

Ulici oslobodilaca Sarajeva. Kad je potrčala da se skloni kod ulaza zgrade gdje se djelila humanitarna pomoć, čula je kako iz tog pravca dopiru zapomaganja. Vratila se zajedno sa ženama na igralište da pokupe stvari.

„Mi smo čule zvuk, kako smo se sagnule, granata je pala kod nas. Trenutak kasnije primijetila je kako povrijeđeni puzajući odlaze s mjesta događaja, te su dvije njezine prijateljice i dva dječaka koje nije poznala poginuli ili umiru. Spahićeva je i sama bila ranjena. Došla su kola hitne pomoći i odvezla ranjene u lokalnu ambulantu. Odatle je svjedokinja čula eksploziju treće granate“, opisala je Spahić.⁵⁷

53 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 164.

53 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 128.

54 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1352.

55 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 170.

56 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 164.

Dan kasnije, **5. februara 1994. godine**, oko podne na otvorenu pijacu Markale, gdje se okupljao veliki broj ljudi, pripadnici SRK-a ispalili su granatu kalibra 120 mm iz minobacača.

„Na osnovu bolničke evidencije, u pogledu koje Vijeće prihvata da nije potpuno tačna, s obzirom na haotičnu situaciju u vrijeme kada je sačinjena, na osnovu činjenice o kojoj je presuđeni i tehničkih dokaza u vezi s ubojnim dejstvom minobacačkih granata, Vijeće zaključuje da je od eksplozije te granate 5. februara 1994. poginulo najmanje 67 osoba i ranjeno preko 140 osoba“, navodi se u presudi protiv Karadžića.⁵⁸

Pijaca Markale i okolno područje, kako je zaključeno u presudi protiv Radovana Karadžića u MKSJ-u, nisu bili legitimni vojni cilj i gotovo sve žrtve ovog granatiranja su bili civili koji nisu direktno učestvovali u neprijateljstvima.

Presuđene činjenice: minobacačka granata kalibra 120 mm je na pijacu ispaljena iz pravca sjever-sjeveroistok ili pod azimutom od približno 18 stepeni, granata nije mogla biti ispaljena ni s jednog mjesta na strani linije sukoba pod kontrolom ABiH, minobacačka granata koja je 5. februara 1994. godine eksplodirala na pijaci Markale ispaljena je s teritorije pod kontrolom SRK-a i nije bilo razloga da se pijaca smatra vojnim ciljem.⁵⁹

Kao posljedica granatiranja Dobrinje i pijace Markale, **9. februara 1994. godine** obje strane su pristale na prekid vatre, što je za posljedicu imalo mirne oko tri sedmice februara jer nije bilo poginulih do kraja mjeseca.

Mart 1994. godine

Za građane Sarajeva je bio ohrabrujući i početak **marta 1994. godine** jer je prekid vatre i dalje trajao, a polovinom tog mjeseca počeli su saobraćati i tramvaji. Proradile su i komunalne usluge, bilo je tekuće vode i ljudi su se počeli nadati normalnom životu. Postignut je sporazum **17. marta 1994. godine** u vezi s „plavim putevima“, a što je znatno olakšalo humanitarnu situaciju u Sarajevu.

Međutim, već **19. marta** u gradu je počeo da se povećava stepen snajperske aktivnosti. Prema riječima Adrianusa van Baala, koji je u to vrijeme bio načelnik štaba Komande UNPROFOR-a za BiH, snajperska aktivnost se tokom tog perioda nastavila uprkos sporazumu o prekidu vatre – a bila je naročito usmjerena na tramvaje u Sarajevu.⁶⁰

Mensur Jusić prisjetio se napada snajperima izvršenog u **proljeće 1994. godine** u Ulici vojvode Putnika. Svjedok se vraćao kući s posla i kad je izašao iz tramvaja začuo je glasan rafal i zvuk metaka koji udaraju u asfalt. Trčeći prema zaklonu, vidio je neku djevojku kako puže, pogodio ju je metak snajpera. Svjedok ju je podigao i odveo u zaklonjeni prolaz između zgrada. „Jusić je izjavio da je vatra otvorena sa Grbavice, prekoputa Mosta bratstva i jedinstva“, navodi se u presudi protiv Galića.⁶¹

61 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 84.

autor fotografije: Benisa Bibuljica

58 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1669.

59 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1692.

60 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1357.

Jusić je video kako je nekog čovjeka u Brodskoj ulici pogodio metak i čovjek se srušio na zemlju. Odvukli su ga neki ljudi koji nisu nosili uniforme. Na osnovu prijašnjih iskustava, Jusić smatra da je metak ispaljen s vrha određene skupine visokih zgrada (od dvadeset spratova) na Grbavici.

April, maj i juni 1994. godine

U **aprilu 1994. godine** nastavljaju se snajperska djelovanja i minobacački napadi, a građani Sarajeva se suočavaju s nestašicom plina, vode i struje.

Ramiz Grabovica vozio je civile redovnom autobuskom linijom između Alipašino mosta i Dobrinje tokom prekida vatre. Kada je **25. maja 1994. godine** dovezao autobus na raskrsnici Ulice Nikole Demonje i Ulice omladinskih brigada, u centru Dobrinje, otvorio troja vrata da putnici uđu, čuo je jedan pucanj ispaljen iz pravca Nedžarića, koje je kontrolisao SRK. Grabovica je vidio da su ranjene dvije srednjovječne žene, jedna je na desnoj strani autobusa držala se za koljeno, dok je drugu na suprotnoj strani oblila krv. „U tom momentu sam upalio autobus, zatvorio vrata, mada su putnici ostali govorili ‘otvori puca snajper’ (...) zatvorio sam vrata, okrenuo se i pošto je bolnica 100 metara od tada, preko nekog ivičnjaka, livade stigao sam do bolnice. Žrtve Sehadetu Plivac i Hajru Hafizović izveli su iz autobusa, ostale su u bolnici da im se pruži ljekarska pomoć“, kazao je Grabovica.⁶²

Do priliva humanitarne pomoći je došlo **27. maja 1994. godine**, što je dovelo do brzog pada cijena hrane i otvaranja novih radnji.

Fatima Salčin se s rođakom Džemalom Maljanovićem vraćala **13. juna 1994. godine** s Dobrinje pješke na Alipašino polje. Metak ju je pogodio u dlan desne ruke i izašao na drugu stranu. Pretresno vijeće u predmetu Galić je konstatovalo da su Salčin i Maljanović bili civili i nisu predstavljali nikakvu prijetnju, a većina članova Vijeća konstatuje da su ih namjerno gađali s područja koje je kontrolisao SRK.⁶³

Krajem juna 1994. godine, ponovno dolazi do presijecanja humanitarne pomoći i povećanog snajperskog djelovanja. Tramvaj koji se kretao ulicom Zmaja od Bosne je pogođen **19. juna 1994. godine**, što je dovelo do velikog broja žrtava.

⁶² Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 143.

⁶³ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 117.

Svjedokinja M, koja je bila u šestom mjesecu trudnoće, je bila u tramvaju **19. juna 1994. godine** sa sinom od četiri godine. Kad se tramvaj približio raskrsnici Ulice vojvode Putnika i Trščanske ulice, svjedokinja M je začula pucanj i vidjela da joj je ranjen sin koji je sjedio pored prozora. Ranjeni su također jedan čovjek koji je stajao pored tramvajskih vrata i jedna djevojka. U istom tramvaju je bio Mensur Jusić koji je vidio ženu s malim dječakom koji je bio obliven krvlju. Shvatio je zatim i da je sam pogođen u cjevanicu desne noge i primijetio da neka žena, koja mu je stajala s desne strane, krvari iz ruke.

„Oba svjedoka su izjavila da je tramvaj nastavio voziti i da je prije nego što je stigao do bezbjednog mjesta u Pofalićima propustio dvije stanice. Pucnjava se nije nastavila. Ranjenima je u obližnjoj ambulanti prve pomoći pružena ljekarska pomoć“, navodi se u presudi protiv Galića.⁶⁴

Sanela Muratović je, tada 16-godišnjakinja, **26. juna 1994. godine** ranjena iz vatrenog oružja dok je hodala zapadnim dijelom Sarajeva. Muratović je s Medinom Omerović, koja je tada imala 17 godina, išla do njenog stana u Ulici Đure Jakšića 17 (na istočnoj strani Lukavičke ceste), u naselju Vojničko polje (opština Novi Grad). Kada su krenule da prijeđu ulicu uniformisani vojnici su ih upozorili da na to područje pucaju snajperisti nakon čega su one potrčale. Muratović je pogođena u desno rame s prednje strane.

Pretresno vijeće u predmetu Galić je konstatovalo da je pucanj kojim je žrtva pogođena ispaljen s područja Zavoda za slijepe, položaj SRK-a.⁶⁵

Juli i august 1994. godine

Broj snajperskih djelovanja posebno je povećan tokom **jula i augusta 1994. godine**, kako po tramvajima, tako i po naseljima.

Seid Solak, tada 13-godišnjak je ranjen **22. jula 1994. godine** iz vatrenog oružja u sarajevskom naselju Čengić Vila.

Svjedok AG, tada 13-godišnjak i svjedokinja AH, njegova sestra, **22. jula 1994. godine** su krenuli s majkom u posjetu rodbini. Zaustavili su se da pogledaju izlog prodavnice cipela u Ulici Miljenka Cvikovića (područje Čengić vile). Svjedok AG je sišao s bicikla i nedaleko od njega stao. Pogođen je u donji dio stomaka. Metak je dječaku prošao kroz tijelo i razbio izlog prodavnice. Porodici su pomogli ljudi iz obližnjeg restorana. Svjedoka AG odveli su u odjel za hitne intervencije, a potom je nekoliko dana zadržan u bolnici.

autor fotografije: Benisa Bibuljica

64 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 93.

65 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 121.

Pretnosno vijeće u predmetu Galić konstatuje da je svjedok AG, citvil, ranjen hicem koji je namjerno ispaljen na njega s teritorija na Hrasnom brdu koju je kontrolisao SRK.⁶⁶

Navodeći kao razlog krijumčarenje oružja u grad, bosanski Srbi su po naređenju Karadžića **26. jula 1994. godine** odlučili da zatvore aerodrom za konvoje s komercijalnom robom, a zaustavljeno je dopremanje humanitarne pomoći zračnim putem.⁶⁷

U **augustu 1994. godine** situacija u Sarajevu počela je da se pogoršava jer su incidenti snajperskog djelovanja bili u porastu. S punkta za prikupljanje naoružanja na Ilidži, bosanski Srbi su uzeli više komada teškog naoružanja, na što je NATO odgovorio zračnim napadima gađajući protivtenkovski top SRK-a. Nakon što je zaprijećeno novim udarima, vratili su oružje.

S pozicije načelnika štaba u SRK-u, u **augustu 1994. godine** Dragomir Milošević je imenovan za komandanta. Donosio je odluke o pitanjima poput zalihe municije, pozicioniranju minobacača, obuke snajperista, a redovno je obilazio jedinice duž linije. Kako je utvrđeno presudama pod komandom Miloševića je počelo korištenje modifikovanih avionskih bombi koje su bacane na grad Sarajevo, a dokazi pokazuju da je i sam naređivao ispaljivanje tih bombi, koje su imale užasan učinak u smislu ranjavanja, ubijanja, uništavanja i psihološkog djelovanja na civilno stanovništvo. Iz nekoliko naređenja je vidljivo da je Milošević odlučivao i o razmještanju i položajima lansera za projekte.

66 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 106.

67 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1360.

Tokom prvih nekoliko dana na položaju komandanta SRK, **12. ili 16. augusta 1994. godine** Milošević je izdao naređenje da se jedinice SRK-a stave u punu borbenu gotovost. Naredio je 4. Mješovitom artiljerijskom puku da „pripremi vatre po rejonu Bašćaršija i Vrbanja. „Vatre otvarati po naređenju sa KM/komandnog mjesta/ SRK“, navodi se u presudi protiv Dragomira Miloševića, koji je bio od otprilike marta 1993. godine načelnik štaba Stanislava Galića, pa od augusta 1994. godine komandant SRK VRS-a, raspoređen oko Sarajeva.⁶⁸

Tramvaji su prestali saobraćati **12. augusta 1994. godine** zbog pojačanih snajperskih djelovanja. Dva dana kasnije potpisan je sporazum o prekidu snajperskog djelovanja i njime su obje strane prihvatile da u roku od naredna 24 sata izdaju naređenje kojim će eksplicitno zabraniti otvaranje snajperske vatre na vojno osoblje, civile i osoblje UN-a. Milošević je takvo naređenje izdao 18. augusta 1994. godine naloživši svim jedinicama da momentalno obustave snajpersko djelovanje i djelovanje iz drugog oruđa.

„Nakon što je potpisan taj sporazum, osjetilo se izrazito poboljšanje, jer su incidenti snajperskog djelovanja gotovo momentalno prestali i njihov broj je smanjen s oko 100 incidenata sedmično na oko 10 sedmično. To je trajalo otprilike mjesec dana, a zatim se broj incidenata ponovo počeo postepeno povećavati“, navodi se u presudi protiv Karadžića.⁶⁹

Civilno stanovništvo je počelo da uzgaja povrće u parkovima i privatnim baštama što se prodavalo u prodavnicama po umjerenim cijenama. Međutim, nije bilo napretka o otvaranju tzv. „plavih puteva“ za aerodrome je grad stoga većinu zaliha dobavljaio preko tunela u Butmiru.⁷⁰

Septembar, oktobar i novembar 1994. godine

Karadžić je pristao da razmotri mogućnost otvaranja „plavih puteva“ **8. septembra 1994. godine** najprije za civilni saobraćaj, zatim humanitarni i na kraju komercijalni.

Polovinom septembra 1994. godine, Sarajevo je imalo zadovoljeno 100 posto potreba za hranom, ali u presudama je navedeno da jedinice ARBiH napadaju Srbe na putu „Pale – Ilidža“, što jedinice SRK lako odbijaju, ali za posljedicu napada ponovno su blokirani konvoji za Sarajevo.

Najžešći sukobi su izbili **18. septembra 1994. godine**. SRK je izvijestio da je **21. septembra**

68 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, "Tužilac protiv Dragomira Mitoševića", decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 284.
69 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1362.
70 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1363.

1994. godine ARBiH otvarala vatru na položaje iz pješadijskog naoružanja, snajpera i u nekoliko navrata iz minobacača. Dan kasnije, nakon što su jedinice SRK-a otvorile vatru po gradu, kada je pogođen jedan civil i vojnik UN, zatraženi su zračni udari na jedan njihov tenk. Međutim, SRK uzvraća napadom na tenk UNPROFOR-a, u kojem je ranjen vozač.

Sljedećeg dana, na sastanku s predstavnicima UN-a, Mladić je tražio izvinjenje i rekao generalu Davidu Fraseru, koji je u Sarajevu bio od aprila 1994. do maja 1995. godine i radio kao pomoćnik komandanta UNPROFOR-a za Sektor Sarajevo, da bez izvinjenja niti jedan konvoj neće proći kroz teritoriju koju drže bosanski Srbi, a što se i realizovalo na terenu, budući da su svi srpski kontrolni punktovi bili zatvoreni za veća vozila.⁷¹

Mladić je preko oficira za vezu obavijestio UNPROFOR **25. septembra 1994. godine** da se ne može garantovati sigurnost aviona koji slijeću na sarajevski aerodrom, uslijed čega su obustavljeni letovi za Sarajevo.

ARBiH je **6. oktobra 1994. godine** izvela operaciju na Igmanu, prošavši kroz demilitarizovanu zonu, prilikom čega je ubijeno nekoliko vojnika SRK-a i četiri bolničarke koje su se tamo nalazile. SRK je uzvratio granatiranjem i snajperskim djelovanjem. **Dva dana kasnije**, u ulici Zmaja od Bosne pogođen je tramvaj i bilo je žrtava.

71 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1365.

Alma Ćutuna pogođena je dok se **8. oktobra 1994. godine** vozila tramvajem u ulici Zmaja od Bosne. Ušla je u tramvaj na stanici „Socijalno“ zajedno sa suprugom s kojim je krenula u grad. Stajala je pored srednjih vrata tramvaja i bila okrenuta prema Grbavici. Ranjena je krhotinom stakla u lijevu stranu glave, a metak je pogodio u desnu butinu i presjekao joj nožnu arteriju. Po dolasku u Državnu bolnicu, bila je „klinički mrtva“. Operisana je i oporavila se.

„Pretresno vijeće se uvjerilo da je tramvaj pogođen vatrom iz mitraljeza na krivini u obliku slova S u ulici Zmaja od Bosne te da je Alma Ćutuna, civil, pogođena i teško ranjena u desnu butinu. Nema nikakvih dokaza o tome da su hici ispaljeni s teritorije pod kontrolom ABiH-a. Pretresno vijeće se uvjerilo da su hici ispaljeni iz zgrade „Metalke“, koju je držao SRK“, navodi se u presudi protiv Miloševića.⁷²

Na svoj 14 rođendan, Adnan Kasapović je s dva prijatelja išao prema takozvanoj robnoj kući „Vemeks“ u Vojničkom Polju. U trenutku kada je trebao da zakorači prema zidu koji je bio uz robnu kuću, Kasapović je pogođen. Metak je s prednje strane ušao u desno rame, prošao lijevo od pluća i izašao na leđima, blizu njegovog lijevog ramena. Umro je na putu do bolnice.

„Na osnovu iskaza očevidaca W-62 i Ermina Kreće, Pretresno vijeće se uvjerilo da je Adnan Kasapović, 14-godišnjak i civil, **24. oktobra 1994. godine** ustrijeljen i ubijen dok je hodao pokraj pasaža na Vojničkom Polju. Nema dokaza koji upućuju na to da je taj hitac ispaljen s teritorije pod kontrolom ARBiH-a. Iskazi očevidaca i vještaka tužilaštva poručnika Van der Weijdena pokazuju da su ti hici ispaljeni iz Škole za slijepe, koja je bila poznata kao snajperski položaj SRK-a“, stoji u presudi protiv Miloševića.⁷³

Komandant Milošević je **27. oktobra 1994. godine** izdao upozorenje jedinicama SRK-a u kojem je naveo da „neprijatelj ne poštuje nikakva pravila ni načela humanosti“ i da je SRK do sada nastojao da ispoštuje sve Ženevske konvencije, a neprijatelj ako ovako nastavi, „primoraće nas da od danas na svaki ispaljeni metak uzvratimo po odabranom cilju u Sarajevo pod muslimanskom kontrolom.“⁷⁴ Obavijestio je i UNPROFOR da SRK uvodi nova ograničenja kretanja konvoja, uključujući inspekciju svih konvoja koji prelaze liniju fronta.

⁷² Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 89.

⁷³ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 130.

⁷⁴ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1366.

Na Livanjsku ulicu, opština Centar, pale su tri granate **8. novembra 1994. godine** između 15:15 i 18:00 sati. Ismetu Aliću, koji je tada bio dječak, i koji se spremao da igra fudbal, šrapnel koji je nastao eksplozijom nanio je povredu na obrazu, a dvojica njegovih drugova Adis Tinjak i Amer Čehajić, ranjena su u stomak. Dječak Dino Blekić zadobio je smrtonosne povrede i u bolnici je umro. Žena Nena Deljanin teško je ranjena u zgradi i po dolasku u bolnicu konstatovana joj je smrt. Lejla Hodžić je ranjena u glavu i umrla je. Žena Razija Šteta, pronađena je ranjena na ulici, a Muharem Alađuz laške je ranjen šrapnelom dok je organizovao da Raziju odveze u bolnicu, koja je podlegla od zadobivenih povreda.

„Pretno vijeće konstatuje da su tri granate koje su pale na Livanjsku ulicu **8. novembra 1994. godine** prouzročile pogibiju najmanje četiri civila i teško ranjavanje najmanje šest civila“, navodi se u presudi protiv Miloševića.⁷⁵

Na majku Dženanu Sokolović i njenog sedmogodišnjeg sina Nermina Divovića **18. novembra 1994. godine**, dok je na snazi bio prekid vatre i tramvaji su saobraćali, na pješačkom prelazu ulice Franje Račkog pucano je iz vatrenog oružja. Nermin je podlegao na putu do bolnice, a Dženana je operisana u bolnici Koševo.⁷⁶

Tramvaji su vozili ujutro **21. novembra 1994. godine**. Jedan od vozača je bio Hajrudin Hamidić a među putnicima su bili uglavnom žene i djeca, nekoliko staraca i mladih ljudi. Kad je tramvaj oko 11:00 sati stigao do raskrsnice između Zemaljskog muzeja i Holiday Inn-a, pao je projektil. Došlo je do ogromnog udara i eksplozije.

„Svjedok W-54 je vidio kako se vjetrobrian razbio u paramparčad i da je prednji dio tramvaja oštećen. Sva stakla su bila razbijena i u tramvaju je bilo gelera. Hajrudinu Hamidiću niz lice se slijevala krv. Naočale su mu bile razbijene i jako je krvario“, navodi se u presudi Milošević.⁷⁷

Kada je tramvaj došao do kasarne Maršal Tito, snajperisti su bez prestanka počeli gađati lijevu stranu tramvaja. Ranjena je jedna žena.

„Pretno vijeće nalazi da je tramvaj pogodila raketa ispaljena iz ručnog bacača raketa tipa M80 i u toj eksploziji teško je ranjen Hajrudin Hamidić, civil i vozač tramvaja. Pretno vijeće se takođe uvjerilo da je odmah nakon što je tramvaj gađan raketnim projektilom, na njega otvorena snajperska vatra. Nema nikakvih dokaza koji upućuju na to da je vatra otvorena s teritorije pod kontrolom ABiH, Snajperski hici i raketni projektili ispaljeni su s nebodera na Grbavici, koju je držao SRK“, navodi se u presudi protiv Miloševića.⁷⁸

Situacija u Sarajevu se pogoršavala. Došlo je do „potpunog zaustavljanja“ kretanja konvoja, obim humanitarne pomoći je bio oskudan, a dolazak aviona s humanitarnom pomoći zavisio je od dobre volje bosanskih Srba, stanovnici Sarajeva „davljani“ su jer su bosanski Srbi željeli izvršiti što veći pritisak na grad prije početka zime.⁷⁹

Sanela Dedović, tada 13-godišnjakinja, **22. novembra 1994. godine** je išla pješke prema školi u Saburinoj ulici. Dok je pretrčavala preko raskršća kako bi došla do Ulice Rogina, bila je okrenuta leđima prema Špicastoj stijeni. Metak se prvo odbio od asfalt i rasprsnuo, a onda ju je jedan geler pogodio u lijevi gležanj.

⁷⁵ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 154.

⁷⁶ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1436.

⁷⁷ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 90.

⁷⁸ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 92.

⁷⁹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1367.

„Pretnosno vijeće konstatuje da je Sanela Dedović, civil, pogođena i teško ranjena u gležanj fragmentom metka koji je ispaljen iz snajperskog oružja. Nema dokaza koji ukazuju na to da je taj hitac bio ispaljen s teritorije pod kontrolom ABiH-a. Taj hitac je bio ispaljen s litice Špicaste stijene koja je bila pod kontrolom SRK-a.“, navodi se u presudi Miloševiću.⁸⁰

Otvorena je vatra **23. novembra 1994. godine** na tramvaj koji se kretao ulicom Zmaja od Bosne i tom prilikom su ranjene dvije žene, Hafize Karačić i Sabina Šabanić.

„Na osnovu iskaza očevidaca, uključujući iskaze Hafize Karačić i Sabine Šabanić, te izvještaj policije BiH, Pretnosno vijeće nalazi da je tramvaj pogođen na raskrsnici ispred Holiday Inn-a, ili ubrzo nakon toga, ispred kasarne „Maršal Tito“, između dva muzeja. Vatra je otvorena iz jednog od nebodera u Lenjinovoj ulici ili iz zgrade „Metalke“. Pretnosno vijeće podsjeća da je obje lokacije držao SRK“, navodi se u presudi protiv Miloševića.⁸¹

Decembar 1994. godine

Početkom decembra 1994. godine, SRK je granatirao centar Sarajeva vođenim raketama. Derviša Selmanović ranjena je **10. decembra 1994. godine** u koljeno dok je uzimala drva koja su bila naslagana između kuće i garaže na Sedreniku.

„Na osnovu iskaza Derviše Selmanović, Nedžiba Đoze i vještaka, te dokumentarnih dokaza, Pretnosno vijeće konstatuje da je Derviša Selmanović pogođena iz mitraljeza i teško ranjena u nogu dok je bila u stražnjem dvorištu jedne kuće na Sedreniku i da su hici ispaljeni sa litice Špicaste stijene koju je kontrolisao SRK“, navodi se u presudi Miloševiću.⁸²

Na buvljoj pijaci su, na Baščaršiji **22. decembra 1994. godine** približno u 9:10sati ispaljene dvije granate, koje su ubile i ranile više osoba.

Sporazum o slobodi kretanja UNPROFOR-a i UNHCR-a radi isporuke humanitarne pomoći potpisan je **31. decembra 1994. godine**, što je dovelo do otvaranja tzv. „plavih puteva“, uključujući puteve za aerodrom.

Januar, februar i mart 1995. godine

Situacija u Sarajevu se poboljšala u **januaru i februaru 1995. godine**. Ti mjeseci bili su relativno mirni. Također je došlo do znatnog poboljšanja humanitarne situacije i više od 5.000 građana je svakodnevno koristilo puteve za aerodrom.⁸³

Krajem februara 1995. godine dolazi do povećanog broja snajperskih djelovanja po gradu. Otvorena je vatra na tramvaj koji se kretao ulicom Zmaja od Bosne i tom prilikom je bilo više žrtava. Među ranjenima su Alma Mulaosmanović i Alija Holjan.

„Pretnosno vijeće se uvjerilo da su **27. februara 1995. godine** u tramvaju najmanje tri osobe teško ranjene hicima ispaljenim s teritorije pod kontrolom SRK-a. U svjetlu činjenice da nijedan dokaz ne upućuje na to da je hitac mogao da ispali iko drugi osim pripadnika SRK-a, Pretnosno vijeće konstatuje da je hice ispalio neki pripadnik SRK-a“, stoji u presudi protiv Miloševića.⁸⁴

83 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1369.

84 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 103.

80 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 117.

81 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 96.

82 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 120.

U martu 1995. godine su nastavljene sve snajperske aktivnosti i stalno granatiranje. Otvorena je **3. marta 1995. godine** vatra na još jedan tramvaj u ulici Zmaja od Bosne i tom prilikom je bilo žrtava. Ranjeni su Azem Agović, star 46 godina, i Alen Gičević, star 33. Na području Sedrenika pucano je iz vatrenog oružja na 14-godišnjeg dječaka Tarika Žunića dok se vraćao kući iz škole.

„Pretno vijeće se uvjerilo da je Tarik Žunić, civil, pogođen i teško ranjen hicem iz mitraljeza sa položaja SRK-a na Špicastoj Stijeni dok je hodao ulicom Sedrenik i nakon što je prošao dio zaklonjen ceradom“, navodi se u presudi protiv Miloševića.⁸⁵

Mladić je rekao Rupertu Smithu, komandantu Komande UNPROFOR-a za BiH 5. marta, da je SRK pojačao djelovanje po Sarajevu zbog Srba ubijenih u vojnim ofanzivama koje je poduzimala ABiH, što je Smith shvatio kao eksplicitno priznanje da jedinice SRK pribjegavaju snajperskom djelovanju kao kaznenoj mjeri, a ne radi postizanja eventualne vojne koristi.⁸⁶

Karadžić je **8. marta 1995. godine** potpisao *Direktivu br. 7*, kojom je naredio SRK da „odsutnom odbranom“ spriječi deblokadu Sarajeva, „spolja“. Kao posljedica toga, uslovi u Sarajevu su pogoršavani uz alarmantan porast vojnih aktivnosti, uključujući znatan broj snajperskih aktivnosti protiv civila, što je dovelo do obustavljanja tramvajskog saobraćaja. U to vrijeme pripadnici ABiH pucali su iz snajpera po Grbavici i ubili dvije djevojčice. Kao posljedicu za snajpersko djelovanje po Grbavici, pojačano je granatirano Sarajevo i Karadžić je zatvorio tako zvane plave puteve.⁸⁷

Do najvećeg granatiranja Sarajeva došlo je **12. marta 1995. godine**, a broj žrtava snajperskog djelovanja je tad bio najveći od augusta 1994. godine.

General Rupert Smith, komandant Komande UNPROFOR-a u BiH, rekao je da je najveći dio granatiranja i snajperskog djelovanja u tom periodu bio sa ciljem maltretiranja cjelokupnog stanovništva. Nakon sastanka sa Koljevićem, Smith je kazao da mu je otvoreno priznao da je namjera bosanskih Srba bila da vojnim sredstvima rat privedu kraju, a obzirom da nisu imali dovoljno ljudstva, mišljenja je da su namjeravali plan da ostvare oslanjanjem na vatrenu moć.⁸⁸

UNPROFOR je **29. marta** izvijestio da su bosanski Srbi intenzivirali vatru na avione UN-a na sarajevskom aerodromu i da su zbog toga letovi bili obustavljeni od 17. do 24. marta.⁸⁹

April i maj 1995. godine

April 1995. godine je bio posebno težak za Sarajlije jer su često bili izloženi snajperskom djelovanju i minobacačkim napadima, a bilo je vrlo malo plina, vode i struje. Prema presudama, u prosjeku je bilo oko 1.000 otvaranja vatre.

Karadžić je obavijestio Smitha **5. aprila 1995. godine** da su donijeli odluku da krenu u kontranapad i da će koristiti oružje koje do sada nisu koristili.⁹⁰

Milošević je naredio **6. aprila 1995. godine** Iliđanskoj brigadi: „Odmah pripremiti lanser sa jednom avio bombom i prenijeti bombu za lansiranje. (...) U Hrasnici ili Sokolović Koloniji izabrati najunosniji cilj gdje bi bile najveće ljudske i materijalne žrtve“. Idućeg dana, modifikovana avionska bomba je pogodila Hrasnicu, ubila Zibu Ćustović, ranila troje civila i prouzrokovala masovna razaranja u civilnoj četvrti gdje je eksplodirala.⁹¹

Bosanski Srbi su **8. aprila 1995. godine** obustavili humanitarne letove, tvrdeći da UN švercuje oružje za ABiH i time krši Sporazum u vezi s aerodromom, a kasniji pokušaji da se pregovorima postigne ponovno otvaranje aerodroma su propali.⁹²

Sredinom aprila 1995. godine ubijena su dva pripadnika UNPROFOR-a iz snajpera. Obavljani su međunarodni pregovori ali do kraja rata više nije nastavljeno dopremanje humanitarne pomoći zračnim putem, a nisu otvoreni ni putevi za aerodrom zbog čega se u **maju 1995. godine** humanitarna situacija brzo pogoršavala.

Šemsa Čovrk, 27-godišnjakinja je **3. maja 1995. godine** hodala prema glavnom ulazu u zgradu broj 4, u ulici Josipa Kraša (Dobrinja), držeći za ruku petogodišnjeg sina. Pogođena je u desnu stranu abdomena i srušila se na zemlju. Odnijeli su je u kuću preko puta zgrade, udaljenu približno pet ili šest metara, nedugo zatim, prebačena je u bolnicu u Dobrinji, u kojoj je operisana.

„Pretno vijeće konstatuje da je Šemsa Čovrk, civil, pogođena i teško ranjena dok je hodala ulicom Josipa Kraša na Dobrinji C5“, stoji u presudi protiv Miloševića⁹³ ,ali u svjetlu svih dokaza, Pretno vijeće nije se uvjerilo da je žrtva pogođena s položaja na teritoriji pod kontrolom SRK-a.

⁸⁵ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 125.

⁸⁶ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1370.

⁸⁷ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1370.

⁸⁸ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1371.

⁸⁹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016.

godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1371.

⁹⁰ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1371.

⁹¹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Sažetak presude Raspravnog veća u predmetu protiv Drago-mira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212bcs_summary.pdf, str. 4.

⁹² Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1372.

⁹³ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 137.

Kao odgovor na srpske minobacačke napade na civilne dijelove Sarajeva, **7. i 8. maja 1995. godine**, Smith je zatražio da NATO izvede zračne napade, ali je njegov zahtjev odbijen. Smith je **9. maja 1995. godine** obavijestio Karadžića o razlozima za zahtjev zračnih napada, a on nije negirao da su gađani civilni dijelovi grada.

ARBiH je **12. maja 1995. godine** počela ofanzivu s teritorije grada a jedinice SRK-a su odbile napad pokazujući vojničku odvažnost i dominantnu vatrenu moć.

U stanu na Dobrinji **14. maja 1995. godine** oko 23:45 sati, advokatica Jasmina Tabaković je bila u spavaćoj sobi svog stana, koji je gledao na položaje bosanskih Srba na Dobrinji. Ustrijeljena je u grudni koš i umrla. Metak je probio plastičnu foliju koja je bila postavljena na prozoru umjesto stakla, prošao joj kroz tijelo i na kraju se zabio u zid iza ormara.

„Pretno vijeće se uvjerilo da je Jasmina Tabaković, civil, ubijena hicem u svojoj spavaćoj sobi na Dobrinji. Hitac je ispaljen sa teritorije SRK-a na Dobrinji I“, navodi se u presudi protiv Miloševića.⁹⁴

SRK je **16. maja 1995. godine** granatirao bolnicu Koševo i njenu okolinu.⁹⁵

S punktova za prikupljanje naoružanja, obje strane su uzele teško naoružanje nakon čega su jedinice SRK-a nastavile granatiranje civilnih dijelova Sarajeva. Smith je **24. maja 1995. godine** uputio ultimatum da će biti izloženi zračnim udarima ako ne prestanu da otvaraju vatru iz teškog naoružanja. Isti dan, dvije modificovane avio-bombe eksplodirale su u ulici Safeta Zajke i Majdanskoj i tom prilikom je ubijeno i ranjeno nekoliko osoba.⁹⁶

„Pretno vijeće prihvata zaključke KDZ-a, uključujući zaključke svjedoka W-137, kao i zaključke Berka Zečevića, i konstatuje da je ujutro **24. maja 1995. godine** ulicu Safeta Zajke pogodila avionska bomba FAB-250, s aerosolnim eksplozivnim punjenje i pogonskim sklopom od najmanje tri rakete. Pretno vijeće se, stoga, uvjerilo da je modificovana avionska bomba ispaljena s Lukavice, područja pod kontrolom SRK-a“, navodi se u presudi protiv Miloševića.⁹⁷

„Dokazi pokazuju da je u poslijepodnevnim satima 24. maja 1995. u Majdanskoj ulici eksplodirala bomba. Enes Jašarević je u svom svjedočenju rekao da je, prije nego što je projektil

pao na trafostanicu i eksplodirao, čuo zvuk aviona. U dosjeu istrage bosanskohercegovačke policije zabilježeno je da je bosanskohercegovačka policija pronašla dijelove rakete i gelera, kao i dijelove avionske bombe. Isto tako, kako pokazuju dokazi, istragom KDZ-a utvrđeno je da je taj projektil vjerovatno bio modificovana avionska bomba FAB-250“, navodi se u presudi protiv Miloševića.⁹⁸

Kako nisu vratili teško naoružanje, kako je naložio Smith, **25. maja 1995. godine** izvedeni su zračni napadi, što je dovelo do daljnjeg granatiranja Sarajeva i hapšenja jednog broja pripadnika UN-a širom BiH.

Kao odgovor na zračne napade NATO-a, bosanski Srbi su blokirali kopneni pristup Sarajevu i strogo ograničili kretanje UNPROFOR-a.

U isto vrijeme, **25. maja 1995. godine**, Glavni štab VRS-a izvijestio je da je ARBiH dejstvovala po Vrbanja mostu i Zlatištu, naredivši da jedinice SRK-a poštuju prekid vatre. Isti dan, u naselju Dobrinja je pogođen jedan autobus i ranjene dvije žene, a dan kasnije eksplodirala je još jedna avio bomba u ulici Safeta Hadžića i tom prilikom je povrijeđeno nekoliko ljudi.⁹⁹

Dragomir Milošević je **26. maja 1995. godine** izdao naređenje jedinicama SRK-a da pristupe „totalnom blokiranju“ UNPROFOR-a“ i da se ne obaziru na zahtjeve UN-a oko snabdijevanja hranom i vodom.¹⁰⁰

98 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 171.

99 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1374.

100 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016.

94 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 85.

95 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 141.

96 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1374.

97 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, „Tužilac protiv Dragomira Miloševića“, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 168.

Modifikovana avionska bomba je **26. maja 1995. godine** pala u ulici Safeta Hadžića (opština Novi Grad). Pretresno vijeće u predmetu protiv Miloševića, na osnovu izvještaja o istragama i zaključaka Berka Zečevića, uvjerilo da je u tom granatiranju najmanje 14 osoba lakše ranjeno i da su dvije osobe teže ranjene. Sve te osobe su bile civili.¹⁰¹

Na Vrbanja mostu **27. maja 1995. godine** došlo je do incidenta između pripadnika UN-a i vojnika SRK, što je dodatno produbilo krizu. Međunarodni zvaničnici u Sarajevu su izvijestili da su „paralisani u svemu“, uključujući i humanitarnu pomoć.

Juni, juli i august 1995. godine

UNPROFOR je utvrdio put preko Igmana kako bi Sarajevu bila osigurana neka humanitarna pomoć. Do kraja rata taj put je bio jedini održivi pravac za dopremanje humanitarne pomoći Sarajevu. Međutim, put su koristile i snage ARBiH zbog čega su jedinice SRK-a otvarale vatru na vozila koja su se noću kretala.¹⁰²

UNHCR je **6. juna 1995. godine** izvijestio da trećina civilnog stanovništva Sarajeva, oko 100.000 ljudi, u potpunosti zavisi od pomoći i da će sljedećeg dana zalihe hrane na sarajevskom aerodromu biti potpuno ispražnjenje.

Dva dana kasnije predstavnici UNPROFOR-a i UNHCR-a sastali su se s Karadžićem i Koljevićem i uspjeli da dogovore sporazum o isporuci humanitarne pomoći Sarajevu kopnenim putem preko kontrolnog punkta Sierra.¹⁰³

Mjesec **juni 1995. godine** protekao je u znaku borbi za druga područja, propalih pregovora u Ženevi, ponovne obustave humanitarnih konvoja i prekida snadbijevanja plinom i strujom. **Polovinom juna 1995. godine**, ARBiH je započela niz napada širokih razmjera, pokušavajući da se probije iz Sarajeva i napadi su u početku imali određenog uspjeha ali su odbijeni uz mnogo žrtava, što je dovelo do pogoršavanja situacije u gradu i jedan broj civila su jedinice SRK-a ubile dok su čekali u redu za vodu i na pijacama, a ispaljivanje su i modifikovane avio bombe.

Dvije modifikovane bombe eksplodirale su **16. juna 1995. godine** u različitim dijelovima Sarajeva i povrijeđeno je nekoliko ljudi.¹⁰⁴ Jedna od njih je eksplodirala u ulici Čobanija u

večernjim satima. Pretresno vijeće u predmetu Milošević, na osnovu iskaza svjedoka, izvještaja bosanskohercegovačke policije i KDZ-a te medicinske dokumentacije koja mu je bila predočena, uvjerilo da su u eksploziji te modifikovane avionske bombe ranjena tri civila, od čega dvojica teško.¹⁰⁵

Modifikovana avionska bomba pala je **16. juna 1995. godine** na Trg međunarodnog prijateljstva (Alipašino polje). Ranjeno je sedam osoba.

Modifikovana avionska bomba pala je **16. juna 1995. godine** na Univerzitetsko medicinski centar, na Odjeljenje za radiologiju i onkologiju. „Na osnovu policijskih izvještaja i fotografija, Pretresno vijeće konstatuje da su u eksploziji ranjena tri ili četiri civila i da su neke od okolnih zgrada razorene“, navodi se u presudi protiv Miloševića.¹⁰⁶

Karadžić je **17. juna 1995. godine** proglasio „ratno stanje u zoni odgovornosti SRK-a“, s ciljem da se „omogući potpuno angažovanje ljudskih i materijalnih potencijala“ u odbrani RS-a, i da se „preduzmu sve potrebne mere radi ostvarivanja postavljenih ciljeva“ i porazi neprijatelj.¹⁰⁷

Na zidu pored pumpe za vodu u školi „Simon Bolivar“ na Dobrinji **18. juna 1995. godine** eksplodirala je minobacačka granata. Usmrćeno je sedam osoba, a ranjeno 11 ili 12, od kojih najmanje četvero teško.

„Na osnovu cjelokupnih dokaza, Pretresno vijeće ne može zaključiti da je ta minobacačka granta ispaljena sa teritorije pod kontrolom SRK-a“, navodi se u presudi protiv Miloševića.¹⁰⁸

Krajem juna, **28. juna 1995. godine** granatirana je zgrada televizije. Modifikovana avionska bomba pala je na zgradu današnjeg RTV doma. Ubijen je Ibrahim Šalaka, dok je ranjeno oko 30 osoba, od kojih neki i teško.

„Pretresno vijeće je uvjereno da je modifikovana avionska bomba koja je **28. juna 1995. godine** pogodila zgradu televizije ispaljena sa područja oko Ilidže koje je, kao što se vidi iz dokaza, bilo pod kontrolom SRK-a, i da su je ispalili pripadnici SRK-a“, navodi se u presudi protiv Miloševića.¹⁰⁹

godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1374.

¹⁰¹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, "Tužilac protiv Dragomira Miloševića", decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 176.

¹⁰² Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1375.

¹⁰³ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1375.

¹⁰⁴ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016.

godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1376.

¹⁰⁵ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, "Tužilac protiv Dragomira Miloševića", decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 184.

¹⁰⁶ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, "Tužilac protiv Dragomira Miloševića", decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 178.

¹⁰⁷ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1376.

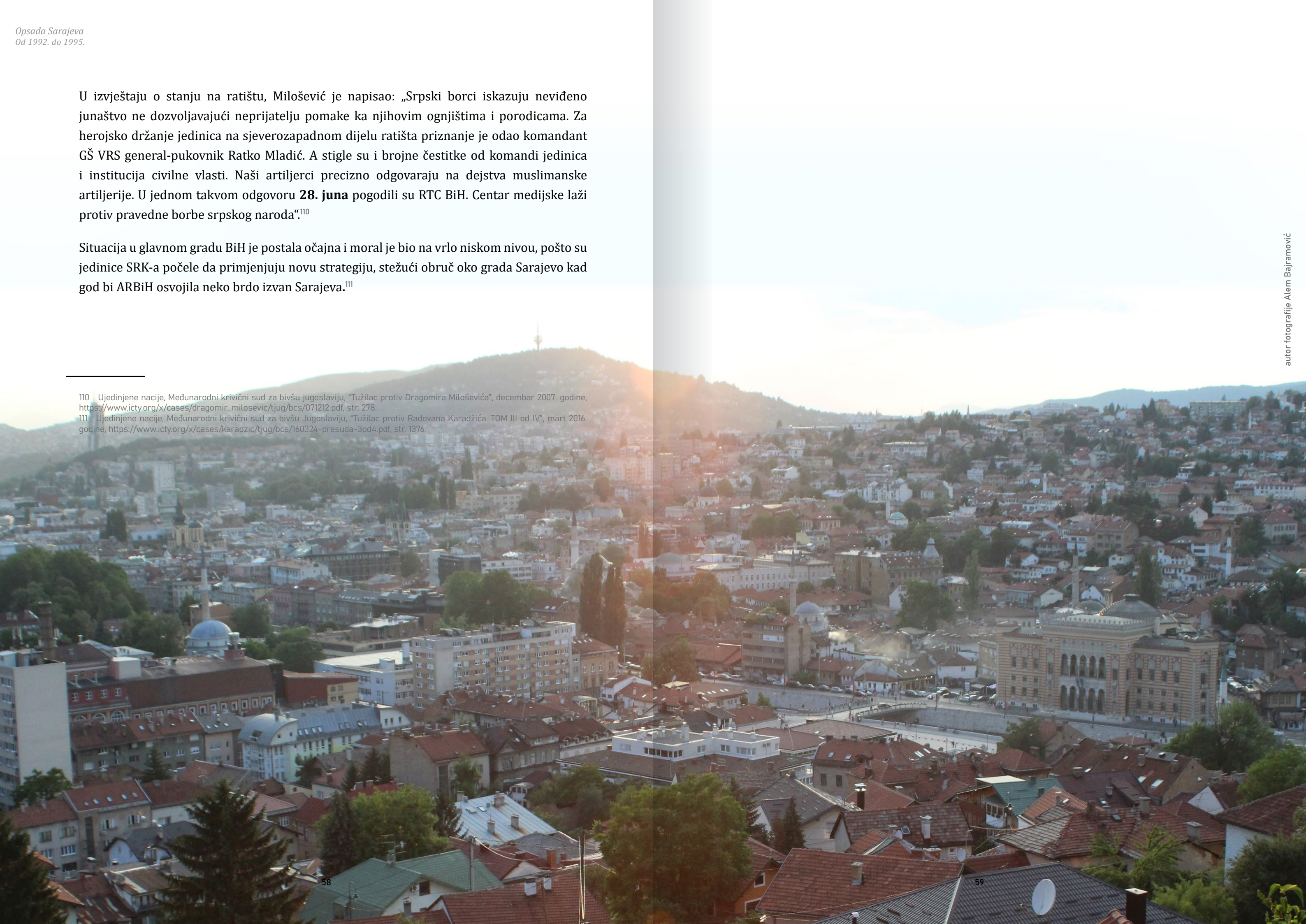
¹⁰⁸ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, "Tužilac protiv Dragomira Miloševića", decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 190.

¹⁰⁹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, "Tužilac protiv Dragomira Miloševića", decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 205.

U izvještaju o stanju na ratištu, Milošević je napisao: „Srpski borci iskazuju neviđeno junaštvo ne dozvoljavajući neprijatelju pomake ka njihovim ognjištima i porodicama. Za herojsko držanje jedinica na sjeverozapadnom dijelu ratišta priznanje je odao komandant GŠ VRS general-pukovnik Ratko Mladić. A stigle su i brojne čestitke od komandi jedinica i institucija civilne vlasti. Naši artiljerjerci precizno odgovaraju na dejstva muslimanske artiljerije. U jednom takvom odgovoru **28. juna** pogodili su RTC BiH. Centar medijske laži protiv pravedne borbe srpskog naroda“.¹¹⁰

Situacija u glavnom gradu BiH je postala očajna i moral je bio na vrlo niskom nivou, pošto su jedinice SRK-a počele da primjenjuju novu strategiju, stežući obruč oko grada Sarajevo kad god bi ARBiH osvojila neko brdo izvan Sarajeva.¹¹¹

110 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, "Tužilac protiv Dragomira Miloševića", decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 278.
111 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1376.

Krajem juna i početkom jula, u Sarajevu su se vodile žestoke borbe pošto su jedinice SRK-a odgovarale neselektivnim granatiranjem i snajperskim djelovanjem po područjima u centru grada, što je dovelo do civilnih žrtava. UNPROFOR je **24. juna 1995. godine** izvijestio da su u Sarajevo stigli prvi konvoji s hranom poslije više od četiri sedmice, ali da će time biti zadovoljene potrebe samo 20 posto civilnog stanovništva.¹¹²

Modifikovana avionska bomba je **28. juna 1995. godine** ili približno tog datuma pogodila stambenu zgradu u Geteovoj ulici, broj 5. Nakon eksplozije ubijeno je troje ljudi, a sedmero ih je ranjeno.

„U jednom od stanova su pronađeni ostaci projektila. Ti ostaci su poslani na analizu. Utvrđeno je da su ti ostaci raketni motori i ploča, koji najvjerovatnije potiču od pogonskog sklopa modifikovane avio-bombe FAB - 250, kalibra 325 mm. Na osnovu tragova i “zatečenog stanja”, utvrđeno je da je azimut iznosio 261 stepeni, uz dopušteno odstupanje od 25 stepeni, što upućuje na to da je projektil ispaljen iz pravca Ilidže, odnosno sa teritorije pod kontrolom SRK-a“, navodi se u presudi protiv Miloševića.¹¹³

U **julu 1995. godine** situacija na ratištu oko Sarajeva je bila relativno mirna jer su bosanski Srbi usmjerili pažnju na Srebrenicu, ali je granatiranje i snajpersko djelovanje u gradu bilo nastavljeno istim tempom.

Početkom jula, tačnije **1. jula 1995. godine**, dvije modifikovane bombe pale su na ulicu Bunički potok i Alekse Šantića (Hrasnica). Na osnovu svjedočenja Zejne Šljivo, svjedokinje W-95 i Fikrete Pačari te izvještaja policije BiH, utvrđeno je da je u eksploziji u ulici Bunički potok povrijeđeno 13 civila, od kojih su dva pretrpjela teške povrede. Pretresno vijeće u predmetu Milošević, uvjerilo se da su modifikovane aviobombe ispaljene s područja Ilidže, koje je bilo pod kontrolom SRK-a te da su ih ispalili pripadnici SRK-a.¹¹⁴

Zbog opstruiranja prolaska konvoja, UNPROFOR i UNHCR **početkom jula 1995. godine** pribjegavaju korištenju puta preko Igmana kako bi Sarajevu osigurali pomoć, uglavnom brašno. Jedinica Ilidžanske brigade SRK-a je redovno napadala konvoj koji su se kretali tim putem. UNPROFOR je izvijestio **15. jula 1995. godine** da su civili u Sarajevu preživljavali od malo zaliha hrane koju su napravili i onog što su uspjeli uzgojiti u baštama i od robe koja se u Sarajevu uspjela dopremiti preko tunela.¹¹⁵

Mladić je nakon sastanka sa Smithom 19. jula 1995. godine pristao da dozvoli UNPROFOR-u i UNHCR-u da dovedu konvoje u Sarajevu koristeći put iz pravca Kiseljaka. Ipak, **krajem jula 1995. godine** Mladić obavještava Smitha da su bosanski Muslimani **29. jula 1995. godine** napali konvoje koji su išli iz pravca Kiseljaka kako bi put onesposobili za upotrebu, tako da je ponovno put preko Igmana ostao kao jedina alternativa. Za korištenje puta preko Igmana za ARBiH, Mladić je rekao da je „nedozvoljeno“ i da se s tim bosanski Srbi nikad neće složiti.¹¹⁶

Jedna modifikovana avionska bomba eksplodirala je **23. jula 1995. godine**, u Bjelašničkoj ulici (Sokolović-kolonija). Od posljedica eksplozije poginula su dva civila, dok ih je 11 ranjeno, a neki od njih teško.

„Pretresno vijeće podsjeća na svoj raniji zaključak da ABiH nije imala ni koristila modifikovane avionske bombe; posjedovao ih je i koristio samo SRK“, navodi se u presudi protiv Miloševića.¹¹⁷

Smith je **31. jula 1995. godine** na sastanku s Mladićem istakao potrebu otvaranja sarajevskog aerodroma za dostavu humanitarne pomoći ali je on odgovorio da aerodrom ne može biti otvoren sve dok se snage ARBiH ne povuku s Igmana, a da će procedura provjere konvoja biti pojednostavljena u mjeri narastanja međusobnog povjerenja između UNPROFOR-a i VRS-a.

Glavni štab VRS-a je **8. augusta 1995. godine** izdao hitno naređenje u kojem je naložio svim korpusima da upozore svoje jedinice da što više štede municiju svih kalibara.¹¹⁸

Deset dana kasnije, 18. augusta, Milošević je izdao naređenje svim jedinicama SRK-a da „svim sredstvima spreče novu ofanzivu za deblokadu Sarajeva“.

Granatiranje zgrade BITAS **22. augusta 1995. godine** i pijace Markale **28. augusta 1995. godine**, nije odgovoran Milošević jer je u to vrijeme bio hospitaliziran u Beogradu. Komandovanje jedinicama SRK-a tada, a kako je utvrđeno u presudama, vodio je načelnik štaba Čedomir Sladoje, koji je izdavao naređenja umjesto komandanta.

„Žalbeno vijeće poništava zaključke Pretresnog vijeća u tom pogledu i oslobađa Miloševića krivice za zločine vezane za granatiranje zgrade BITAS dana **22. avgusta 1995. godine** i tržnice Markale dana **28. avgusta 1995. godine**“, navodi se u sažetku presude Žalbenog vijeća protiv Miloševića.¹¹⁹

112 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1376.

113 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, “Tužilac protiv Dragomira Miloševića”, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 146.

114 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, “Tužilac protiv Dragomira Miloševića”, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 210.

115 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1377.

116 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1378.

117 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, “Tužilac protiv Dragomira Miloševića”, decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 214.

118 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1378.

119 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, “Tužilac protiv Dragomira Miloševića”, decembar 2007. godine,

Na zgradu „BITAS“, ulica Zmaja od Bosne broj 64, **22. augusta 1995. godine** bačena je modifikovana avionska bomba. Utvrđeno je da je od posljedica eksplozije jedna civilna osoba poginula, a jedna je bila lakše povrijeđena. „Pretresno vijeće podsjeća na svoj raniji zaključak da ABiH nije imala ni koristila modifikovane avionske bombe; posjedovao ih je i koristio samo SRK“, navodi se u presudi protiv Miloševića.¹²⁰

https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 7.

¹²⁰ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, "Tužilac protiv Dragomira Miloševića", decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 218.

autor fotografije Alem Bajramović

Sa položaja SRK-a je **28. augusta 1995. godine** ispaljena minobacačka granata na pijacu Markale. Ubijene su najmanje 43 osobe a ranjeno je 88 civila. Nakon ovog drugog masakra na pijaci Markale, uslijedili su zračni napadi NATO-a.

„Pretresno vijeće konstatuje da je **28. avgusta 1995. godine**, u 11:10 sati, minobacačka granata pala na ulicu nedaleko od pijace Markale, punu ljudi. Poginule se najmanje 43 osobe, a ranjeno ih je najmanje 88, od kojih su mnoge zadobile teške povrede. Ogromna većina poginulih bili su civili, dok je jedna osoba bila vojnik ABiH. Granatu su ispalili pripadnici SRK-a. U blizini pijace nije bilo vojnih objekata“, stoji u presudi Mladiću.¹²¹

Istog dana, pale su još četiri granate 200-300 metara južno od pijace Markale, kod poslovnog centra UPI-a (Ujedinjena poljoprivreda, promet i industrija) i kod zgrade Bošnjačkog kulturnog centra (BKC).

„Pravac doleta ovih granata bio je otprilike 220 do 240 stepeni. Povrijeđeno je šestoro-sedmoro ljudi. S obzirom na to da su ove granate pale veoma blizu one koja je pala na pijacu Markale i da je svih pet eksplodiralo između 11:00 i 11:30 sati, Pretresno vijeće zaključuje da su te četiri granate, kao i onu koja je pogodila pijacu, ispalili pripadnici SRK-a“, navodi se u presudi protiv Mladića.¹²²

Jedan izvještaj UNPROFOR-a pokazuje da su **28. augusta 1995. godine** vojna dejstva bila u toku na nekoliko mjesta u Sarajevu i oko njega te da je zabilježeno ukupno 1.746 incidenata otvaranja vatre, kao i veliki broj eksplozija.¹²³

Septembar i oktobar 1995. godine

Harland i Smith su odlučili da **2. septembra 1995. godine** otvore aerodrom za sve koji žele da pređu preko njega. Kada su o tome obavijestili Krajišnika, zaprijetio je da će otvoriti vatru na svako vozilo koje bude išlo preko aerodroma bez odobrenja bosanskih Srba. UNPROFOR je ignorisao ovu prijetnju i ona nikad nije ostvarena, i tada su prvi put od 1992. godine počela saobraćati vozila u i iz Sarajeva.

Nakon što su Karadžić i Richard Holbrook, bivši podtajnik američkog Državnog tajništva, koji se smatra tvorcem Daytonskog sporazuma i autoritetom za američku politiku prema Balkanu, dogovorili okvire za sporazum o prekidu vatre, ARBiH i VRS su morali najprije

¹²¹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM II od V", novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636711.pdf>, str. 1121.

¹²² Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM II od V", novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636711.pdf>, str. 1121.

¹²³ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, "Tužilac protiv Dragomira Miloševića", decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 229.

obustaviti sve operacije u Sarajevu, a NATO je trebao obustaviti vazdušne napade. Taj okvirni sporazum je predviđao, nakon što se realiziraju svi koraci, da se potpiše sporazum o prekidu neprijateljstava, najprije u Sarajevu, a zatim u ostalim dijelovima BiH.

Smith je obavijestio Miloševića, da u sklopu prekida vatre, UNPROFOR-u je potrebna potpuna i neometana sloboda kretanja, uključujući uklanjanje kontrolnih punktova bosanskih Srba na putevima koji vode za Sarajevo. Sarajevski tramvaji počeli su saobraćati **25. septembra 1995. godine.**

Na sastancima **6. i 7. oktobra**, Krajišnik, Milošević i Milenko Indić, oficir za vezu Sarajevsko-romanijskog korpusa s UNPROFOR-om, predložili su otvaranje nekoliko putnih pravaca do Sarajeva za isporuku humanitarne pomoći, zbog čega se poboljšala situacija. Prekid vatre je dogovoren **12. oktobra 1995. godine**, a borbe su se stišale dva dana kasnije.¹²⁴

124 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1379.

Za zločine počinjene u sarajevskim općinama **Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža, Pale, Ilijaš, Vogošća i Hadžići**, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) osudio je tadašnje srpsko visoko pozicionirano političko i vojno rukovodstvo, dok su sudovi u Bosni i Hercegovini osudili **29 osoba na ukupno 232 godine i šest mjeseci zatvora**, uglavnom pripadnike srpskih vojnih i paravojnih formacija.

Nakon što su srpske snage zauzele ove sarajevske općine, počinile su **zločin protiv čovječnosti, ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika.**

Kako je utvrđeno u presudama, zločini su počinjeni u sklopu udruženog zločinačkog poduhvata kojem je cilj bio **provođenje državne politike progona bošnjačkog i hrvatskog stanovništva** općina Vogošća, Ilijaš, Centar i drugih općina Grada Sarajeva

U presudama je utvrđeno da su u Vogošći i na Ilidži srpske snage jedan broj zatočenika odveli s mjesta zatočenja i da su ubijeni dok su bili na prisilnom radu na linijama fronta ili dok su korišteni kao živi štit.

Prema presudama, žene i djevojke su **silovane** u kućama ili stanovima (u kojima su lično stanovale ili stanovima u koje su ih odvodili osuđeni), u objektu **"Šoping"** i zgradi prijašnjeg preduzeća **"Digitron Buje"** na Grbavici, u krugu fabrike Coca-Cola i na autobusnoj stanici Krivoglavci (Vogošća).

Osim **Veselina Vlahovića**, za silovanja žena i djevojaka na Kovačičima, Grbavici i Vracama, Hadžićima i Vogošći osuđeni su: **Saša Barićanin, Zoran Dragičević, Predrag Mišković, Zoran Knežević, Milorad Rodić, Duško Dabetić, Predrag Đurović, Nemanja Jovičić, Ratko Gašović, Slavko Savić i Dragan Damjanović.**

Prema sudskim presudama, u Vogošći je najprije došlo do preuzimanja vlasti od Kriznog štaba Srpske Opštine Vogošća, što je podrazumijevalo **zauzimanje zgrade Službe javne bezbjednosti (SJB)**, zatim **otkaze na poslu nesrpskog stanovništva**, a potom oružane napade na selo Svrače, u kojem su živjeli civili Muslimani.

SARAJEVSKJE OPŠTINE KOJE SU BILE POD SRPSKOM KONTROLOM

U prvim mjesecima 1991. godine, Srpska demokratska stranka (SDS) je počela da organizuje opštine u BiH sa srpskom većinom u zajednice opština, raskinuvši u nekim slučajevima veze s prijašnjim zajednicama opština. Vođe SDS-a pravdale su to udruživanjem opština ekonomskom nužnošću.¹²⁵

Skupština bosanskih Srba je **11. decembra 1991. godine** usvojila preporuku da odbornici SDS-a u opštinskim skupštinama u BiH, u kojima SDS nije imao većinu formiraju „skupštine opština srpskog naroda.“ Ta preporuka je bila upućena grupama odbornika SDS-a u opštinskim skupštinama u BiH kojima su „nametnute (...) odluke koje su protivne interesu srpskog naroda“.¹²⁶

Glavni odbor SDS-a je **19. decembra 1991. godine** izdao uputstvo u vezi s opštinama u kojima su Srbi predstavljali većinu stanovništva, koje je označeno kao varijanta A, i u vezi s opštinama u kojima su Srbi predstavljali manjinu, koje je označeno kao varijanta B.¹²⁷

Uputstvo s varijantom A i B pozivalo je, u prvoj fazi, da se sazovu i proglase skupštine srpskog naroda i izvrše pripremne radnje za formiranje opštinskih državnih ili vladinih organa. Prema tom uputstvu, zadaci koji su u njemu izneseni trebalo je da se provedu na cijeloj teritoriji SRBiH (Srpskoj Republici BiH) ili u svakoj opštini u kojoj je živio srpski narod. To uputstvo je, u okviru prve faze, predviđalo formiranje kriznih štabova u opštinama iz varijante A i iz varijante B. U drugoj fazi, uputstvo s varijantom A i B pozivalo je da se u opštinama sazovu sjednice srpske opštinske skupštine, formiraju opštinski izvršni odbori i opštinski državni ili vladini organi, izvrši mobilizacija i pretpočinjavanje svih srpskih policijskih snaga u saradnji s komandom i štabom JNA i obezbijedi provođenje naredbe za mobilizaciju rezervnog sastava JNA i jedinica Teritorijalne odbrane.¹²⁸

Skupština bosanskih Srba je **24. marta 1992. godine** verificovala je odluke brojnih opštinskih skupština o proglašenju novoformiranih srpskih opština, uključujući Vogošću, Srebrenicu, Bratunac, Prijedor, Višegrad, Foču, Brčko i Zvornik. Optuženi je na toj sjednici Skupštine prethodno izjavio sljedeće: „Novoformirane opštine moraju što prije da uspostave

svoje organe, da izrade pečate i počnu da funkcionišu. Mora se milicijom, odnosno našim organima stati na granicu“.¹²⁹

Od kraja 1991. godine pa nadalje, opštine su imale krizni štab (neki od njih su ponovno formirani ili ponovno uspostavljeni otprilike u aprilu ili maju 1992. godine), ratno predsjedništvo, ratno povjereništvo i/ili republičkog povjerenika.

U presudama za područje Sarajeva navedene su opštine (Hadžići, Ilidža, Novi Grad, Novo Sarajevo, Pale, Vogošća, Ilijaš i Trnovo), a za koje je utvrđeno zajedno s drugim opštinama ARK-a i opštinama u Istočnoj Bosni, da su pod vodstvom Karadžića i rukovodstva bosanskih Srba, civilni, vojni i paravojni organi sarađivali na preuzimanju vlasti i na područjima širom BiH, kako bi uspostavili srpsku kontrolu i, silom ili prijetnjom sile, trajno uklonili nesrbe.

„Fizičko preuzimanje vlasti u Opštinama počelo je, prema navodima, **krajem marta 1992. godine**, a za vrijeme i poslije preuzimanja vlasti srpske snage i vlasti su, djelujući pod vodstvom optuženog, ubile i zlostavljale hiljade ljudi i stotine hiljada ljudi protjerale, dok su drugi pobjegli strahujući za svoj život“, navodi se u presudi protiv Karadžića.¹³⁰

U tim opštinama se protiv civilnog stanovništva muslimanske i hrvatske nacionalnosti vodila rasprostranjena i sistematska kampanja nasilja, koja je uključivala krivična djela ubistva, prisilnog premještanja. Djela nasilja i zločini počinjeni protiv stanovništva BiH, muslimanske i hrvatske nacionalnosti uključivala je ubijanje, okrutno i nečovječno postupanje kao što je mučenje i silovanje, stvaranje i održavanje nehumanih životnih uslova, protivpravno zatočenje, prisilni rad na linijama fronta i korištenje ljudi kao živi štit, pljačkanje imovine, bezobzirno uništavanje privatne i javne imovine, kao i uvođenje restriktivnih i diskriminatornih mjera.

„Mada je Vijeće utvrdilo da postoje razlike među Opštinama, uvjerilo se da je postojao generalno sličan obrazac koordinisanog nasilja za vrijeme i poslije preuzimanja vlasti u tim Opštinama, kao i u zatočeničkim objektima na cijelom području tih opština. Naime, u devedest opština u istočnoj BiH, u ARK-u i na području Sarajeva, kao i u zatočeničkim objektima na tom području, srpske snage su činile krivična djela ubistva, progona i prisilnog raseljavanja, što je među bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima dovelo do velikog broja žrtava“, navodi se u presudi protiv Karadžića.¹³¹

¹²⁵ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM I od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-1od4.pdf>, str. 27.

¹²⁶ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM I od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-1od4.pdf>, str. 45.

¹²⁷ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM I od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-1od4.pdf>, str. 45;

¹²⁸ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM I od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-1od4.pdf>, str. 46.

¹²⁹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM I od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-1od4.pdf>, str. 47.

¹³⁰ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM I od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-1od4.pdf>, str. 225.

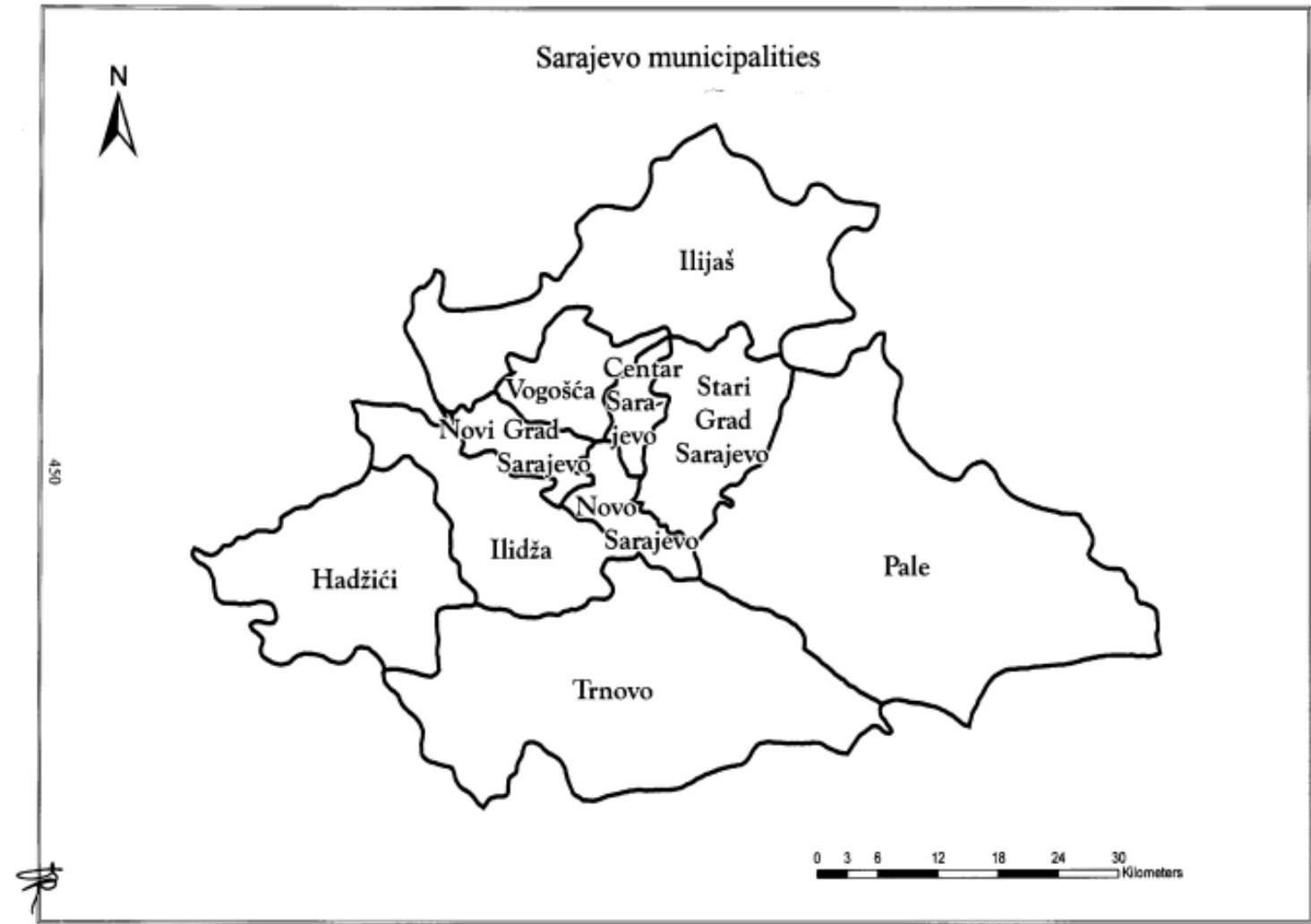
¹³¹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 957.

Na području sarajevskih opština koje su zauzele srpske snage, bosanski Muslimani i bosanski Hrvati su bili zatočeni u različitim objektima, logorima: „Planjina kuća“, „Nakina garaža“, „Bunker“, „Kod Sonje“ (motel KonTiki), kasarna „Slaviša Vajner Čiča“, zatvor „Kula“, fiskulturna sala na Palama, prostorije nekadašnje firme „Digitron Buje“, prizemlje zgrade „Šoping“, kasarni srpskih paravojnih formacija u Nedžarićima, Kulturno-sportskom centru u Hadžićima, Osnovnoj školi u Hadžićima, zgradi Skupštine opštine Hadžići, objektima u Gornjoj Bioči i Podlugovima, kasarni u Rajlovcu, kao i u privatnim kućama.

Neki zatočenici su prebacivani iz jednog u drugi zatočenički objekat bez obzira što su bili na području druge opštine. Neki zatočenici nisu uspjeli preživjeti zatočeništvo. Ubijani su i tokom obavljanja prinudnih radova.

Mnogobrojna silovanja su se desila u privatnim stanovima na Grbavici, Vracama i Kovačićima, kao i u prizemlju zgrade „Šoping“, kao i u zatočeničkim objektima u Vogošći i Hadžićima, gdje su silovani i muškarci te u drugim objektima na području sarajevskih opština koje su bile pod srpskom kontrolom.

(izvor: ICTY)

OPŠTINA NOVO SARAJEVO

Opština Novo Sarajevo, jedna je od deset sarajevskih opština, nalazi se u istočnom dijelu Sarajeva između Novog Grada i Ilidže, s jedne strane, i Centra, Starog Grada i Pala, s druge. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u Novom Sarajevu je živjelo 95.089 stanovnika, od kojih su 35,7 posto bili bosanski Muslimani, 34,6 posto bosanski Srbi, 15,9 posto Jugoslaveni, 9,3 posto bosanski Hrvati, a 4,6 posto ostali ili nepoznato. Opština je obuhvatala, između ostalog, Grbavicu, smještenu južno od Miljacke, Vraca, 600 do 800 metara jugozapadno od Grbavice, Pofaliće u sjevernom djelu opštine i Lukavicu u jugozapadnom dijelu opštine.¹³²

U skladu sa uputstvom Glavnog odbora Srpske demokratske stranke (SDS) od 19. decembra 1991. godine formiran je Krizni štab opštine Novo Sarajevo, nakon čega je uslijedila mobilizacija, sazivanje sjednice srpske opštinske skupštine i pretpočinjavanje srpskih policijskih snaga.

Početkom marta 1992. godine, Srbi su postavili barikade na strateškim mjestima, a na području Grbavice barikade su postavljene na Vrbanja mostu i na mostu Bratstva i jedinstva. Na barikadama su stajale osobe s crnim maskama, a vozila bez registarskih tablica u kojima su bila naoružana lica, stizala su svakih pola sata.

Odbornici SDS-a Novo Sarajevo, predsjednici mjesnih odbora SDS-a i odbornici SDS-a Sarajevo 26. marta 1992. godine donijeli su odluku o osnivanju Skupštine srpskog naroda opštine Novo Sarajevo „kao najvišeg predstavničkog i zakonodavnog organa srpskog naroda opštine Novo Sarajevo“.¹³³

Prema izvještaju, Komande 2. vojne oblasti JNA od **marta 1992. godine** navodi se da je tada u Novom Sarajevu bilo angažovano 2.800 „dobrovoljaca“ van formacijskog sastava JNA ili srpskog TO-a.¹³⁴

Početkom aprila 1992. godine organizovana je jedinica sastavljena od srpskih pripadnika štaba TO-a Novo Sarajevo. Srpski TO postavio je liniju odbrane koja se protezala ispred područja s većinskim srpskim stanovništvom. Momir Garić zvani Momo bio je komandant srpskog TO-a na Grbavici. Pripadnici srpskog TO-a organizovali su lokalne Srbe i dali im oružje.

¹³² Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 890.

¹³³ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 892.

¹³⁴ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 896.

Sukob između srpskih i muslimanskih policijskih snaga oko škole MUP-a BiH na Vracama bio je **4. aprila 1992. godine**. Poslije višesatnih borbi srpske snage su školu stavile pod svoju kontrolu. Nekoliko sati nakon toga, u selo Miljevići na Vracama stiglo je jedno vozilo iz kasarne u Lukavici s automatskim i poluautomatskim naoružanjem, koje je podijeljeno lokalnim pripadnicima TO-a i drugim ljudima s okolnog područja. Oružje je dostavljeno s Pala.¹³⁵

Snage JNA granatirale su Novo Sarajevo krajem aprila 1992. godine, a borbe su se vodile **do sredine maja 1992. godine** kada su Srbi zauzeli Grbavicu, nakon čega su srpske snage preduzele akciju pomjeranja linije sukoba. Linija je uspostavljena na obali Miljacke, što je obuhvatilo most Bratstva i jedinstva i Vrbanja most, zapadno prema Hrasnom i istočno prema Skenderiji. Nakon što su srpske snage zauzele Grbavicu, više nije bilo moguće prijeći preko Miljacke.¹³⁶

Krizni štab Novo Sarajevo **5. juna 1992. godine** obavijestio je predsjednika Predsjedništva bosanskih Srba da su u protekla dva mjeseca mobilisali oko 900 ljudi, od kojih je oko 700 s područja Lukavice i Tilave i oko 200 na Grbavici. Na osnovu naređenja Komande SRK-a od **22. maja 1992. godine** TO Novo Sarajevo, u kojem su bili stanovnici Grbavice, Hrasnog, Vraca i Kovačića prešao je u sastav SRK-a.¹³⁷

Pretresi, premlaćivanja i ubistva

Tokom preuzimanja vlasti, pripadnici srpskih snaga, uključujući VRS, policiju i šešeljevce, pretraživali su kuće bosanskim Muslimana i Hrvata u naselju Grbavica.

Grupa od sedam-osam naoružanih vojnika došla je u kuću Smajša, bosanskog Muslimana na Vracama. Iako nisu ništa našli, naredili su Smajšu da pođe s njima i pognute glave krene prema vozilu „Golf“, ispred kojeg je stajala grupa od deset vojnika. Naredili su mu da se skine do pasa i potom ga 10-15 minuta tukli kundacima puške, udarali rukama i nogama po svim dijelovima tijela. Zajedno s komšijom Mirsadom Dedićem prebačen je u školu MUP-a na Vracama. Tokom vožnje obojicu su tukli, a jedan od vojnika im je tri puta iz automatske puške na prazno pucao u sljepoočnicu. U školi MUP-a su ih ponovo tukli. Tada je Smajš, povezanih očiju, ruku povezanih iza leđa, prevezen, zajedno s Dedićem u „zatvor Kula“.¹³⁸

¹³⁵ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 897.

¹³⁶ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 898.

¹³⁷ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 897.

¹³⁸ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 899.

Vojnici u uniformama JNA su seksualno zlostavljali i silovali. Bosanski Muslimani i Hrvati su ubijani. Nesrbi su bili pod psihičkim stresom zbog straha da će biti odvedeni ili pretučeni. Od kada su došli na Grbavicu, kako se navodi u presudama, krenule su masovne pljačke. Mada pljačkanje nije bilo vršeno na osnovu nekog naređenja, ono se nije sprečavalo, a počinioici nisu pozvani na odgovornost.

Na području Novog Sarajeva brojne zločine – ubistva, maltretiranja, zatvaranja, premlaćivanja, silovanja, odvođenja u ropstvo i pljačkanje imovine je počinio Veselin Vlahović zvani Batko, kojeg je Sud BiH kao pripadnika paravojnih snaga tzv. Srpske Republike BiH, kasnije RS-a osudio na 42 godina zatvora.

autor fotografije: Benisa Bibuljica

U naselju Grbavica, Vlahović je u **maju 1992. godine** zlostavljao oštećenog „S-35“, u njegovom stanu, tako što ga je udario pesnicom nekoliko puta u predjelu glave, kundakom puške u predio grudnog koša, nogama po cijelom tijelu, zatim ga je zajedno sa suprugom S-36, kojoj je prijetio da će je silovati a udarcem polomio dva zuba, odvezao na Trebević, poveo ka jednoj uzvisini držeći ga za vrat i stalno vadeći bajonet iza pojasa prijeteci da će ga ubiti. Kad ih je vratio na Grbavicu, „S-35“ mu je predao novac i zlato.

„(...) kada se optuženi uvjerio da im je oštećni dao sav novac i zlato, uhvatio je oštećenog rukama za vrat, te mu stežući vrat zaprijetio da nikome ne smije ništa reći (...)“, navodi se u presudi protiv Veselina Vlahovića „Batka“.¹³⁹

Vlahović je u naselju Grbavica udarao svjedoka „S-13“, zatim ga odveo u prostorije zgrade „Digitron-Buje“, gdje ga je nastavio udarati i tražiti da mu preda vozilo koje se nalazilo u garaži i nakon što je izvukao njegovo vozilo odvezao se u nepoznatom pravcu, a svjedok „S-13“ je pušten kući. U prostorije „Digitron-Buje“ doveden je i svjedok „S-47“, gdje ga je Vlahović udarao pesnicom najviše u predjelu glave, a zatim zajedno sa još dvojicom ga je tukao od čega je svjedok više puta gubio svijest.

„(...) u jednom trenutku uveli su ga u jednu prostoriju gdje su mu gurali glavu u bure puno vode, a potom u WC, gdje su mu gurali glavu u WC školjku, da bi po prestanku tog zlostavljanja, optuženi izveo oštećenog iz tih prostorija i sa vozilom marke „Golf“ odvezao na lokalitet Trebevića, gdje mu je pokazivao mrtva tijela ubijenih civilnih osoba, koja su se nalazila razbacana na tom lokalitetu, govoreći mu da je te sve osobe on pobio, a kad mu je oštećeni rekao da će mu dati sav novac i zlato koje je imao, stavio ga je u vozilo i u namjeri pljačke njegove imovine, dovezao ga do zgrade (...)“, navodi se u presudi protiv Vlahovića.¹⁴⁰

U službenoj zabilješci SJB-a Novo Sarajevo i rezervne stanice milicije Vraca od **31. maja 1992. godine** „Veselin Vlaović“ se navodi kao jedan od pripadnika VP-a koji djeluje u sastavu bataljona Novo Sarajevo koji „preduzimaju određene radnje a za to nisu ovlašteni“, između ostalog, vrše pretrese stanova i preglede vozila i otuđenje „privatne i društvene imovine, vrednosnih papira i zlatnine.“¹⁴¹

Vlahović je osuđen za 59 tačaka optužnice, koje uključuju maltretiranja, fizička i psihička, zatvaranja, pljačkanja, odvođenja u ropstvo, silovanja i ubistva.

¹³⁹ Sud Bosne i Hercegovine, „Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića „Batka“, prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanska_29_03_2013%20(1).pdf, str. 6-7.

¹⁴⁰ Sud Bosne i Hercegovine, „Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića „Batka“, prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanska_29_03_2013%20(1).pdf, str. 8.

¹⁴¹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 902.

Sredinom juna 1992. godine, Vlahović je naoružan došao u stan Husnije Čerimagića, u ulici Rave Jankovića na broju 2, u naselju Grbavica, u kojem je zatekao oštećenog i odmah mu po ulasku u stan naredio da pođe s njim i prisilno, uz prijetnju oružjem, izveo iz stana. U tom trenutku je naišao Goran Čengić, koji je htio pružiti zaštitu oštećenom Husniji, te upitao gdje ga vodi, a kada je Vlahović saznao njegovo ime i prezime, uz prijetnju oružjem, naredio je i Goranu da pođe sa njim, nakon čega je, u namjeri da obojicu oštećenih liši života, izveo ih iz zgrade i uveo u vozilo koje se nalazilo ispred zgrade i zatim ih je odvezao na neutvrđenu lokaciju gdje ih je upotrebom vatrenog oružja obojicu lišio života.

„Naknadnom ekshumacijom posmrtnih ostataka oštećenih, potvrđeno je da je kod istih smrt bila nasilna, a nastala kao posljedica povreda zadobijenih od projektila ispaljenih iz vatrenog oružja i to kod oštećenog Čerimagić Husnije u vidu strelnog preloma VII rebra desne polovine grudnog koša, sa spoljašnjim i unutrašnjim krvarenjem, te kod oštećenog Čengić Gorana u vidu višestrukog preloma desnog koljena, strelnog višestrukog preloma lakatne i palčne kosti desne podlaktice i prostrelne lijeve lopatice sa spoljašnjim i unutrašnjim krvarenjem“, navodi se u presudi protiv Vlahovića.¹⁴²

U večernjim satima, **14. juna 1992. godine,** Vlahović je zajedno sa još jednom osobom došao pred kuću porodice Pecar u ulici Trebevička na broju 46., i nasilno iz kuće izveo 13 članova porodice Pecar, rekavši im da idu „svojima“ i prisilno su ih povelu u pravcu Jevrejskog groblja i to tako što su on i ova druga osoba išli na začelju kolone. Kada su došli do raskrsnice ulica Trebevička i Soukbunar, u blizini kasarne „Bosut“, kao i u blizini vatrenih linija, za koju ulicu Soukbunar je znao da je minirana, naredio Omeru, Seadu i Ejubu Pecaru da moraju pretrčati zaprijetivši im upotrebom vatrenog oružja. Kada su krenuli pretrčavati a ostali članovi porodice polako krenuli za njima, Vlahović i ova druga osoba, pucali su, svjesni da će isprovocirati otvaranje vatre i sa vatrenih linija. Nakon što je otvorena vatra sa linija ubijena je malodobna Azra Pecara i Diša Pecar, dok su Mubera, Sena i malodobna Alma zadobile povrede. Vlahović i ova druga osoba su pobjegli sa lica mjesta.¹⁴³

Silovanja na Grbavici, Vracama i Kovačćima

Vlahović i drugi pripadnici VRS-a su silovali ženske osobe dolazeći u njihove stanove ili ih odvođeci u druge objekte na Grbavici, Vracama i Kovačćima.

Vlahović je, kako se navodi u presudi, naoružan došao u stan oštećene „S-3“, koji se nalazio u ulici Lenjinova na broju 28, u naselju Grbavica, u namjeri da oštećenu prisili na seksualni odnos, prišao joj, uhvatio je za grudi i naredio da legne, što ista nije htjela učiniti, pa joj zaprijetio nožem i pištoljem da je može ubiti, potrgao odjeću s nje i gurnuo je na jedan kauč.

¹⁴² Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića "Batka", prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanja_29_03_2013%20(1).pdf, str. 20-21.

¹⁴³ Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića "Batka", prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanja_29_03_2013%20(1).pdf, str. 21-22.

„(...) i sa sebe skinuo košulju i hlače, ostavši u samoj potkošulji, i potom legao na oštećenu, pa iako je ista imala pojačano krvarenj uslijed menstruacije, nad njom izvršio silovanje, nakon čega je ustao i otišao u kupatilo da se opere jer je bio sav krvav, a zatim se obukao i napustio stan“, navodi se u presudi protiv Vlahovića.¹⁴⁴

Vlahović je s još tri ili četiri osobe, došao u stan porodice Barleci u naselju Grbavica, gdje je zatekao supružnike Mehmeda i Ćimu, da bi po ulasku u njihov stan u namjeri nanošenja ozbiljnih fizičkih i psihičkih povreda te pljačke njihove imovine tražio da mu predaju sav novac i zlato koje imaju, a zatim su svi iz grupe počeli preturati svari po stanu, prisvajajući sve vrednije stvari koje su pronalazili, a cijelo vrijeme je optuženi oštećene udarao.

„(...) U jednom trenutku, u namjeri da sa oštećenom Ćimom ostvari prisilan seksualni odnos, odveo je u jednu sobu, u kojoj sobi nad istom je upotrebom sile, izvršio silovanje, a potom je neko iz te grupe vezao ruke oštećenom Mehmedu na leđima, a zatim su ga prisilno izveli iz stana, ostavljajući oštećenu Ćimu u stanu, zaključanu, nakon čega su oštećenog stavili u vozilo, ispred zgrade, te sa istim odvezli u nepoznatom pravcu, od kada se sve do danas za sudbinu oštećenog ne zna, slijedom čega se osnovano može pretpostaviti da je ubijen“, stoji u presudi protiv Vlahovića.¹⁴⁵

Vlahović je naoružan došao u stan oštećene „S4“ u naselju Grbavica, odakle je prisilno izveo oštećenu i u namjeri da nad istom ostvari prisilni seksualni odnos, odveo je u jednu garažu koja se nalazila u prizemlju objekta „Šoping“ na Grbavici, gdje je nožem rasparao i skinuo joj bluzu, te je nožem zaparao po grudnom košu, a zatim joj naredio da se skine i legne na jednu strunjaču koja se nalazila na betonskom podu, da bi potom vezao joj ruke i noge za ručke od strunjače, nakon čega je svukao hlače i nad oštećenom izvršio silovanje. „(...) Da bi potom još četvorica ili petorica vojnika nad oštećenom izvršila silovanje, a potom je pustio, rekavši joj da ide kući, a da će on ponovno doći, pa je poslije toga u kratkom vremenskom razdoblju od nekoliko dana, još dva ili tri puta dolazio u stan oštećene, da bi potom oštećenu vodio u istu garažu, te nad istom vršio silovanje, omogućivši i drugim vojnicima da nad oštećenom vrše silovanja, a jednom prilikom je čak oštećenu držao par sati u toj garaži, dok nisu došle osobe koje su potom nad istom izvršile silovanje“, navodi se u presudi protiv Vlahovića.¹⁴⁶

Vlahović je **11. juna 1992. godine** došao u stan oštećene „S-6“ u naselju Grbavica, zatim nju i njenu majku počeo udarati kundakom puške a zatim ih nasilno izveo iz stana dovezao

pred jednu zgradu u naselje Vraca, uveo u jedan stan gdje je majku vezao u jednoj sobi, a oštećenoj „S-6“ naredio da se skine, kada je odbila, počeo je udarati i trgati odjeću s nje, kad je ostala gola natjerao ju je da obuče helanke s dezenom leopardove kože te je oborio na krevet, svukao helanke s nje i nad istom izvršio silovanje, a sve vrijeme ju je udarao po glavi i rebrima.

„(...) Nakon toga je otišao i iz druge sobe doveo majku, koju je već prethodno na silu natjerao da se skine, nakon čega je nad istom izvršio silovanje, što je oštećena „S-6“ morala gledati, obzirom da joj nije dozvoljavao da bar rukama pokrije oči, da bi potom obje tokom noći zadržao u tom stanu, za koje vrijeme je nad oštećenom „S-6“ još jednom izvršio silovanje, da bi u jednom trenutku tražio od nje da ga oralno zadovoljava, što je ona odbila, ali kada je isti iz pištolja ispalio jedan metak, morala je to učiniti, dok je nad njenom majkom ponovo izvršio silovanje u jutarnjim satima, da bi nakon takvog cjelovečernjeg zlostavljanja, u namjeri pljačke njihove imovine, pitao ih da li imaju čime otkupiti glave, pa kada su rekle da imaju zlato, iste je vozilom dovezao do njihovog stana (...)“, navodi se u presudi protiv Vlahovića.¹⁴⁷

Vlahović je naoružan došao **14. juna 1992. godine** u stan oštećene „S-7“ u naselju Grbavica, u kojem je zatekao oštećenu i njenog supruga koji je zbog bolesti bio nepokretan i ležao u sobi, nakon čega je oštećenu natjerao da uđe u kuhinju i naredio joj da se skine, što je ona odbila, a potom joj zaprijetio da će je zaklati, uslijed koje prijetnje se morala skinuti a zatim je oborio na pod, otkopčao hlače, legao na nju i izvršio silovanje.

„(...) Potom je ustao i zahtijevao od oštećene da ga oralno zadovoljava, što je ista odbila, nakon čega je zakopčao hlače, te od oštećene, a u namjeri pljačke njihove imovine, zahtijevao da mu preda sav novac i zlato koje ima, na što je oštećena poskidala zlatno prstenje sa ruku i dala, kao i jednu zlatnu ogrlicu i jedan sat, tačno neutvrđene vrijednosti, te je potom zaprijetio oštećenoj da ne smije nikome ništa govoriti o onome što se desilo, inače će ubiti i nju i njenog supruga, nakon čega je uzeo oružje i napustio stan“, navodi se u presudi protiv Vlahovića.¹⁴⁸

U junu 1992. godine, Vlahović je s još jednom osobom došao u stan oštećene „S-8“ u naselju Grbavica i rekao oštećenoj i njenom ocu da moraju poći s njim da bi ih odvezli u jednu garažu u naselju Vrace, gdje su udarali njenog oca od čega je sav bio u ranama a zatim su ga ubacili u jedno vozilo, odvezli u nepoznatom pravcu i upotrebom vatrenog oružja lišili života.

¹⁴⁴ Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića "Batka"", prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanjnska_29_03_2013%20(1).pdf, str. 9.

¹⁴⁵ Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića "Batka"", prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanjnska_29_03_2013%20(1).pdf, str. 10.

¹⁴⁶ Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića "Batka"", prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanjnska_29_03_2013%20(1).pdf, str. 13.

¹⁴⁷ Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića "Batka"", prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanjnska_29_03_2013%20(1).pdf, str. 19.

¹⁴⁸ Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića "Batka"", prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanjnska_29_03_2013%20(1).pdf, str. 21.

„(...) U namjeri da nad oštećenom ostvari prisilni odnos, uhvatio je oštećenu za ruku i poveo je jednim stepenicama u obližnju zgradu, usput je stalno udarajući u predjelu glave i drugim dijelovima tijela, u kojoj zgradi ju je uveo u jedan stan te joj naredio da se skine, na što je oštećena rekla da ima menstruaciju, pa kada se isti uvjerio da oštećena stvarno ima menstruaciju, rekao je da to nema veze i odveo je oštećenu u jednu sobu, gdje se ista morala skinuti i leći na jedan krevet, a zatim se on skinuo te legao na oštećenu i nad istom izvršio silovanje...“, navodi se u presudi protiv Vlahovića.¹⁴⁹

Vlahović je **28/29. juna 1992. godine** s još jednom neidentifikovanom osobom došao u stan oštećenog „S-23“ u naselju Grbavica, u kojem je zatekao oštećenog i njegovu suprugu „S-9“, u namjeri nanošenja ozbiljnih fizičkih i psihičkih povreda te pljačke imovine, „S-9“ odveo u drugu prostoriju, pocijepao joj spavaćicu a potom veš i grudnjak, nakon čega je iz grudnjaka ispao novac u visini od oko 3.000 tadašnjih njemačkih maraka, a koji novac je oštećena prethodno sakrila, da bi ga on potom prisvojio.

„(...) U namjeri da nad oštećenom ostvari prisilni seksualni odnos, psujući i prijeteci podigao oštećenu koja je bila gola, i prislonio je uz jedan zid, okrenuvši joj lice prema zidu i naredio joj da se objema rukama nasloni na zid, nakon čega je nad istom izvršio silovanje, da bi potom sa ovom drugom osobom napustio stan oštećenih zaprijetivši im da ne smiju nikome ništa reći“, navodi se u presudi protiv Vlahovića.¹⁵⁰

U naselju Grbavica, Vlahović je s još jednom neidentifikovanom osobom došao u stan oštećene „S-10“, gdje je bio njen svekar i kćerka. Svekra je vrijeđao i psovao mu tursku majku, da bi potom oštećenu „S-10“, koja je bila u sedmom mjesecu trudnoće i koja je u naručju držala malodobnu kćerku, uzeo za ruku i istu zavrnuo, a zatim je gurnuo u kuhinju, gdje je njenoj kćerci stavljao nož pod grlo, na što je oštećena ispod ćilima izvadila neutvrđeni iznos novca i dala mu, a on je počeo vikati da mu se namjesti i skine donji veš.

„Nakon što je oštećena uspjela jednom rukom da spusti svoju mldb. kćerku na fotelju, a potom pod prinudom da skine veš i zagrne suknju, da bi joj tada optuženi prišao sa leđa, stalno držeći nož na vratu njene mldb. kćerke, koja je vrištala i plakala, kao i sama oštećena, te nad oštećenom izvršio silovanje, nakon čega je izašao iz kuhinje i sa ovim drugim napustio stan“, navodi se u presudi protiv Vlahovića.¹⁵¹

S još jednom osobom, Vlahović je došao u kuću porodice Balvanović u naselju Grbavica, gdje je zatekao Otiliju, Amira, Emira i „S-1“ i „S-2“, i zatim prisilno iz kuće odveo Amira i Emira u jedan napušten stan na Vracama, u kojem su ih vezali i stavili im krpe na usta, a vratili su se po Otiliju, „S-1“ i „S-2“ i odveli u isti stan, da bi Otiliju uveli u istu sobu gdje su bili Amir i Emir i zajedno ih izveli i na neutvrđenoj lokaciji ubili.

„Nakon čega su se vratili u stan, iz kojeg je ovo drugo lice izvelo oštećenu „S-2“ i odvelo je u drugi stan u kojem je nad istom više puta izvršilo silovanje, dok je optuženi u namjeri da nad oštećenom „S-1“ ostvari prisilni seksualni odnos uveo oštećenu „S-1“ u jednu prostoriju u kojoj je rekao oštećenoj da se skine, što je ista morala učiniti, da bi se i on potom skinuo te oborio oštećenu na krevet i nad istom upotrebom sile izvršio silovanje, nakon čega je prisilio oštećenu da ga i oralno zadovolji, da bi potom isti u jutarnjim satima ustao i izašao iz stana ostavivši oštećenu „S-1“ zaključanu u stanu, zaprijetivši joj da ne smije gledati kroz prozor, da bi potom u večernjim satima ponovo došao u taj stan i opet nad oštećenom izvršio silovanje, te u jutarnjim satima napustio stan, ostavivši ponovo oštećenu zaključanu, nakon čega je ista odlučila da pobjegne kroz prozor (...)“, navodi se u presudi protiv Vlahovića.¹⁵²

¹⁵⁰ Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića "Batka", prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanjka_29_03_2013%20(1).pdf, str. 28.

¹⁵¹ Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića "Batka", prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanjka_29_03_2013%20(1).pdf, str. 28.

¹⁵² Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića "Batka", prvostepena presuda,

¹⁴⁹ Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića "Batka", prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanjka_29_03_2013%20(1).pdf, str. 23.

Sud BiH je osudio Sašu Baričanina, pripadnika vojnih, paravojnih i policijskih snaga tzv. Srpske Republike BiH, a potom RS-a, na 18 godina zatvora jer je zajedno s Vlahovićem došao u kuću porodice Balvanović te sudjelovao u ubistvu, odvođenju u ropstvo i silovanju.

„Optuženi Saša Baričanin u namjeri da ostvari prisilan seksualni odnos nad oštećenom „S-2“, istu iz stana izveo i odveo u drugi stan u kojem je nad istom upotrebom sile i prijetnje, više puta izvršio silovanje, da bi je potom držao zatočenu u tom stanu nekoliko dana, tako što ju je zaključavao za vrijeme kad bi bio odsutan, u kom periodu je više puta nad oštećenom vršio silovanje, a ujedno je omogućio jednom tačno neidentifikovan licu da uđe u stan te da nad oštećenom izvrši silovanje, nakon čega je oštećena uz pomoć drugih lica uspjela izaći iz tog stana i pobjeći“, navodi se u prvostepenoj presudi protiv Saše Baričanina.¹⁵³

Vlahović je u **julu 1992. godine**, oštećenoj „S-11“ naredio da se skine i legne na jedan dječiji krevetić koji se nalazio u stanu, što je ona morala učiniti, i on se skinuo te legao na oštećenu i nad istom izvršio silovanje, a zatim se obukao i napustio stan, da bi u sljedećem periodu u tri ili četiri navrata dolazio u stan oštećene na Grbavici, u kojem je stanu koristeći se bespomoćnom situacijom oštećene, vršio silovanje nad istom.¹⁵⁴

Naoružan automatskom puškom i nožem, zajedno sa još dvije neidentifikovane osobe, Vlahović je došao u stan oštećene „S-12“ na Grbavici, u kojem su zatekli samu oštećenu, koju su prvo provocirali, a jedan od njih joj je i prijetio da će je nožem zaklati, da bi potom, a nakon što je prethodno ovaj prijetio, potrgao odjeću sa oštećene te je bacio na pod i nad istom izvršio silovanje, prišao joj je optuženi dok je ista ležala na podu otkopčao kaiš na hlačama, legao na oštećenu i nad istom izvršio silovanje, pri čemu ju je udarao i zarezivao nožem na lijevoj butini, dok se oštećena opirala i skoro izgubila svijest.¹⁵⁵

Sud BiH osudio je Zorana Dragičevića, pripadnika vojnih, paravojnih i policijskih snaga tzv. Srpske Republike BiH, potom RS-a, na 11 godina zbog toga što je zajedno sa Vlahovićem učestvovao u nehumanim djelima, ubistvima, zatvaranju, mučenju, pljačkanju imovine, ali i silovao oštećenu „A-1“.

„(...) **U mjesecu julu 1993. godine** došao u stan oštećene „A-1“, koji stan se nalazio u ulice Bane Šurbata na broju 26, u kojem stanu je zatekao oštećenu, kojoj je rekao da mora poći sa njim da mu pospremi stan kojeg je isti koristio, a koji se nalazio u jednoj zgradi u istoj ulici,

nakon čega je oštećena morala poći sa njim, pa kada su došli u taj stan rekao je oštećenoj da se skine, što je ona učinila, nakon čega je optuženi koristeći se njenom bespomoćnošću, na kauču koji se nalazio u tom stanu nad istom izvršio silovanje da bi nakon kratkog vremena rekao oštećenoj da se ide istuširati što je ona bojeći se za svoj život morala učiniti, te potom ponovno koristeći se istom situacijom u kojoj se oštećena nalazila, na oštećenom izvršio silovanje, nakon čega je pustio da se ista vrati u svoj stan“, navodi se u presudi protiv Zorana Dragičevića.¹⁵⁶

Vrhovni sud FBiH osudio je Predraga Miškovića, pripadnika VRS-a na sedam godina zatvora jer je u **septembru 1992. godine** u naselju Grbavica, zajedno sa još jednim vojnikom, ušao u stan ženske osobe muslimanske nacionalnosti, nakon čega su joj Mišković i taj vojnik naredili da se skine i potom je silovali. Mišković je ponovno silovao tu istu osobu u istom stanu tokom 1993. godine.¹⁵⁷

S Miškovićem, žensku osobu muslimanske nacionalnosti je silovao Duško Dabetić, pripadnik VRS-a. Dabetić je istu osobu više puta silovao **tokom 1992. i 1993. godine**, odvođajući je u svoj stan, gdje se nad njom izivljavao, a potom silio na seksualni odnos. Vrhovni sud FBiH osudio ga je na šest godina zatvora.

Vrhovni sud FBiH osudio je na osam godina zatvora Zorana Kneževića, pripadnika VRS-a, jer je silovao žensku osobu muslimanske nacionalnosti na Grbavici **u drugoj polovini 1992. godine**, kao i za silovanje ženske osobe muslimanske nacionalnosti **u drugoj polovini 1994. godine**.

Pripadnik srpskih vojnih formacija Milorad Rodić je priznao krivicu pred Kantonalnim sudom u Sarajevu jer je, između ostalog, silovao osobu muslimanske nacionalnosti na Grbavici. Osuđen je na pet godina zatvora.

Civil Predrag Đurović je osuđen na šest godina zatvora pred Vrhovnim sudom FBiH jer je **tokom zimskog perioda 1992. godine** došao u stan jedne bošnjačke porodice u naselju Vraca iz kojeg je istjerao supruga i malodobnu kćerku oštećene, te uz prijetnju da će joj ubiti dijete i staviti bombu u usta oštećenu odveo u susjednu napuštenu ruševnu zgradu, gdje je izvršio silovanje.

2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanjska_29_03_2013%20(1).pdf, str. 36.

153 Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv optuženog Saše Baričanina", prvostepena presuda, 2011. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4648_1K_BS_prvostupanjska_09_11_2011.pdf, str. 4.

154 Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića "Batka"", prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanjska_29_03_2013%20(1).pdf, str. 38.

155 Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Veselina Vlahovića "Batka"", prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/4659_1K_VV_prvostupanjska_29_03_2013%20(1).pdf, str. 38.

156 Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Dragičević Zorana", prvostepena presuda, 2013. godina, file:///C:/Users/user/Downloads/8024_1K_DZ_prvostupanjska_22_11_2013.pdf, str. 7.

157 OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, "Mapa procesuiranih ratnih zločina", prvostepena presuda Mišković, Predrag, <https://maparz.pravosudje.ba/node/476>, www.pravosudje.ba.

Prinudni radovi

Bosanski Muslimani i Hrvati tjerani su na prinudni rad, za šta su bili odgovorni komandiri vodova ili četa VRS-a u Novom Sarajevu. Nekoliko ljudi je poginulo od snajperske vatre dok su bili na prinudnom radu.

Željko Mitrović je priznao krivicu pred Kantonalnim sudom u Sarajevu da je kao pripadnik II Bataljona Prve Sarajevske mehanizovane brigade, izvršavajući naredbe Komande II Bataljona, kao komandir radnog voda formiranog pri brigadi, raspoređivao i nadzirao prinudni rad lica nesrpske nacionalnosti, upućujući ih svakodnevno, protivno njihovoj volji, na obavljanje teških i ponižavajućih fizičkih poslova, bez naknade i određenog radnog vremena. Mitrović ih je i psihički zlostavljao zbog čega su mnogi osjećali strah za sigurnost. Rad se obavljao na prvim linijama ratišta, kao i tokom borbenih dejstava, što je imalo za posljedicu ranjavanje nekoliko pripadnika radnog voda, kao i pogibiju osam pripadnika radnog voda. Mitrović je osuđen na dvije godine zatvora.¹⁵⁸

Vrhovni sud FBiH osudio je Milana Šešelja, pripadnika VRS-a, na tri godine zatvora za zločin protiv civilnog stanovništva, organizovanje i nadziranje prinudnog rada na Grbavici. Za nadziranje i organizovanje prinudnog rada civila muškaraca nesrpske nacionalnosti **tokom 1992. i 1993. godine**, uslijed čega su bili izloženi čestoj pucnjava i granatiranju, zbog čega je dolazilo do ranjavanja pojedinih izvršitelja prinudnog rada.¹⁵⁹

Kao komandir ženskog radnog voda koji je organizovao i nadzirao prinudni rad žena bošnjačke nacionalnosti, koje je rat zatekao na Grbavici, prisiljavajući ih da svakodnevno, protivno njihovoj volji, bez naknade i određenog vremena, čiste stanove koje su koristili srpski vojnici, iako je znao da su prilikom čišćenja neke od tih žena silovane, osuđen je Momir Glišić na dvije godine i šest mjeseci zatvora.¹⁶⁰

autor fotografije: Benisa Bibuljica

¹⁵⁸ OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, "Mapa procesuiranih ratnih zločina", prvostepena presuda Mitrović, Željko, 2009. godina, <https://maparz.pravosudje.ba/bhs/case/mitrovi%C4%87-%C5%BEeljko>, www.pravosudje.ba.

¹⁵⁹ OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, "Mapa procesuiranih ratnih zločina", presuda Šešelj, Milan, <https://maparz.pravosudje.ba/bhs/case/%C5%A1e%C5%A1elj-milan>, www.pravosudje.ba.

¹⁶⁰ OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, "Mapa procesuiranih ratnih zločina", presuda Glišić, Momir, <https://maparz.pravosudje.ba/bhs/case/gli%C5%A1i%C4%87-momir>, www.pravosudje.ba.

Za premlaćivanja, psihička i fizička maltretiranja, kao i oduzimanje imovine na Grbavici, Vrhovni sud FBiH osudio je pripadnike srpskih vojno–policijskih snaga Slobodana Bogdanovića i Gorana Sladoja na po dvije godine zatvora.

Gospodari života i smrti

Ministar odbrane Bogdan Subotić je Karadžiću predložio **20. oktobra 1992. godine** da se na dijelovima terotorije RS-a, uključujući područje opštine Novo Sarajevo uvede vojna uprava. Kao razloge, naveo je „činjenicu da je u pojedinim opštinama Republike Srpske došlo do pooštavanja bezbjednosne situacije zbog sve izraženijeg djelovanja paravojnih formacija, paradržavnih organa i institucija (...)“¹⁶¹

Na sastanku Komande SRK-a, **15. novembra 1992. godine**, kojem je prisustvovao i tadašnji predsjednik opštine Novo Sarajevo, Milivoje Prijić rečeno je da je među slabostima operacija „genocid nad drugim narodima“. Na sastanku je također rečeno: „Shvatanje i praksa pojedinaca i grupa da su oni gospodari života i smrti svakog pojedinca druge nacionalnosti, zbog čega imamo praksu nepotrebnog maltretiranja i ubijanja pripadnika druge, posebno muslimanske, nacionalnosti. Ženevske i druge konvencije za ovakve su suvišne i nepotrebne u ovom ratu“.¹⁶²

Bosanski Muslimani i Hrvati su bili prisiljeni otići iz opštine Novo Sarajevo. „Vijeće konstatuje da su u nekim slučajevima ljudi tražili da odu, međutim, Vijeće smatra da to ipak nije bilo dobrovoljno s obzirom na okolnosti u kojima su ljudi odlazili. Shodno tome, Vijeće se uvjerilo da su bosanski Muslimani i Hrvati bili prisiljeni da napuste dijelove opštine Novo Sarajevo pod srpskom kontrolom“, navodi se u presudi protiv Karadžića.¹⁶³

Svjedok KDZ310 na suđenju Karadžiću je kazao da je na osnovu izraza lica ljudi koji su se selili mogao zaključiti da ne odlaze slobodnom voljom. Ljudi su plakali i nisu htjeli ostaviti svoju imovinu da bude opljačkana. Srpski vojnici su bosanske Hrvate i muslimane udarali rukama i nogama. Vojnici i pripadnici civilne i vojne policije učestvovali su u protjerivanju nesrba s Grbavice. Zastrašivanje i prijetnje su bili način da se ljudi natjeraju da odu.¹⁶⁴

Svjedokinja KDZ079 je izjavila da su **početkom 1992. godine** srpski vojnici, ponekad više puta tokom dana, dolazili u stan u kojem je ona živjela sa suprugom i djecom, zbog čega su ona i njena porodica strahovali za svoje živote. Nakon što je njen muž otišao po hranu, srpski vojnici su nastavili dolaziti u stan pitajući za njega i tražeći da im ona da njegovu fotografiju

i ličnu kartu. Vojnici su rekli da će odvesti svjedokinju i njenu kćerku ako se njen suprug ne vrati. Budući da bosanski Hrvati i Muslimani nisu mogli da dobiju hljeb, a srpski vojnici su provaljivali u stanove i oduzimali privatnu imovinu, svjedokinja je **26. maja 1992. godine** s djecom otišla iz stana u kojem je ostavila sve svoje stvari.

Vojnici bi ušli u zgradu i rekli: „[Z]a 10 minuta sve ustaše i balije napolje!“¹⁶⁵ Jednom prilikom kad su civili protjerivani s Grbavice, svjedok KDZ310 je razgovarao s jednim pripadnikom voda koji je pristao da ode u štab VP-a i zatraži objašnjenje za protjerivanja, ali nije dobio odgovor.

U izvještaju Kriznog štaba Novo Sarajevo od **5. juna 1992. godine**, upućenom Predsjedništvu bosanskih Srba, navodi se da je Krizni štab smjestio „po praznim i napuštenim hrvatskim i muslimanskim stanovima“ borce s drugih područja, koji su se priključili redovnim jedinicama.

Dana **19. jula 1992. godine**, optuženi je poslao dopis u nekoliko opština, među kojima i Novo Sarajevo, u kojem je zatražen popis svih stambenih kapaciteta „koji su slobodni nakon dobrovoljnog iseljenja Muslimana“, uz objašnjenje da će slobodni stanovi biti stavljeni na privremeno korištenje bosanskim Srbima iz muslimanskog dijela Sarajeva. U izvještaju UN-a od 30. septembra 1992. godine javlja se da je potvrđeno da su tog dana Srbi s područja Grbavice protjerali otprilike 300 civila, bosanskih Muslimana, koji su pješice otišli preko jednog od dva mosta, Vrbanja mosta i mosta iza hotela „Bristol“. Ti ljudi su viđeni kako nose torbe i zavežljaje, dok su pored njih stajali naoružani vojnici s puškama uperenim u vazduh.¹⁶⁶

OPŠTINA NOVI GRAD

Opština Novi Grad, jedna od deset opština u sastavu Sarajeva, graniči s Ilidžom na jugu i zapadu, s Vogošćom i Ilijašem na sjeveru i s Novim Sarajevom na istoku. Osnovana je 1977. i u njen sastav ušla su područja koja su do tada činila zapadne dijelove Novog Sarajevo. Ta područja obuhvatala su, između ostalog, mjesnu zajednicu Dobroševići, u čijem sastavu su bila sela Ahatovići, Bojnik, Dobroševići i Mihaljevići, mjesnu zajednicu Rajlovac, kao i Dobrinju s njenim velikim stambenim blokovima višespratnica, u kojoj je prije rata živjelo oko 40.000 ljudi. Prema popisu iz 1991. Novi Grad je imao 136.616 stanovnika, od kojih su 50,8 posto bili Muslimani, 27,5 posto Srbi i 6, 5 posto Hrvati.¹⁶⁷

161 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 903.
162 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 902.
163 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 910.
164 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM I od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-1od4.pdf>, str. 307.

165 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 908.
166 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 908.
167 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 862.

U Novom Gradu bilo je više značajnih trgovinskih, industrijskih i vojnih objekata, uključujući kasarnu u Rajlovcu, kasarnu u Butilama i fabriku „Orao“ (vojno postrojenje za remont avionskih motora). **Pred kraj 1991. godine** članovi Opštinskog odbora SDS-a iz Novog Grada počeli su razmatrati mogućnost stvaranja Srpske opštine Rajlovac na teritoriji koja je velikim djelom pripadala opštini Novi Grad, kako bi spriječili da Srbi u Novom Gradu i Skupštini opštine Novi Grad budu preglasani.

Krajišnik je **9. februara 1992. godine** obavijestio Karadžića o sastanku kojem je kratko prije toga prisustvovao u Reljevu, selu u Novom Gradu, i razgovorima koje je tamo vodio o osnivanju srpske opštine Rajlovac. Nekoliko dana kasnije, 11. februara, Jovan Tintor je rekao izvjesnom Prodanoviću da je osnovana opština – Rajlovac.¹⁶⁸ Skupština bosanskih Srba je usvojila zakon **11. maja 1992. godine** prema kojem su u sastav opštine Rajlovac ušli, između ostalog, Ahatovići, Bojnik, Dobroševići, Rajlovac, Reljevo-Dvor, Zabrdje i Žuč. Jovo Božić preuzeo je ulogu predsjednika opštine Rajlovac. Neko vrijeme nakon što je Rajlovac proglašen novom opštinom, osnovan je Krizni štab opštine Rajlovac, a Jovo Božić je imenovan za predsjednika kriznog štaba.¹⁶⁹

Počevši od marta 1992. godine, lokalni Srbi su dolazili u kasarne u Butilama i Rajlovcu po uniforme i naoružanje, uključujući snajperske puške, kao i na vojnu obuku. Dva bosanska Srbina zaposlena u fabrici „Orao“ – Stevo Petričević i Mirko Mirković – uspostavila su i održavala vezu između lokalnih Srba i oficira u kasarni u Rajlovcu i učestvovala u podjeli oružja lokalnim Srbima. U isto vrijeme, rezervisti, uključujući Srbe s okolnih područja, počeli su stizati u kasarnu u Butilama.¹⁷⁰

Prema presudi Karadžiću, u „Orlu“ je bila smještena srpska „paravojna jedinica“ čiji su pripadnici bili članovi SDS-a iz okolnih sela. „Pripadnici te jedinice su na uniformama imali oznake s četiri ćirilična slova S i nosili su kokarde“, navodi se u presudi Karadžiću.¹⁷¹

Do marta 1992. godine bosanski Srbi su postavili kontrolni punkt na mostu preko Bosne u naselju Reljevo, nadomak kasarne u Butilama, i postepeno blokirali prolaz bosanskim Muslimanima.

Komandant SRK-a Tomislav Šipčić naredio je **22. maja 1992. godine** da se formira brigade TO-a Rajlovac, čime je rajlovački TO potčinjen SRK-u a za komandanta imenovan je tadašnji predsjednik Kriznog štaba Rajlovac Jovo Božić. Božić je izvijestio Vladu bosanski Srba da je „Srpska vojska Srpske opštine Rajlovac“ imala 1.280 obveznika.¹⁷²

168 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 864.
169 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 864.
170 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 865.
171 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 865.
172 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016.

Selo Ahatovići

Bosanski Srbi su u **maju 1992. godine** prijetili napadom na selo Ahatoviće ako stanovnici sela ne odu. Bosanski Muslimani nisu htjeli da postupe po tom zahtjevu i lokalni krizni štab bosanskih Muslimana, na čelu sa Hasanom Mujkićem, postavio je barikade, organizovao seoske straže i naoružao ih pješadijskim naoružanjem. Muslimanski TO je brojao oko 200 pripadnika.¹⁷³

Srpske snage su **25. maja 1992. godine** izdale ultimatum stanovnicima Ahatovića da se muškarci moraju predati zajedno s naoružanjem koje imaju. Taj dan ili dan prije, žene, djeca i stariji ljudi su pokušali otići iz Ahatovića u obližnju opštinu Visoko ali u tome su ih spriječili bosanski Srbi, koji su na njih pucali.

Na brda oko Ahatovića iz pravca Rajlovca stigli su Srbi, neki u uniformama JNA, neki u maskirnim uniformama, s tenkovima i oklopnim vozilima. Preko megafona su pozivali stanovnike sela da se predaju. Prijetili su: „Balije, predajte se, ili ćemo vam pobiti djecu“.¹⁷⁴ Kada su stanovnici sela to odbili, srpske snage su oko 23:00 sati započele napad, koji je na kraju odbijen. U tom prvom napadu poginula su dva muslimana a ranjeno ih je deset.

Na Ahatoviće i Dobroševiče pokrenut je konačni napad teškom artiljerijom **29. maja 1992. godine**. Granate su ispaljivane iz svih pravaca, uključujući kasarnu u Butilama i Rajlovcu. U to vrijeme žene, djeca i stari ljudi prebačeni su u podrume nekoliko kuća u centru sela. Granatiranje je trajalo do **1. ili 2. juna 1992. godine** i u njemu je uništeno ili oštećeno skoro 130 kuća, a poginulo je 15 do 20 bosanskih Muslimana.

Po prestanku granatiranja, Tintor i neki lokalni Srbi i pripadnici paravojnih grupa izveli su pješadijski napad na Ahatoviće.

Kako je utvrđeno u presudama, prilikom granatiranja ili pješadijskog napada poginule su mlađa sestra Ramiza Mujkić i njena kćerka Elma Bešić, kojoj je tada bilo tek 15 godina. Kuće bosanskih Muslimana su opljačkane i zapaljene. „Srbi su zarobili oko 400 žena i djece, kao i 80 muškaraca, pored 150 žena i djece zarobljenih u Dobroševićima, Bojniku i Mihaljevićima prije napada na Ahatoviće. Zarobljeni u Ahatovićima potom su odvedeni u pravcu Rajlovca“, navodi se u presudi protiv Karadžića.¹⁷⁵

Tridesetak bosanskih Muslimana pošto im je nestalo municije pokušalo je probiti linije, ali na njih je otvorena artiljerijska vatra. Predali su se Srbima, među kojima su bili Stevo Petričević, Dragan Koprivica i Bato Arnautović. Nakon što su se predali, uglavnom oni koji su bili u stanju da hodaju, odvedeni su do obližnjeg puta i natjerani su da sjednu. „Koprivica i Arnautović su pucali na 15 preostalih muškaraca koji nisu mogli hodati i sve ih pobili. U tom trenutku na mjesto događaja stigao je Tintor, koji je nosio pištolj, automatsku pušku i uniformu JNA, a s njim je bilo više pripadnika paravojnih formacija. Tintor je tada naredio da se muškarci postroje po dva i odvedu u kasarnu u Butilama“, navodi se u presudi protiv Karadžića.¹⁷⁶

Na putu do kasarne tim ljudima su prijetili, fizički ih zlostavljali i vrijeđali. Kod supermarketa, koji se nalazi oko 200 metara od kasarne u Butilama naišli su na stotinjak dobro naoružanih pripadnika Belih orlova koji su maltretirali više mještana zarobljenih u Dobroševića i okolnim selima.

„Beli orlovi i neki lokalni Srbi zatim su pretukli zarobljene muškarce željeznim šipkama, kundacima i drvenim palicama. U nekom trenutku, jednom od njih rečeno je da će ih uskoro preuzeti arkanovci. Ubrzo potom, zatočeni bosanski Muslimani bili su primorani da prođu kroz špalir i da se ukrcaju u vojni autobus“, navodi se u presudi Karadžiću.¹⁷⁷

176 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 872.

177 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 874.

godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 867.

173 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 867.

174 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 868.

175 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 869.

Sud BiH je osudio Gorana Damjanovića na šest godina i šest mjeseci zatvora, i Zorana Damjanovića na šest godina zatvora, jer su kao pripadnici VRS-a zajedno sa drugim srpskim vojnicima i pripadnicima paravojnih formacija učestvovali u premlaćivanju grupe od oko 20 do 30 muških zatvorenika bošnjačke nacionalnosti ispred jednog supermarketa. „Sve žrtve su ranije uhvaćene od strane srpske vojske koja je zauzela naselje Ahatoviće; bili su se predali, dok su neki bili povrijeđeni. Bili su pretučeni i zlostavljani prije nego su prebačeni u logor u Rajlovcu“.¹⁷⁸

Zatočeni u cisterni u Rajlovcu

Autobusom su zatočenici odvezeni do vojnog depoa goriva u Rajlovcu, gdje im je naređeno da legnu na travu, gdje su ih tukli štapovima i pustili dva psa na njih. Neke od zatočenika su stavili u kamion i odvezli u „Orao“, gdje su im previli rane. Potom su ih vratili u kasarnu u Rajlovcu i stavili u cisternu ili rezervoar, u kojoj se nalazilo oko 90 zatočenika. Odmah uz cisternu je bila veća cisterna, u kojoj je bilo smješteno oko 130 bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz Dobroševića, Mihaljevića, Bojnika, Kobiljske i Bioče.¹⁷⁹

„**Ujutro 2. juna 1992. godine** došao je Mile Stojanović, koji se predstavio kao komandant ‘logora’“, navodi se u presudi Karadžiću.¹⁸⁰

Sa Stojanovićem je bio i izvjesni Šok i još četvorica drugih. „Šok je praktično svakodnevno izvodio dva-tri zarobljenika ispred cisterne i tukao ih. Jednom prilikom su on i njegovi ljudi izveli dva muškarca, tukli ih i jednom od njih slomili obje ruke“, navodi se u presudi protiv Karadžića.¹⁸¹

Zbog toga što je u cisternama bilo nakupljeno kišnice, zatočnici su morali stajati sve vrijeme svog zatočeništva. U prva tri dana nisu dobili ni hranu ni vodu, a potom su dobijali vrlo malo hrane i vode.

Tokom prve sedmice juna 1992. godine tri nova zatočenika, Hajro Delić, njegov sin i Džemail Sačić, dovedena su u manju cisternu. Nekoliko dana nakon što je zatočen, Delić je odveden i sutradan su ga vratili s teškim povredama. Drugim zatočenicima je ispričao da ga je Šok surovo pretukao i zlostavljao po naređenju Nikole Stanišića i da je tokom ispitivanja

Stanišić tražio milion njemačkih maraka za njegovo oslobađanje. Ubrzo potom, Delić je podlegao povredama i umro.¹⁸²

Pretnesno vijeće u predmetu protiv Karadžića konstatovalo je, da su u nekom trenutku tokom prve sedmice juna 1992. godine srpske snage ubile dva zatočena bosanska Muslimana u cisternama ili nedaleko od cisterni te da su, otprilike u prvoj polovini juna 1992. godine, srpske snage iz cisterni u kasarni u Rajlovcu izvele devet muškaraca i ubile.¹⁸³

Pod obećanjem da idu na razmjenu na Kobiljoj glavi, **14. juna 1992. godine** oko 07:00 sati, 47 muškaraca je naređeno da se ukrcaju u autobus. Nakon što su ušli u autobus, jedan stražar ih je počeo udarati i naredio da legnu na pod, licem prema zemlji i s rukama na potiljku, a pošto ih je bilo mnogo morali su ležati jedni preko drugih kako bi svi stali u autobus. Autobus je otišao do barikade kod Srednjeg, gdje je vozač pitao kako se ide do sela Sokolina. Nakon desetak minuta vožnje, zaustavili su se i kada su izašli vozač i stražari, na autobus je iz svih pravaca otvorena vatra iz automatskih pušaka, mitraljeza i zolja, u trajanju 15-tak minuta, a ispod autobusa su bacane ručne bombe.

„(...) Šestorica bosanskih Muslimana koji su preživjeli napad, među kojima je bio svjedok KDZ041, uspjeli su izići i otići u obližnju šumu. Međutim, dvojica od preživjelih – Nedžib Gačanović i Safet Rizvanović – umrli su ubrzo nakon toga od teških ozljeda koje su zadobili. Preostala četvorica preživjelih hodala su cijelu noć i konačno stigla do Vukašovića, sela pod kontrolom TO-a bosanskih Muslimana“, navodi se u presudi protiv Karadžića.¹⁸⁴

Srpske snage, kako je konstatovano u presudi protiv Karadžića, prisilile su nesrpsko stanovništvo da napusti one dijelove Novog Grada koji su bili pod srpskom kontrolom.¹⁸⁵

Ratni zarobljenici u kasarni u Nedžarićima

U kasarni srpskih paravojnih formacija, koja se nalazila u Nedžarićima (opština Novi Grad), Goran Vasić, pripadnik srpskih paravojnih formacija zajedno sa komandantom Radivojem Grkovićem, njegovim tjelohraniteljem zvanim „Kruško“, Radovanom zvani „Raca“, licem po imenu Milorad i nekoliko drugih neidentifikovanih pripadnika srpskih paravojnih formacija, **u periodu septembar – decembar 1992. godine** učestvovao je u batinjanju, premlaćivanju i fizičkom zlostavljanju ratnih zarobljenika Armije BiH, tako što su iznenadno upali u

¹⁷⁸ OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, "Mapa procesuiranih ratnih zločina", presuda Damjanović, Goran, <https://maparz.pravosudje.ba/bhs/case/damjanovi%C4%87-and-damjanovi%C4%87-goran-damjanovi%C4%87-and-zoran-damjanovi%C4%87>, www.pravosudje.ba.

¹⁷⁹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 875.

¹⁸⁰ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 875.

¹⁸¹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 876.

¹⁸² Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 876.

¹⁸³ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 879.

¹⁸⁴ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 880.

¹⁸⁵ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 887.

prostoriju gdje su se nalazili zarobljenici. Tukli su ih po bosim stopalima drvenim i gumenim palicama, a neke od njih i pesnicama po čitavom tijelu. Vasić je jednog od zarobljenika dok je obavljao fizičke poslove više puta udario pištoljem po glavi.

autor fotografije: Benisa Bibuljica

„**U oktobru 1992. godine** sa još dva pripadnika srpskih paravojnih formacija, Vasić je naredio ratnim zarobljenicima Armije BiH da natovare ugalj u zaprežna kola, te su ih vezali kaiševima „kao konje“ i primoralo da vuku kola, pritom ih udarajući kandžijom i huškajući psa da ih ugrize. Po istovaru uglja su prisilili zarobljenike da na kola natovare bilijarski sto i vuku ga uz istovjetno izživljavanje i ponižavanje, koristeći ih kao vučnu stoku“, navodi se u činjeničnom opisu presude protiv Vasića, kojeg je Vrhovni sud FBiH osudio na šest godina zatvora.¹⁸⁶

OPŠTINA ILIDŽA

Ilidža je jedna od deset opština u sastavu Sarajeva i nalazi se zapadno od Novog Sarajeva, jugozapadno od Novog Grada i sjeveroistočno od Hadžića. Prema popisu stanovništva iz 1991., u opštini Ilidža živjelo je 43,2 posto muslimana, 36,8 posto Srba, 10,2 posto Hrvata, 7,6 posto Jugoslavena i 2,1 posto ostalih. Prije sukoba, stanovništvo mjesnih zajednica Hrasnica, Butmir, Stupsko brdo i dijela Donjeg Kotorca i Sokolović kolonije bilo je većinski muslimansko, a stanovništvo Otesa, Bara i Stupa bilo je većinski hrvatsko. Stanovništvo preostalih mjesnih zajednica bilo je većinski srpsko.¹⁸⁷

U skladu s Uputstvom s varijantom A i B, SDS je na Ilidži osnovao krizni štab **2. januara 1992. godine**, a Radomir Kezunović je sutradan proglasio Skupštinu Srpske opštine Ilidža.¹⁸⁸

Isti dan, Srpska skupština Ilidža predložila je Skupštini bosanskih Srba da, između ostalog, reguliše status pripadnika jedinica TO-a i vojno sposobnih muškaraca, kao i da preduzme mjere za zaštitu srpskih interesa na teritoriji opštine Ilidža.¹⁸⁹

Negdje početkom marta 1992. godine lokalni Srbi su se organizovali i po naseljima čuvali stražu ispred svojih kuća. **U martu i aprilu 1992.godine** srpske snage su oružje zaplijenjeno iz MUP-ovih skladišta podijelile bosanskim Srbima i pripadnicima srpskog TO-a. Bosanski Srbi na Ilidži također su naoružani oružjem iz skladišta JNA.¹⁹⁰

U martu 1992. godine podijelio se MUP Ilidže, nakon što su policajci, bosanski Muslimani, otpušteni iz stanica javne bezbjednosti, bosanski Srbi su ostali u policijskoj stanici Ilidža.

186 OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, "Mapa procesuiranih ratnih zločina", presuda Vasić, Goran, <https://maparz.pravosudje.ba/bhs/case/vasi%C4%87-goran>, www.pravosudje.ba.

187 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 841.

188 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 842.

189 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 842.

190 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 842.

Edin Mlivić, tadašnji načelnik SJB-a Ilidža i Tomislav Kovač, komandir policije na Ilidži, dogovorili su se da će policija bosanskih Srba obavljati svoje poslove u onim dijelovima Ilidže gdje živi većinsko srpsko stanovništvo, a policija bosanskih Muslimana u onim dijelovima gdje živi većinsko muslimansko stanovništvo.¹⁹¹

U početku su dijelili istu zgradu, da bi **6. aprila 1992. godine** bosanski Muslimani svoj MUP premjestili u Stup, s Mlivićem kao načelnikom, te osnovali svoje „Ratno predsjedništvo“.

Srpska skupština Ilidža proglasila je **5. aprila 1992. godine** Srpsku opštinu Ilidža, u čiji sastav su ušle teritorije većinski srpskih naselja na Ilidži i dijelovi Novog Grada, Kiseljaka i Trnova. Nakon 6. aprila 1992. godine, Srpska skupština Ilidža postala je Ratno predsjedništvo, u skladu sa Uputstvom Skupštine bosanskih Srba. Isti dan, Krizni štab Ilidža naredio je opću mobilizaciju.¹⁹²

Odbranu na Ilidži organizovao je srpski TO, koji je osnivanjem VRS-a, ušao u sastav prvo Ilidžanske brigade, zatim u sastav Igmanske brigade.

Oko Ilidže su **3. ili 4. aprila 1992. godine** podignute barikade, a eskalirala su i borbena dejstva. Istočni i zapadni dio Ilidže kontrolisali su Srbi, ali ih je razdvajala teritorija u sredini, koja je bila u rukama bosanskim Muslimana. Istočne i zapadne dijelove Ilidže granatirale su snage bosanskih Muslimana s Mojmila, odnosno Igmana. Krajem aprila 1992. godine, bosanski Srbi su granatirali razna naselja Sarajeva, uključujući Butmir i Hrasnicu u opštini Ilidža. Srpske snage su najkasnije do **8. maja 1992. godine** ostvarile kontrolu nad teritorijama u sastavu Srpske opštine Ilidža.¹⁹³

Ranko Boljak, pripadnik VRS-a je zajedno sa drugim vojnicima **19. maja 1992. godine** zaustavio konvoj koji je prevezio civile, uglavnom žene i djecu, te izdvojio nekoliko muškaraca, od kojih je jednom oduzeo novac i oborio ga na zemlju preteći da će ga zaklati, a drugog udario više puta, i zatvorio ih u jedan kamion – hladnjaču. Sutradan, ušao je u kamion zajedno sa jednim vojnikom i fizički su maltretirali jednog zatvorenika, i nakon tri dana u hladnjači, sproveo ih do policijske stanice na Ilidži, gdje su zajedno sa drugim zatočenicima bili skoro 20 dana, a Boljak je više puta dolazio, maltretirao ih i tukao.¹⁹⁴

Neđeljko Prstojević, vojni komandant i predsjednik Kriznog štaba Ilidža je doveo neregularne snage i nekim grupama dozvolio da pljačkaju iza linije fronta i istjeruju bosanske Muslimane iz njihovih domova. U razgovoru s Draganom Despotovićem o borbenim dejstvima u Kasindolskom polju **14. juna 1992. godine** Prstojević je postavio sljedeće pitanje: „Ovaj, šta ćemo? Kako bi bilo da se to porazmisli, pa da spremimo ljude sa strane da to sve iselev? Ne mora se niko ni strijeljat ni ubiti ni ništa, sve istjerat.“ Despotović mu je odgovorio: „To bi bilo to... pravi potez.“¹⁹⁵

Tokom 1992. godine na Ilidži je bilo prisutno više oružanih grupa, među kojima je Brne Gavrilović i njegova grupa šešeljevaca, koji su na Ilidžu stigli **9. jula 1992. godine**. Pripadnici Gavrilovićeve grupe, kako se navodi u presudi protiv Karadžića, pljačkali su domove bosanskih muslimana i izbacivali su ih iz kuća. Bilo je i drugih naoružanih grupa koje su pljačkale. Kad bi im se suprotstavili pripadnici snaga bezbjednosti, pripadnici tih grupa ponekad bi im prijetili. Ponekad su pripadnici MUP-a tolerisali pljačkanje ili i sami učestvovali u njemu.¹⁹⁶

Boljak je krajem januara ili početkom februara 1993. godine, iz logora „Planjina kuća“ u Semizovcu, gdje su bili zatočeni civili nesrpske nacionalnosti, izdvojio je desetak civila-logoraša, te im naredio da uđu u autobus, tokom vožnje ih vrijeđao i prijetio da će ih ubiti, da bi nakon toga dvojicu zatvorenika fizički maltretirao, nakon čega su svi odvedeni i zatočeni u prostorijama Vojne policije na Ilidži, a Boljak je povremeno ih nezakonito odvodio na kopanje rovova na prvim linijama.

U jesen 1993. godine Boljak je s još dva vojnika VRS-a samoinicijativno došao u stan jedne porodice na Ilidži, nakon čega je jednog člana porodice oborio na pod i stavio mu nož pod grlo i prijetio da će ga odvesti i ubiti, dok je njegova supruga uspjela pozvati komšije u pomoć koji su zaštitili supružnike. Pred Kantonalnim sudom u Sarajevu Boljak je priznao krivicu i osuđen je na tri godine zatvora.

Na Ilidži je tokom cijelog rata bilo borbenih dejstava. Opštinski rukovodioci nastavili su razgovarati o tome kako da se uspostavi kontrola nad širom teritorijom.

Vrhovni sud FBiH je osudio Borislava Berjana, komandira čete VRS-a, **u periodu od aprila 1992. do kraja 1993. godine**, na sedam godina zatvora, jer je lično učestvovao u naoružavanju srpskog stanovništva u naselju Doglodi od kojih je formirao oružanu vojnu formaciju, te u svojstvu komandira čete izdavao naredbe i učestvovao u hapšenju,

191 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 843.

192 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 843.

193 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 845.

194 OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, "Mapa procesuiranih ratnih zločina", presuda Boljak, Ranko, <https://mapar.pz.pravosudje.ba/bhs/case/boljak-ranko>, www.pravosudje.ba.

195 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 847.

196 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 846.

protjerivanju, mučenju, nečovječnom postupanju i pljačkanju imovine nesrpskog stanovništva u naselju Doglodi i Bare (opština Ilidža).

Berjan je učestvovao u zarobljavanju dvadesetak civila hrvatske nacionalnosti, jednog pripadnika ABiH, koji se nalazio na dopustu, kao i četiri pripadnika rezervnog sastava MUP-a RBiH, koji su maltretirani a jedan rezervni policajac je ubijen.

„Nakon toga su zarobljeni policajci zatočeni tri mjeseca a tokom tog perioda su bili zlostavljani, te su kasnije razmijenjeni, a civili hrvatske nacionalnosti su nakon dvadesetak dana zatočeništva vraćeni u Bare i Doglode da bi nakon toga Berjan Borislav lično naredio istima da se moraju iseliti u Kiseljak a pri tome ostaviti svoju ličnu imovinu koja je potom opljačkana“, navodi se u činjeničnom opisu krivice protiv Berjana.¹⁹⁷

Berjan je lično komandujući pripadnicima svoje čete izvršio pretres porodične kuće, dok su pripadnici njegove čete psihički i fizički zlostavljali članove porodice, a nakon njegovog naređenja odvedena su dvojica braće u Rajlovac, gdje se nalazio logor za nesrpsko stanovništvo i od tada im se gubi svaki trag.

Tokom napada na naselje Doglodi, pripadnici Berjanove čete su ubili dvije žene, hrvatske i muslimanske nacionalnosti. Prilikom napada na naselje Bare, koje je bilo pretežno naseljeno hrvatskim stanovništvom, iz kuće u kojoj se skrivalo četrdesetak civila, razdvojeni su muškarci od žena i djece, da bi nakon toga muškarce fizički zlostavljali a trojica od njih su tom prilikom i ubijena. Civili su protjerani u Kiseljak vozilom koje je nadzirao Berjan, a njihova imovina je opljačkana. Jedna porodica je istjerana iz kuće, njeni članovi su zlostavljani a jednom se gubi svaki trag.

Zauzimanje Dobrinje

Sredinom aprila 1992. godine vodile su se intenzivne borbe u okolini Dobrinje, gdje su teritorije pod kontrolom Srba bile odsječene od Lukavice, Pala i Kotorca, na jednoj strani, te od Ilidže, Rajlovca i Vogošće, na drugoj strani. Dok su bosanski Srbi između tih naselja pokušavali uspostaviti koridor, bosanski Muslimani nastojali su povezati staru gradsku jezgru Sarajeva s naseljima poput Hrasnice i Sokolović kolonije.¹⁹⁸

autor fotografije: Alem Bajramović

¹⁹⁷ OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, "Mapa procesuiranih ratnih zločina", presuda Berjan, Borislav, <https://maparz.pravosudje.ba/bhs/case/berjan-borislav>, www.pravosudje.ba.

¹⁹⁸ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 847.

Kružile su glasine da SRK želi zauzeti Dobrinju zato što su u njoj Srbi činili većinsko stanovništvo. Dana, **21. maja 1992. godine** Prstojević je s pukovnikom Gagovićem telefonom razgovarao o tome kako bosanski Muslimani bježe s Dobrinje, a Gagović mu je rekao da je on naredio press centru da objavi informaciju da se Muslimanima dozvoljava izlazak iz Dobrinje, ali samo ako cijele porodice odu, jer nisu željeli da im muškarci ostanu.¹⁹⁹

Oko 14. juna 1992. godine srpske snage stavile su Dobrinju 1 i Dobrinju 4 pod svoju kontrolu. „Prstojević je 15. juna 1992. bio na sastanku s optuženim, Mladićem i drugim članovima rukovodstva bosanskih Srba, na kojem je zaključeno da treba da se „očisti srpska teritorija“, počevši od Mojmila do Dobrinje“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁰⁰

Jedinice SRK-a odvele su civile iz Dobrinje **17. juna 1992. godine** u kasarnu u Lukavicu, odakle ih je MUP razdvojio i grupisao po nacionalnoj pripadnosti, nakon čega su bosanski Muslimani poslani u zatvor Kula.²⁰¹

Oko 400 žena i djece, bosanskih Muslimana sa Dobrinje koji su bili u zatvoru Kula, prebačeno je **26. juna 1992. godine** na granicu između dijela Sarajeva koji su kontrolisali Srbi i dijela koji su kontrolisali Muslimani. Mandić je pomogao u tom premještanju.²⁰²

Prstojević je **25. juna 1992. godine** razgovarao s Radetom Ristićem, članom Kriznog štaba, i ovlastio ga da stanove bosanskih Muslimana na Dobrinji daje Srbima koji su sudjelovali u tamošnjim borbama i rekao mu je da je odštampao potrebne formulare za dodjelu stanova.

„Tokom tog razgovora, Prstojević je saznao da se srpske snage drže na području Kasindola i rekao Ristiću: „Dobro, ali nek tose drži čvrsto i nek se potare to sve, ovako molim te. (...) Što je muslimansko sve potрати, što je i Alija (...) Nijednog Muslimana neću da vidim tamo živog koji je borbeno sposoban“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁰³

Od septembra 1992. godine linija sukoba išla je istočnom stranom Dobrinje, razdvajajući područja Dobrinja 1 i 4, koja je kontrolisao SRK, od područja Dobrinje 2 i 3 B, koja je kontrolisala ABiH.

Zatvor Kula

Zatvor Kula se nalazio nedaleko od sarajevskog aerodroma, a u krugu zatvora bilo je još zgrada, kao što su policijska stanica, Ministarstvo pravosuđa, Vojno tužilaštvo, kao i veliko skladište robe i zaliha hrane, a imali su i vlastito poljoprivredno gazdinstvo.

Prije rata, zatvor Kula bio je zatvor srednjeg nivoa obezbjeđenja za osobe kojima su izrečene kazne do najviše šest mjeseci zatvora. Dana **6. aprila 1992. godine** sva osuđena lica puštena su na slobodu po naređenju tadašnjeg upravnika. Zatvor Kula bio je u nadležnosti MUP-a barem **od maja 1992. do augusta 1992. godine**, kada ga je preuzelo Ministarstvo pravosuđa RS-a.²⁰⁴

Za upravnika zatvora Kula **1. augusta 1992. godine** imenovan je Radoje Lalović, a Soniboj Škiljević je bio vršilac dužnosti upravnika od **16. decembra 1992. do 1. januara 1994. godine** Lalović i Škiljević su oslobođeni 2011. u Sud BiH krivice za ratni zločin počinjen u Kazнено-popravnom domu Kula zbog nedostatka dokaza.²⁰⁵

Komandir straže bio je Neđo Pandurević, a načelnik policije u Kuli bio je Milenko Tepavčević, komandir policije Radenko Vujičić. **Nakon augusta 1992. godine**, MUP je nastavio nadzirati zatvor Kula, pa je na ulazu u objekt stražu čuvao policajac. Stražari su bili zaduženi za sigurnosni nadzor objekta a rukovodilac im je bio Tepavčević. U zatvoru Kula bila je prisutna JNA, a kasnije VRS, koji je kontrolisao aktivnosti poput dovođenja i odvođenja zatočenika, a postojala je i vojna komisija za razmjene pri SRK-u.²⁰⁶

„Zatočenike su u Kulu dovodili pripadnici vojske, policije, paravojnih snaga, kao i jedinica za posebne namjene JNA. Pripadnici paravojnih jedinica, uključujući Bele orlove, arkanovce i Oljačine četnike, jeli su u zatvoru Kula“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁰⁷

Pretnesno vijeće u predmetu protiv Karadžića je konstatovalo da su srpske snage nesrbe s Ilidže i iz susjednih opština, uključujući civile, držale u zatočenju u zatvoru Kula **u periodu od maja 1992. pa barem do 28. oktobra 1994. godine**.

„Vijeće dalje konstatuje da su zatočenici držani u lošim uslovima, odnosno u neadekvatnom prostoru, s neadekvatnim ležajima i sanitarijama. Vijeće isto tako konstatuje da je

¹⁹⁹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 847.

²⁰⁰ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 847.

²⁰¹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 848.

²⁰² Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 858.

²⁰³ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 848.

²⁰⁴ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 850.

²⁰⁵ Sud Bosne i Hercegovine, „Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Radoja Lalovića i Soniboja Škiljevića“, drugostepena presuda, 2011. godine, file:///C:/Users/user/Downloads/5589_1K_LR_i_dr_drugostupanjska_05_07_2011.pdf.

²⁰⁶ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 851.

²⁰⁷ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 852.

zatočenicima davano nedovoljno hrane. Vijeće također konstatuje da su za vrijeme boravka u zatvoru Kula zatočeni muškarci bili podvrgnuti prisilnom radu i premlaćivanju“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁰⁸

Neke prostorije u zatvoru Kula su ponekad bile tako pretrpane da su zatočnici jedva mogli sjediti ili ležati, a pristup WC-u je bio toliko ograničen da su zatočnici obavljali malu i veliku nuždu u prostoriji, pa je smrad bio neizdrživ. U nekim drugim prostorijama smještaj je bio nešto bolji, s dušecima na podu i krevetima, a zatočnici su također mogli ići u WC tri puta na dan i imali su pristup vodi.

Prema informaciji SJB-a (Službe javne bezbjednosti) Ilidža, od **20. maja 1992. godine** pisali su MUP-u i Ministarstvu pravde obavještavajući ih o neadekvatnim uslovima smještaja, ishrane, higijene i zdravstvenom stanju 156 zatočenika koji su se u zatvoru Kula nalazili od **12. maja 1992. godine.**²⁰⁹

„Tokom rata, u krugu zatvora Kula bili su smješteni i civili s okolnih područja koji su čekali da budu prebačeni na teritoriju koju su kontrolisali Muslimani. Najmanje 10.000 civila, bosanskih Muslimana, bilo je smješteno u zatvoru Kula u trajanju od po nekoliko dana do po nekoliko mjeseci“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²¹⁰

U zatvoru Kula **7. maja 1992. godine** teško je pretučeno najmanje pet zatočenika koji su dovedeni s Grbavice. Od premlaćivanja jedan je preminuo odmah, dok je drugi, Zlatan Salčinović, preminuo sljedećeg jutra. „Mirsad Smajš i najmanje još jedan zatočenik odnijeli su tijela tih osoba u neki kombi koji ih je onda odvezao odatle. Vijeću su predloženi sudskomedicinski dokazi da je tijelo osobe identifikovano kao Zlatan „Salčin“ pronađeno u jednog grobnici u Sarajevo“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²¹¹

208 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 856.
209 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 853.
210 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 852.
211 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 856.

Prema presudama, zatočenici iz zatvora Kula slati su na linije sukoba da obavljaju radove, poput uklanjanja mina, prevoženja materijala za barikade, kopanja rovova i uklanjanja tijela poginulih srpskih boraca. Nekoliko zatvorenika poslanih na rad je ubijeno ili ranjeno snajperskom vatrom ili granatom. Zatočenici su bili angažovani za rad oko zatvora, npr. za obavljanje poljoprivrednih radova nedaleko od linije sukoba, prilikom čega su neki od njih ubijeni od granata koje su padale.

Prema presudama, VRS je odlučivao koji će zatočenici ići na rad van zatvora Kula. Mandić je također učestvovao u slanju zatočenika na prisilni rad. Zatočenici nisu mogli odbiti da rade, ali neki od njih nisu bili prisiljavani na rad ako im je bilo loše. Zatočenici u radnim vodovima dobivali su dodatnu hranu od zatvorskog osoblja, a ponekad su im vojnici i lokalno stanovništvo na mjestima gdje su radili davali hranu i cigarete.²¹²

„Adem Balić je u zatvoru Kula bio zatočen od **23. juna do 24. novembra 1992. godine** nakon otprilike mjesec dana zatočenja, raspoređen je u radni vod i bio je svjedok pogibije i ranjavanja zatočenika koji su bili na prisilnom radu na linijama fronta ili u blizini linija fronta. Vahid Gačanović je poginuo u vatri otvorenoj na Ozrensku ulicu, Ramiz Smajić i Zido Nizić poginuli su u vatri otvorenoj na poljoprivredeno dobro zatvora Kula. Vijeću su takođe predloženi sudskomedicinski dokazi da su tijela Gačanovića i Smajića pronađena u masovnoj grobnici na groblju Vrangeš, ratnom groblju nadomak zatvora Kula“, stoji u presudi protiv Karadžića.²¹³

OPŠTINA VOGOŠĆA

Opština Vogošća, jedna od deset sarajevskih opština, smještena je sjeverno od grada Sarajeva, između opština Novi Grad i Ilijaš. Ona obuhvata, između ostalog, sela ili naselja Barice, Kiše, Tihovići, Svrake, Hotonj, Kobilja Glava i Ugorsko, s većinskim muslimanskim stanovništvom, kao i sela Krivoglavci, Kotorovići, Blagovac, Paljevo Brdo i Semizovac, u kojima je srpsko stanovništvo bilo u većini.

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u opštini Vogošća živjelo je 24.700 stanovnika, od kojih su 51 posto bili bosanski Muslimani, 36 posto bosanski Srbi, a četiri posto bosanski Hrvati.²¹⁴

Vogošća je bila jedna od najindustrijalizovanijih opština na teritoriji bivše Jugoslavije, u kojoj je bilo smješteno nekoliko velikih fabrika, među kojima i fabrika „Pretis“ koja je proizvodila artiljerijsko oruđe i municiju. Tamo se nalazio i vojni objekat JNA, kasarna Semizovac, koja je korištena kao skladište oružja i opreme JNA, TO-a Vogošća i TO-a Ilijaš.

godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 857.

214 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 931.

212 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 855.

213 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016.

(Izvor: Opština Vogošća)

Na izborima 1990. godine, SDA je osvojila 18 mjesta u Skupštini, SDS je osvojio 15 mjesta, a ostale stranke su osvojile 18 mjesta. Kasnije su SDA i SDS formirali koaliciju i između sebe podijelili položaje vlasti u Vogošći. Tako je Bilal Hasanović iz SDA postao predsjednik Skupštine opštine Vogošća, a Rajko Koprivica, koji je bio predsjednik SDS-a te opštine, postao je predsjednik Izvršnog odbora. Vehid Hodžić, bosanski Musliman, postao je načelnik SJB-a Vogošća.

Povremeno su se Koprivica i Jovan Tintor, visoki funkcioner SDS-a u Vogošći, sastajali s Momčilom Krajišnikom u Hotonju. Prije rata, Karadžić je također jednom ili dvaput posjetio opštinu Vogošća.

U martu 1992. godine, odbornici SDS-a u Skupštini opštine, koje je predvodio Koprivica, proglasili su na sjednici Skupštine da će organizovati srpsku opštinu Vogošća i zaprijetili su da će protjerati one bosanske Muslimane koji ne budu izrazili lojalnost toj novoj opštini. Koprivica je potom izjavio da će „Muslimani ionako nestati“. Nakon tog proglašenja, odbornici SDS-a napustili su sjednicu Skupštine. **Dana 24. marta 1992. godine**, Skupština bosanskih Srba jednoglasno je verificirala odluku o osnivanju srpske opštine Vogošća, zajedno s još 34 srpske opštine. Srpska opština Vogošća proglašena je u **martu ili aprilu 1992. godine** Svetozar Stanić imenovan je za predsjednika i na tom položaju je ostao do **novembra 1992. godine**. Koprivica je imenovan za predsjednika srpske Skupštine opštine.²¹⁵ **Početkom 1992. godine** osnovan je srpski Krizni štab, Tintor je imenovan za predsjednika.²¹⁶

Početkom marta 1992. godine, i bosanski Muslimani i bosanski Srbi postavili su barikade na područjima u kojima su bili većinsko stanovništvo. Nakon što su podignute barikade oko sela Svrake, JNA je lokalnim Srbima počela dijeliti velike količine oružja koje je pripadalo TO-u Vogošća i bilo držano u kasarni u Semizovcu. JNA je također lokalnim Srbima organizovala obuku u korištenju oružja. U kasarnu u Semizovcu dopremljeno je i sve oružje iz fabrike „Pretis“. **Dana 14. maja 1992. godine**, kasarna Semizovac stavljena je pod komandu Kriznog štaba opštine Vogošća.

Negdje između **29. februara i 1. marta 1992.godine**, u selu Krivoglavci, koje je bilo naseljeno pretežno srpskim stanovništvom, napadnuta je jedna porodica bosanskih Muslimana. Istog dana na selo Svrake je otvorena žestoka vatra iz automatskog naoružanja.

U aprilu 1992. godine, u Vogošći je održan niz sastanaka između predstavnika SDS-a i SDA. Na tim sastancima Tintor je zastupao tezu da je Vogošća srpska zemlja i da, stoga, treba biti

pod srpskom vlašću. Tintor, Koprivica, Slavko Jovanović, Svetozar Stanić i drugi rukovodioci iz lokalnog SDS-a su tada insistirali da se opština Vogošća podijeli po nacionalnoj osnovi. Tom podjelom, kako su je oni zamislili, Srbi bi dobili centar grada, svu industriju i sva sela i zajednice, osim sela Gornje i Donje Ugorsko, Kobilja Glava i Hotonj. Bosanski Muslimani su odbili taj prijedlog.²¹⁷

Od 4. do 17. aprila 1992. godine, srpske snage su zauzele veći dio opštine Vogošća. Zgradu opštine opkolili su pripadnici TO-a, a Tintor je na vrhu zgrade podigao srpsku zastavu.²¹⁸

Sud BiH osudio je Tintora, člana Glavnog odbora SDS-a i predsjednika Kriznog štaba Srpske opštine Vogošća jer je bio svjestan da svojim radnjama učestvuje u pripremi, organizovanju i izvršenju napada na civilno stanovništvo, učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu sa planom da provede Strateške ciljeve srpskog naroda i zacrtane aktivnosti na nivou opštine Vogošća, a po upustvu o organizovanju srpskog naroda u vandrednim okolnostima od 19. decembra 1991. godine, poduzeo aktivnosti za potpuno preuzimanje vlasti u institucijama opštine Vogošća. Osuđen je na deset godina zatvora.²¹⁹

217 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 934.

218 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 937.

219 Sud Bosne i Hercegovine, "Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Jovana Tintora", 2018. godine, file:///C:/Users/user/Downloads/1587971343S1_1K_020821_16_Kri_Jovan_Tintor_prvostepena_anonimizirana_30_10_2018_bos%20(1).pdf.

(izvor: Opština Vogošća)

215 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 932.

216 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 933.

Dana **14. novembra 1992. godine**, Momčilo Krajišnik prisustvovao je sjednici srpske Skupštine opštine Vogošća na kojoj je rečeno da je preuzimanje vlasti u opštini bilo uspješno, ali da treba očistiti područje do sela Kobilja Glava, u kojem živi pretežno muslimansko stanovništvo.

Nakon preuzimanja vlasti, srpske snage nastavile su da istjeruju nesrbe iz njihovih domova u cijeloj opštini, naročito u Svrakama i Bioči. Nesrpsko osoblje Doma zdravlja Vogošća upućeno je na čekanje. Nekoliko srpskih paravojnih i dobrovoljačkih grupa, među kojima su bili i šešeljevci koje je predvodio Vaske Vidović, paravojna grupa koju je predvodio Boro Radić, i odred Šoša pod komandom majora Jove Ostojića učestvovalo je u borbenim dejstvima u Vogošći, zajedno s vlastima bosanskih Srba. Opštinske vlasti Vogošće dodjeljivale su sredstva paravojnim formacijama, na primjer, Radićevoj grupi, pa ih čak nagrađivale za usluge.²²⁰

„(...) **4. maja 1992. godine**, nakon zauzimanja sela Svrake, srpske snage su zarobile veliku grupu mještanja, bosanskih Muslimana, i odvele ih u kasarnu u Semizovcu. Tamo su muškarci, žene i djeca, bosanski Muslimani, smješten i u hangar koji je ranije korišten za tenkove. Dva dana kasnije, žena i djeca su razdvojeni od muškaraca i odvedeni natrag u Svrake“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²²¹

U Vogošći je bilo nekoliko zatočeničkih objekata, među kojima i bunker iz Drugog svjetskog rata, poznat pod imenom „Bunker“ i „Planjina kuća“. Svim zatočeničkim objektima u Vogošći upravljala je jedinica rezervne policije pod komandom Branka Vlače. Vlačo je odgovarao Kriznom štabu i određivao je ko će ući ili izaći iz Bunkera i Planjine kuće. Nebojša Špirić je bio Vlačin zamjenik i formalno je imenovan za komandira straže zatočeničkih objekata u Vogošći. Špirić je kasnije došao na Vlačino mjesto i postao upravnik svih zatočeničkih objekata u Vogošći.²²²

Presudom Suda BiH, Vlačo je osuđen što je u svojstvu upravnika logora „Planjina kuća“, „Nakina garaža“ i „Bunker“ u Vogošći, u periodu od maja do oktobra 1992. godine, za vrijeme širokog i sistematičnog napada srpskih snaga usmjernog protiv civilnog nesrpskog stanovništva znajući za taj napad i da njegove radnje čine dio tog napada, postupao s diskriminatorskom namjernom da se provođenjem državne politike izvrši progon bošnjačkog i hrvatskog stanovništva opština Vogošća, Ilijaš, Centar i drugih opština Grada Sarajeva.

„Počinio i pomagao progon tako što je učestvovao u uspostavljanju i organiziranju rada

logora za civile „Planjina kuća“, „Nakina garaža“, „Sonja“ i „Bunker“, lično učestvovao u prebacivanju civila iz drugih objekata u navedene objekte, preuzeo upravljanje logorima u kojima je uspostavio i održavao sistem zlostavljanja zarobljenih civila na način da su držani u nehumanim uslovima bez mogućnosti zadovoljenja elementarnih higijenskih potreba, gdje su ubijani, mučeni i prisiljavani na prinude radove, te korišteni kao živi štit, pri čemu su smrtno stradali, ranjavani ili preživjeli psihičke traume“, navodi se u presudi protiv Vlače.²²³

Logor Bunker

Bunker je bio betonski objekt, površine od otprilike 36 kvadratnih metara i sagrađen tokom Drugog svjetskog rata. Pod Bunkera bio je od betona, a imao je jedna vrata i prozorčić na kojem su bile metalne šipke. Nalazio se blizu rijeke i lokalnog restorana i motela „Kon Tiki“, koji je također bio poznat pod imenom „Kod Sonje“. Motel „Kod Sonje“ služio je kao sjedište Kriznog štaba u Vogošći.²²⁴

U Bunkeru je u prosjeku bilo između 30 i 70 lica. Na početku su u Bunkeru i okolnim objektima držane četiri žene. Kasnije je u motel „Kod Sonje“ dovedeno još žena.

Prema presudi Pretresnog vijeća u predmetu protiv Karadžića, na krovu Bunkera bile su rupe kroz koje je padala kiša. „U Bunkeru je bilo jako mračno, hladno i vlažno. Zatočenici su spavali na prljavom betonskom podu. **Dana 16. maja 1992. godine ili približno tog datuma**, stražari su donijeli sportske strunjače, ali su one bile sasvim mokre od kiše. Sve smeće i ostaci iz motela „Kod Sonje“ bacani su s brda i gomilali su se oko Bunkera“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²²⁵

Zatočenicima je davano malo hrane, a stražari su odlučivali ko će dobiti, a ko ne. Ponekad su hranu namijenjenu zatočenicima davali psima. Stražari su ponekad u istim posudama iz kojih su hranili pse dijelili hranu zatočenicima. Na početku su zarobljenike koji su morali u klozet stražari izvodili vani, kako je rastao broj zarobljenika, stražari su u prostoriju stavili kofu, koja ponekad nije pražnjena danima.²²⁶

Slobodan Avlijaš, koji je u **augustu 1992. godine** postao član Komisije SrBiH za obilazak sabirnih centara, posvjedočio je da je tokom zvaničnog obilaska Bunkera vidio u kojim su uslovima bili zatočenici i smatrao je da su bili tako nehumani da se na njih „ježio“.²²⁷

²²⁰ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 939.

²²¹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 943.

²²² Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 941.

²²³ Sud Bosne i Hercegovine, „S1 1 K 007121 14 Krž Vlačo Branko“, <http://sudbih.gov.ba/Court/Case/552>.

²²⁴ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 942.

²²⁵ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 943.

²²⁶ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 944.

²²⁷ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016.

Prvog dana boravka u Bunkeru, Eset Muračević je morao proći kroz špalir vojnika koji su ga tukli. Kasnije, istog dana, odveden je zavezanih očiju na jedan most na kojem su ga Predrag Jovanović, Lazić i Žarković ispitivali, prijetili mu i udarali ga.²²⁸

Početkom maja 1992. godine zatočenici u Bunkeru su svakodnevno izvođeni radi ispitivanja i tokom tih ispitivanja su ih tukli. Stražari i šešeljevci su u Bunker bacali dimne bombe, suzavac i smrdljive bombe u Vlačinom prisustvu.²²⁹

Jednom prilikom je šest šešeljevaca, u prisustvu Vlače i ostalih stražara, izvelo Ahmeda Hidu i Hasana Abaza, udaralo ih nogama i pesnicama i kundacima pušaka. „Kasnije su dva bosanska Muslimana prisilili na oralni seks i seksualni odnos“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²³⁰

Prema presudi Suda BiH, Dragan Damjanović, koji je osuđen na 20 godina zatvora, je oko 20 civila iz logora „Bunker“ odveo na lokalitet Reljevo u blizini brda Žuč na prinudne radove radi obavljanja teških fizičkih poslova koji su se sastojali u izgradnji puta za pripadnik srpske vojske, zatim je izdvojio pet civila i kamionom ih odvezao prema prvim borbenim linijama na Žuči.²³¹

U logoru Bunker je stražar bio Mladen Milanović, koji je presudom Vrhovnog suda FBiH osuđen na godinu i četiri mjeseca zatvora, jer je neutvrđenog datuma **u periodu juni-juli 1992. godine**, pretukao jednog zatočenika. Iako je bilo zabranjeno da u unutrašnjost logora „Bunker“ ulaze druge osobe, Milanović je dozvoljavao da uđu u objekat, gdje su potom na razne načine vršili fizičko i psihičko zlostavljanje zatočenika.²³²

„Žene koje su bili zatočene u Bunkeru bile su izložene seksualnom zlostavljanju u Bunkeru, okolnim objektima i na srpskim položajima na frontu“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²³³

Prema presudi Suda BiH, Dragan Damjanović je osuđen, između ostalog, i za silovanje tako što je **u drugoj polovini septembra 1992. godine** došao u Semizovac u prizemlje kuće gdje je živjela svjedokinja, naredio joj da razvuče kauč i da se skine, te je nakon toga uz upotrebu fizičke sile prisilio na seksualni odnos.²³⁴

godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 944.

228 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 944.

229 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 944.

230 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 945.

231 Sud Bosne i Hercegovine, “X-KRŽ-05/51 Dragan Damjanović”, provstepena presuda, decembar 2006. godine, file:///C:/Users/user/Downloads/X0551_1K_DD_prvostupanjnska_15_12_2006.pdf, str.2.

232 OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, “Mapa procesuiranih ratnih zločina”, presuda Milanović, Mladen, <https://mapariz.pravosudje.ba/bhs/case/milanovi%C4%87-mladen>, www.pravosudje.ba.

233 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 944.

234 Sud Bosne i Hercegovine, “X-KRŽ-05/51 Dragan Damjanović”, provstepena presuda, decembar 2006. godine, file:///C:/Users/user/Downloads/X0551_1K_DD_prvostupanjnska_15_12_2006.pdf.

U mjesecu maju 1993. godine, Slavko Savić, kojeg je Sud BiH osudio na osam godina zatvora, kao pripadnika Vogošćanske lake pješadijske brigade VRS-a, došao ispred porodične kuće oštećene A u Semizovcu, izvadio pištolj i prinudio je da uđe u njegov automobil da bi je odvezao na autobusku stanicu u Krivoglavce, naredio joj da se skine, nakon čega je svukavši svoje pantalone, snažno joj stegao kosu i prinudio je da ga oralno zadovoljava, a potom spustio sjedište i izvršio silovanje nad oštećenom A.²³⁵

Krajem maja 1992. godine Muračeviću je rečeno da će ga poslati natrag u Svrake i da će ga tamo ubiti Muslimani. Potom su mu zavezali oči i na jednu noć odveli u Nakinu garažu, gdje je vidio 150 ljudi, od kojih su mnogi bili iz Svraka.

Logor Planjina kuća

Planjina kuća u selu Svrake korištena je kao zatočenički objekt **od početka jula 1992. do februara 1993. godine**. Planjina kuća se nalazila između sela Svrake i Semizovca, otprilike 200 metara od puta Sarajevo-Zenica. Kuća je imala garažu, tavan i tri prostrana sprata. Planjina kuća je prvobitno bila privatna kuća, čiji su vlasnici bila dva Muslimana, Almas Planjo i Miralem Planjo.

Od augusta 1992. godine, u Planjinoj kući su bili zatočeni uglavnom nesrbi, uključujući žene i djecu. **Dana 11. augusta 1992. godine**, Vlačo i nekoliko stražara su Muračevića i još otprilike 30 od oko 40 zatočenika koji su bili ostali u Bunkeru premjestili u Planjinu kuću koja je u to vrijeme bila prazna. Zatočenike su smjestili u podrum.

Dana 17. augusta 1992. godine, SJB Ilijaš je doveo 91 bosanskog Muslimana koji su bili zatočeni u Ilijašu. **Dana 22. augusta 1992. godine**, Ramiz Mujkić, koji je prethodno bio zatočen u kasarni u Rajlovcu, u opštini Novi Grad, također je prebačen u Planjinu kuću. **Krajem septembra ili u oktobru 1992. godine**, otprilike 70 muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su bili zatočeni u Kulturno-sportskom centru Hadžići prebačeno je u Planjinu kuću. Osim tih slučajeva, zatočenici su dovođeni iz drugih mjesta širom opštine Vogošća, kao što su Visoko, Sokolac, Hadžići, Bioča, Doglodi i Nahorevo.²³⁶

U decembru 1992. godine, u Planjinu kuću su dovedene četiri djevojke starosti od 16 do 22 godina. **Od 22. augusta 1992. do sredine oktobra 1992. godine**, samo u Planjinoj kući bilo je između 100 i 150 zatočenika. **Od kraja augusta do kraja januara 1993. godine**, srpske snage su zatočene nesrbe odvodile iz Planjine kuće na linije fronta i prisiljavale ih da

235 Sud Bosne i Hercegovine, “Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv optuženog Slavka Savića”, prvostepena presuda, file:///C:/Users/user/Downloads/17213_1K_SS_drugostepena_24_11_2015_bos.pdf, str.4.

236 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 947.

grade bunkere za srpske vojnike, kopaju rovove, nose municiju, cijepaju drva, traže nagazne mine, nose leševe, kopaju grobove ili da služe kao živi štitovi.

Hrana u Planjinoj kući je bila loša. Neki zatočenici su spavali na raspoloživim krevetima, drugi su spavali na podu, a neki na stepenicama. Zatočenici su dobili ćebad, a mogli su ići u klozet koji se nalazio u prizemlju.

„U Planjinoj kući su neki zatočenici zatvarani u malu samicu. Siniša Đurđić i Nikola Jovanović, Tintorov lični vozač, tukli su i zlostavljali zatočenike i dovodili svoje prijatelje da gledaju. Nakon jednog takvog premlaćivanja, od kojeg je jedan zatočenik izgubio svijest, jedan od Đurđićevih prijatelja je izvadio pištolj i gurao ga u usta nekim zatočenicima, prijeteci da će sve pobiti“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²³⁷

U periodu od **augusta 1992. do februara 1993. godine** Damjanović je više puta dolazio u „Planjinu kuću“ tukao zatvorenike zajedno s drugim stražarima, a posebno je maltretirao Zahida Baručija i Eseta Muračevića. Odvodio je zatočenike na prinude radove na prve borbene linije, pri tome ih vrijeđajući tako što ih je nazivao „balijama“, psovao balijsku majku, fizički ih maltretirao, udarajući po raznim dijelovima tijela, a odvodio je neke zatočenike i u živi štit, uslijed čega je veći broj ranjen, a neki su poginuli.²³⁸

U januaru 1993. godine Damjanović je iz logora izveo profesora Zahida Baručiju, koji je bio pretučen i u vrlo teškom zdravstvenom stanju, i još nekoliko zatvorenika odveo na prinudne radove, te Baručiju maltretirao tako da leži na snijegu a on mu je urezivao bajonetom krst na čelu uslijed čega mu je tekla krv niz lice, zatim je zatvorenike odveo do kuće Rajka Bunjevca, izvodio Baručiju i ubio ga.²³⁹

Kako se navodi u presudi protiv Karadžića, ponekad su vikendima pijani dobrovoljci iz Srbije dolazili u Planjinu kuću da tuku i zlostavljaju zatočenike. Te osobe su stražari zvali „vikend četnici.“

„Jednom prilikom, jedan od tih „vikend četnika“ ušao je u Planjinu kuću i naredio Mirsadu Šehiću da jede opuške cigareta. Šehić je počeo da žvače opuške, ali kad ih nije mogao progutati, naređeno mu je da pred svojim ocem oralno zadovolji drugog muškarca“, navodi se u presudi Karadžiću.²⁴⁰

Pretresno vijeće na suđenju Karadžiću je utvrdilo da je u **augustu i septembru 1992. godine** stradalo najmanje 16 zatočenika iz Planjine kuće, dok je određeni broj povrijeđen, uslijed toga što su ih srpske snage prisilile da izvode radove na linijama fronta ili da služe kao živi štit.²⁴¹

Prisilno preseljenje

Prema Muračevićevim riječima, **od maja 1992. do sredine juna 1993. godine**, otprilike 13.000 ljudi, od kojih su velika većina bili bosanski Muslimani, otišli su iz dijelova opštine Vogošća koji su bili pod srpskom kontrolom.

Bosanski Muslimani koji su odlazili iz Vogošće morali su tražiti potvrde o odlasku i bili su primoravani da svoju imovinu prepisu opštinskim vlastima ili je razmijene za srpsku imovinu u drugim opštinama BiH.

Pretresno vijeće na suđenju Karadžiću je konstatovao da je nesrpsko stanovništvo iz dijelova Vogošće pod srpskom kontrolom bilo prisiljeno da ode.²⁴²

OPŠTINA HADŽIĆI

Hadžići se nalaze na oko 12 kilometara jugozapadno od Sarajeva. Na sjeveroistoku graniči s Ilidžom, na sjeveru s Kiseljacom, sjeverozapadu s Kreševom, na zapadu i jugozapadu s Konjicem, a na jugu i jugoistoku s Trnovom. Prije sukoba, opština Hadžići je brojala oko 24.000 stanovnika i imala demografski sastav: približno 63,6 posto bosanskih Muslimana, 26,3 posto Srba i 3,1 posto Hrvata. Međutim, sam grad je imao većinsko srpsko stanovništvo. Tarčin, Binježevo i Pazarić su velika naselja u opštini Hadžići, od kojih se svako sastojalo od više sela.²⁴³

237 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 949.
238 Sud Bosne i Hercegovine, "X-KRŽ-05/51 Dragan Damjanović", provstepea presuda, decembar 2006. godine, file:///C:/Users/user/Downloads/X0551_1K_DD_prvostupanjska_15_12_2006.pdf, str. 3.
239 Sud Bosne i Hercegovine, "X-KRŽ-05/51 Dragan Damjanović", provstepea presuda, decembar 2006. godine, file:///C:/Users/user/Downloads/X0551_1K_DD_prvostupanjska_15_12_2006.pdf, str. 3.
240 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 950.

241 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 953.
242 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 955.
243 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 816-817.

Opština Hadžići je bila od strateškog značaja zbog svog geografskog položaja, ali i zbog činjenice da su se u njoj nalazili „TRZ“ (Tehničko-remontni zavod) veliki inženjerski zavod JNA, veliko skladište oružja u Žunovnici, gdje je JNA imala i vojnu kasarnu, isto kao i u Ušivku i Pazariću.²⁴⁴

Tokom 1991. godine u opštini se povećao broj pripadnika vojske, kao i količine naoružanja. Sredinom 1991. godine na brdima su se pojavili tenkovi, a oko sela Bare postavljeni su minobacački položaji. Nekoliko tenkova je viđeno u Binježevu. „Posljednje sedmice avgusta i prve sedmice septembra, u kasarnu u selu Blažuj stigli su rezervisti JNA, bosanski Srbi, koji su, po svemu sudeći, mapirali to područje. Otprilike u isto vrijeme, Mehmed Musić je vidio ljude kako istovaraju sanduke s municijom, a Zijad Okić kako se oružje nosi do rovova iskopanih na Tinovom brdu“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁴⁵

Stanovnici opštine Hadžići su **početkom februara 1992. godine** počeli organizovati noćne patrole i straže, svaka nacionalna grupa na onom području na kojem je bila većinska. Otprilike u isto vrijeme, bosanski Srbi, počeli su napuštati jedinice redovne i rezervne policije, a JNA je počela noću dijeliti vatreno oružje srpskom stanovništvu.

„**Krajem marta 1992. godine**, dok su policajci, bosanski Muslimani, bili na dužnosti, izvršena je provala u magacin policije u Rakovici, koji je bio pun oružja. Odnosni su mitraljezi, policijska oprema i neka prevozna sredstva. Krajem mjeseca, pripadnici formacija bosanskih Muslimana u Hadžićima već su bili „dobro organizovani i naoružani“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁴⁶

Tokom prve polovine aprila 1992. godine SDS je prestao učestvovati u radu opštinskog Vijeća odbrane i bosanski Srbi su tada posljednji put prisustvovali sjednici Skupštine opštine. Pozivajući se na „vrlo tešku političko bezbjednosnu situaciju“, SDS je održao sjednicu srpske skupštine u Kulturno-sportskom centru u Hadžićima, na kojoj je proglašena Skupština srpskog naroda opštine Hadžići. Na toj sjednici, Nevenko Samouković izabran je za „mandatara za sastav opštinske vlade.“ SDS je za predsjednika Srpske opštine Hadžići i predsjednika Skupštine srpskog naroda opštine Hadžići izabrao Dragu Miloševića, ali je on brzo smijenjen i na njegovo mjesto je došao Ratko Radić, koji je ostao predsjednik opštine do kraja rata.²⁴⁷

244 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 817.

245 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 818.

246 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 820.

247 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 821.

Dok je sjednica proglašenja bila u toku, ispred Kulturno-sportskog centra postavljeno je jedno protivavionsko artiljerijsko oruđe na kojem su bili pripadnici srpskog TO-a. Nakon toga, srpska policija je počela hapsiti „muslimanske teroriste“ koji su transportovali oružje.²⁴⁸

Odmah poslje sjednice proglašenja, Krizni štab Hadžići osnovan je kao najviši organ vlasti u srpskoj opštini, koji je preuzeo funkciju Srpske skupštine opštine. Prvi zadatak Kriznog štaba bio je da „organizuje odbranu teritorije Srpske opštine Hadžići i da, koliko to prilike (...) dozvoljavaju, zbrine, prehrani i organizuje stanovništvo opštine.“²⁴⁹

Rukovodstvo SDS-a i starješine JNA iz kasarne u Hadžićima oko **10. aprila 1992. godine** su otvoreno sarađivali, a iz Srbije i Crne Gore su u opštinu počele stizati rezervne jedinice, koje su angažovane u TRZ-u. Vojne pripreme otpočele su i u većinskim srpskim selima Bare i Miševići.

Grupa naoružanih srpskih rezervista i policajaca **7. maja 1992. godine** zauzela je zgradu opštine u Hadžićima i istjerala sve zaposlene. Zgrada je zatim zaključana i pred nju je postavljena straža. Sutradan je između policije bosanskih Srba i policije bosanskih Muslimana došlo do „manjih neprijateljstava.“ Srbi su preuzeli kontrolu nad Domom zdravlja koji se nalazio pored zgrade opštine i zauzeli su položaje na brdima. Ključni ljudi Stranke demokratske akcije (SDA) i SDS su razgovarali o bezbjednosnoj situaciji, a nekih

²⁴⁸ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 824.

²⁴⁹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 823.

pola sata kasnije počeo je artiljerijski napad na policijsku stanicu. SDS je izdao naređenje da muslimanski pripadnici policije, Štaba TO i drugih opštinskih organa moraju otići iz Hadžića do 18:00 sati.²⁵⁰

„Te noći, nekih 2.000 do 3.000 Muslimana i Hrvata, muškaraca, žena i djece, otišlo je iz grada Hadžića, a samo dvije-tri stotine njih je ostalo u gradu. **Do 9. maja** Srbi su preuzeli kontrolu nad dijelovima opštine Hadžići i držali TRZ u okruženju. U narednim danima srpski rezrevisti počeli su postavljati kontrole punktove po gradu, čime su stanovništvu ograničili kretanje. Srpske žene i djeca ukrcani su u autobuse za Crnu Goru, a srpske snage počele su s hapšenjem, protjerivanjem ili ubijanjem onih koji su ostali. Srpska policija išla je od kuće do kuće i naređivala ljudima da ne izlaze“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁵¹

Od 10. do 12. maja 1992. godine između srpskih snaga i TO-a bosanskih Muslimana u Hadžićima vodili su se „žestoki okršaji“. **Najkasnije 12. maja** sve srpske snage na području Krupačke Rijeke kod Tinovog brda, kao i u krugu kasarne JNA u Žunovnici, bile su u okruženju snaga bosanskih Muslimana, međutim, srpske snage zadržale su kontrolu nad situacijom i nad tim područjem. Borbe u gradu i okolini Hadžića nastavile su se **tokom cijelog maja i dijelom juna 1992. godine**.

²⁵⁰ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 825.

²⁵¹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 825.

Napadi na sela

Napadnuta su i sela u okolini Hadžića. Srpske snage su **7. ili 8. maja 1992. godine** iz naoružanja postavljenog ispred Kulturno-sportskog centra otvorile vatru na selo Kovačice. Srpska paravojna formacija ubila je neke stanovnike Kovačića, kojeg su srpske snage zauzele **11. maja 1992. godine.**²⁵²

Poslije Kovačića, stanovništvo sela Musići se našlo na udaru vatre srpskih snaga. Svjesni da neće moći pružiti otpor, stanovnici Musića su od **7. do 9. maja 1992. godine** počeli izvoditi žene i djecu iz sela. **Oko 15. maja** srpske snage granatirale su kuće i druge zgrade u Musićima s položaja u Ušivku. **Dva dana kasnije**, dva bosanska Srbina došla su u Musiće i pozvali stanovnike da se predaju, pošto su to odbili, granatiranje se nastavilo naredna tri dana. Na osnovu odluke Kriznog štaba, **20. maja 1992. godine** oko 50 do 60 pripadnika srpskih snaga je s raznih strana ušlo u Musiće.

Mehmed Musić je uhapšen u svojoj kući i s još 14 drugih muškaraca odveden u kuću Alije Musića, gdje je vidio tri leša. Srpski vojnici su tih 14 muškaraca odveli u zgradu osnovne škole u Hadžićima, gdje su im stražari prijetili smrću, psovali ih i rekli „da uskoro neće biti države balija.“²⁵³

„Stražari su pljuvali na zatvorenike i rekli im da su gotovi. Poslije nekih pola sata, zatočenici su izvedeni iz škole i sprovedeni do garaže u zgradi Skupštine opštine, koja se nalazila nekih 150 metara dalje“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁵⁴

Krizni štab Hadžići je odlučio pohapsiti i zatočiti sve vojno sposobne bosanske Muslimane s određenih područja u opštini, kao što su Binježevo, Žunovnica i Kučice. Prema rječima Tihomira Glavaša, ta odluka je donesena zbog toga što su Srbi raspolagali informacijama da Muslimani hapse vojno sposobne Srbe i pripremaju se za napad. Srbi su također tvrdili da hapse bosanske Muslimane zbog nezakonitog posjedovanja oružja. Hapšenja su vršili srpska vojska i srpski TO.²⁵⁵

U selu Breza (opština Hadžići) Momir Tomaš, pripadnik VRS je u **novembru 1992. godine** došao u kuću jedne bošnjačke porodice zajedno sa Predragom Matićem, nakon čega su tražili da im predaju zlato i novac, a kada su prisutni rekli da ne posjeduju, pretresao je stvari po

kući i pronašao više zlatnih predmeta koje je prisvojio, da bi nakon toga prišao jednom od prisutnih ukućana i udario ga pesnicom u bradu i raskrvario je. Nakon toga, počeo je udarati drugog ukućana stisnutim pesnicama, te nogama po svim dijelovima tijela, nakon čega mu je naredio da se pospe deterdžentom i tekućinom za štirku po glavi od čega su mu se stvorile rane po licu, a zatim mu je naredio da skine sa zida slike Begove džamije i istom obriše stražnjicu. Naredio je dvojici oštećenih da ga odvedu do kuće druge bošnjačke porodice, pri čemu je ispalio rafal iz automatske puške pored jednog od oštećenih. Po dolasku u drugu kuću, prisvojio je neke stvari i naredio oštećenima da stave u autu i da mu izvuku auto iz blata, pri tome prijeteći da će ih sve pobiti. Vrhovni sud FBiH osudio je Tomaša na godinu i četiri mjeseca zatvora.²⁵⁶

U blizini sela Breza, Rade Veselinović je krajem 1992. godine maltretirao Hasniju Musić, na način da ju se presreo na putu, uhvativši je za grudi odgurao do drveta i prislonio je uz drvo, te nakon toga joj iz pištolja ispalio više metaka iznad glave od koje pucnjave su joj uši zagluhle. Prihvativši sporazum o priznanju krivice, Veselinovića, pripadnika Vojne policije VRS Hadžići, Sud BiH je osudio na sedam godina i šest mjeseci zatvora zbog progona nesrpskog stanovništva sa područja Hadžića i to ubistvima, protivzakonitim zatvaranjem, mučenjem prisilnim nestancima, nanošenjem velikih patnji i povreda tjelesnog integriteta i drugim nehumanim djelima učinjenim u namjeri nanošenja velike patnje i ozbiljnih fizičkih povreda i narušavanja zdravlja.²⁵⁷

Tokom 1992. godine Boro Krsmanović, pripadnik VRS-a je na području Hadžića, u pratnji dvojice nepoznatih vojnika, ušao u stan jedne ženske osobe, tražeći njenog sina, koji se sakrio, a nakon što ga je pronašao, prijetio mu je da će ga ubiti i repetirao je pušku u njegovom pravcu, a nakon što ga je njegova majka pokušala spriječiti, ispalio je jedan hitac u pravcu plafona, da bi nakon toga izvršili pretres tog, kao i stana njenog sina, koji se nalazio u istoj zgradi, prisvojivši više stvari sina su odveli u kasarnu Žunovnica, gdje su ga predali stražarima, a odakle je prebačen u prostorije bivšeg magacina TO-a, a koji je korišten kao zatvor. Vrhovni sud FBiH je osudio Krsmanovića na tri godine zatvora.²⁵⁸

252 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 827.

253 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 828.

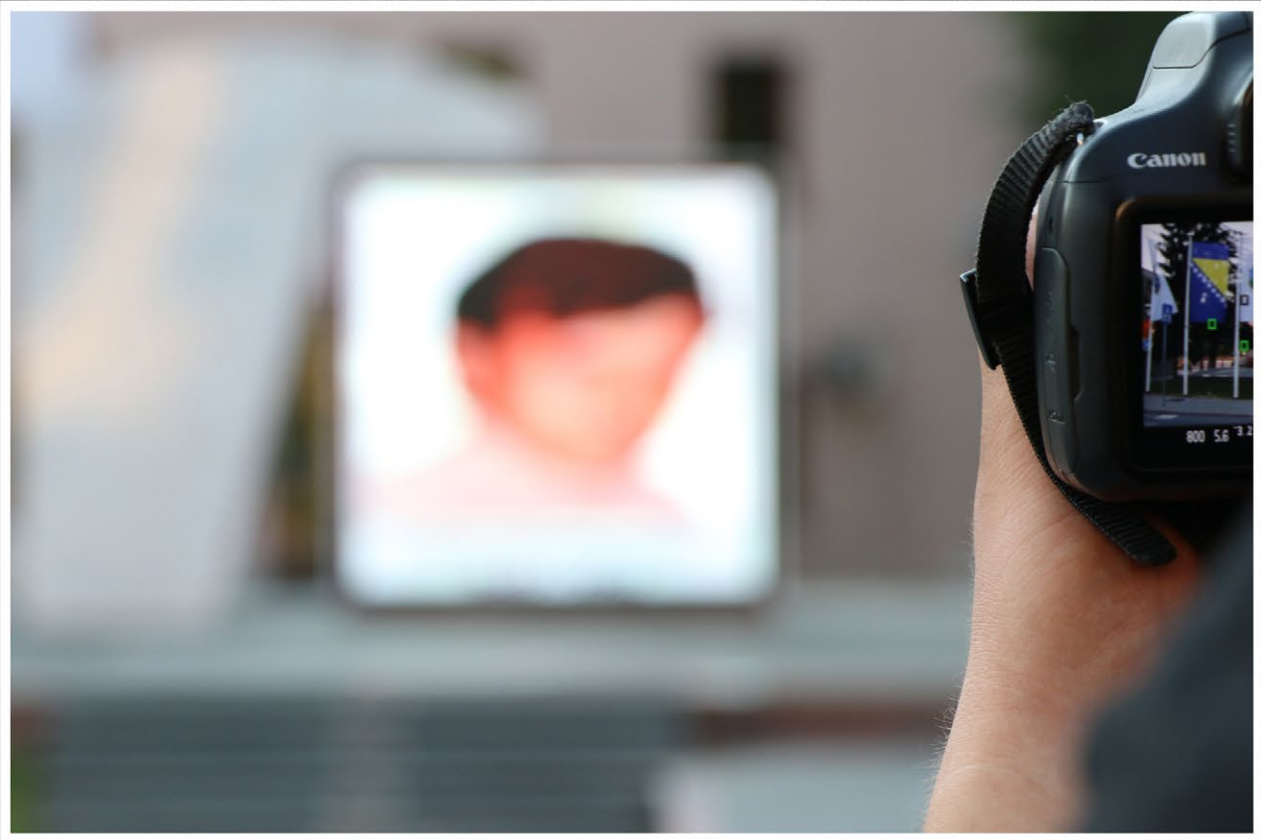
254 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 828.

255 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 828.

256 OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, "Mapa procesuiranih ratnih zločina", presuda Tomaš, Momir, <https://maparz.pravosudje.ba/bhs/case/toma%C5%A1-momir>, www.pravosudje.ba.

257 Sud Bosne i Hercegovine, "Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Rade Veselinovića", 2009. godine, file:///C:/Users/user/Downloads/X0546_1K_VR_prvostupanja_30_06_2009.pdf.

258 OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, "Mapa procesuiranih ratnih zločina", presuda Krsmanović, Boro, <https://maparz.pravosudje.ba/bhs/case/krsmanovi%C4%87-boro>, www.pravosudje.ba.

Na području Hadžića **u junu i julu 1992. godine** Nemanja Jovičić je u dva navrata silovao dvije Bošnjakinje, prijeteci im da će ih ubiti. Jovičića, pripadnika VRS-a bataljon Hadžići, Vrhovni sud FBiH osudio je na deset godina zatvora za ratni zločin protiv civilnog stanovništva (silovanje, zastrašivanje, nezakonito odvođenje, zlostavljanja i pljačke).²⁵⁹

Za silovanje ženske osobe na području Hadžića (u krugu fabrike Coca-Cola) **u drugoj polovini 1992. godine** osuđen je i Ratko Gašović. Tu osobu i njenu sestru je svakodnevno prisiljavao na prinudni rad, omalovažavao, zlostavljajući ih fizički i psihički. Vrhovni sud FBiH kao civila Gašovića je osudio na osam godina zatvora.²⁶⁰

Na ulici ispred Doma kulture u Hadžićima, Veselinović je **16. maja 1992. godine** bez ikakvog povoda iz automatske puške pucao u lice Musi Stjepanu „Pepu“, kojom prilikom je ranjen.²⁶¹

U selu Donji Hadžići, Veselinović je u **junu 1992.** zajedno sa grupom neidentifikovanih naoružanih pripadnika VRS-a, zatekao Mujesiru Piknjač koju je NN pripadnik VRS-a upotrebom oružja lišio života.²⁶²

Veselinović je **4. jula 1992. ili približno tog datuma**, zajedno sa pripadnicima vojne policije iz Hadžića, došao pred zgradu na ulici JNA br. 8 u Hadžićima, ušao u zgradu i iz iste izveo Safeta Hrvata te su ga vozilom marke Pincgauer odvezli u nepoznatom pravcu, od kada mu se gubi svaki trag.²⁶³

Zgrada Skupštine opštine Hadžići

Nakon hapšenja bosanskih Muslimana **od 12. maja do početka juna 1992. godine**, zatočeni su u garaži zgrade Skupštine opštine Hadžići „radi ispitivanja.“ „Kada je **20. maja** stiglo 14 muškaraca iz Musića, u garaži su se već nalazili jedan zatočeni Hrvat i jedan Musliman. Mehmed Musić je u garaži proveo šest dana s oko 47 drugih muškaraca. Zatočenici su samo jednom ili dvaput na dan dobijali po krišku hljeb i malo vodnjikave supe, a vode su dobijali po jednu ili dvije boce za cijelu grupu. Zatočenici su prozivani jedan po jedan i odvođeni u zgradu Skupštine opštine Hadžići, gdje su ih pripadnici srpskih snaga ispitivali o snabdijevanju bosanskih Muslimana naoružanjem“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁶⁴

259 OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, "Mapa procesuiranih ratnih zločina", presuda Jovičić, Nemanja, <https://mapar.pravosudje.ba/node/470>, www.pravosudje.ba.

260 OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, "Mapa procesuiranih ratnih zločina", presuda Gašović, Ratko, <https://mapar.pravosudje.ba/node/508>, www.pravosudje.ba.

261 Sud Bosne i Hercegovine, "Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Rade Veselinovića", 2009. godine, file:///C:/Users/user/Downloads/X0546_1K_VR_prvostupajnska_30_06_2009.pdf.

262 Sud Bosne i Hercegovine, "Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Rade Veselinovića", 2009. godine, file:///C:/Users/user/Downloads/X0546_1K_VR_prvostupajnska_30_06_2009.pdf.

263 Sud Bosne i Hercegovine, "Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Rade Veselinovića", 2009. godine, file:///C:/Users/user/Downloads/X0546_1K_VR_prvostupajnska_30_06_2009.pdf.

264 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 830.

Trećeg dana boravka u garaži, grupa muškaraca iz Musića je odvedena u skladište oružja u Žunovnici da tovari municiju. Muškarci iz Musića, izuzev trojice, **25. maja 1992. godine**, premješteni su u Kulturno-sportski centar, dok su ostali zatočenici u garaži zgrade Skupštine opštine Hadžići ostali do **22. juna 1992. godine**, kada su prebačeni u kasarnu „Slaviša Vajner Čiča“ u Lukavici.

Sredinom maja 1992. godine, Jovičić je zajedno sa još dva pripadnika VRS došao u stan civila, izvršio pretres stana i otuđio imovinu nakon čega je vlasnika stana sa još nekoliko mještana odveo u opštinsku garažu, gdje ga je tukao zajedno sa još jednim vojnikom a nakon toga su doveli njegovog oca, vidno pretučenog, te ih naizmjenično nastavili premlaćivati, da bi nakon toga sin bio uključen u radni vod u kojem je obavljao teške fizičke poslove.

Pretresno vijeće u predmetu protiv Karadžića, konstatovalo je da su **od 20. maja pa barem do kraja juna 1992. godine** pripadnici srpskih snaga zatočili pedesetak bosanskih Muslimana, među kojima su bili i neki civili i dvije žene, u garaži ispod zgrade Skupštine opštine Hadžići i da su tim zatočenicima davali nedovoljno hrane i vode te da su ih jednom prilikom vodili na prisilni rad.²⁶⁵

Kulturno-sportski centar u Hadžićima

Krizni štab opštine Hadžići je nešto prije **25. maja 1992. godine** donio odluku da vojno sposobne bosanske Muslimane zatoči u Kulturno-sportskom centru i da taj objekat stavi pod kontrolu vojske. Muškarci iz Musića, njih 12, **25. maja 1992. godine** je prebačeno iz garaže u zgradi Skupštine opštine Hadžići u Kulturno-sportski centar. „U tom trenutku je oko 60 muškaraca – kao i jedna žena- već bilo zatočeno u dvije svlačionice Kulturno-sportskog centra. Objekt su najprije čuvali pripadnici srpskog TO-a, ali negdje nakon avgusta 1992. godine stražu nad objektom počela je držati srpska policija, zajedno s pripadnicima vojske“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁶⁶

Kako u svlačionici nije bilo dovoljno mjesta za muškarce iz Musića, odveli su ih u glavnu sportsku dvoranu, gdje su spavali na podu bez ćebadi. Zatočenici su dobijali po krišku hljeba na dan ili nešto riže ili supe ujutro i popodne. Zatočenicima su na raspolaganju bila samo dva klozeta.

autor fotografije: Benisa Bibuljica

Tokom zatočeništva u Kulturno-sportskom centru, zatočenici su često premlaćivani i seksualno zlostavljani od strane pripadnika paravojnih jedinica. Tri arkanovca u crnim uniformama **su 25. maja ili prije tog datuma** tukla i ponižavala zatvorenike. **Oko 15. juna 1992. godine**, došli su šešeljevci. „Imali su rukavice s odsječenim vrhovima prstiju, lica su im bila obojena u crno, a nosili su maskirne uniforme i velike noževe. Izvjesna Ljilja, koja je farbala kosu u plavo i koja je bila sa šešeljevcima, skinula je jednom čovjeku pantalone i jednom drugom rekla da „sisa polni organ onog prvog.“ Zatim je skinula i svoje pantalone i rekla tom drugom čovjeku da joj liže stražnjicu, zaprijetivši da će ih zaklati ako je ne poslušaju. Šešeljevci su neke muškarce odvojili iz grupe i teško ih pretukli, dok su druge zatočenike primorali da tuku jedni druge. Ta premlaćivanja su se odvijala u prisustvu stražara, koji su bili pripadnici TO-a“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁶⁷

Otprilike **22. juna 1992. godine**, jedna „veća grupa muškaraca“, žena i djece iz obližnjeg naselja Kučice stigla je u Kulturno-sportski centar. Stražari su rekli zatočenicima da će biti razmijenjeni. Iste večeri, oko 22:00 sata, u skladu sa odlukom Kriznog štaba, muškarci su stavljeni u nekoliko autobusa, od kojih se jedan zaustavio ispred garaže Skupštine opštine Hadžići, pokupio tamošnje zatvorenike i nastavili su put prema zatvoru Kula. „(...) u autobuse su ušli „četnici“ koji su zatočenike tukli kundacima i gasili im cigarete na licima“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁶⁸ Zatočenici su odvedeni u kasarnu „Slaviša Vajner Čiča“ u Lukavici.

265 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 831.

266 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 832.

267 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 833.

268 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 834.

Oko 200 bosanskih Muslimana iz Binježeva, Garovića, Žunovnice i Grivića, uključujući muškarce, žene, djecu i stare ljude, koji su od početka sukoba nalazili u „kućnom pritvoru“, **7. septembra 1992. godine** ukrcano je u pet autobusa koji su ih odvezli do kontrolnog punkta na Kobiljači na razmjenu, gdje su ostali do 20:00 sati ali do razmjene nije došlo. Vraćeni su u Kulturno-sportski centar u Hadžićima. Zatočenici su odvezeni dan kasnije ponovno na razmjenu sa osam autobusa u kojima se nalazilo oko 500 zatočenika, ali do razmjene opet nije došlo pa su vraćeni u Kulturno-sportski centar. „Kada su stigli, zatočenicima je dato nešto hrane za djecu, koja u tom trenutku već dva dana nisu ništa jela. Zatim je ta grupa provela oko 12 dana u Kulturno-sportskom centru, a hrana im je davana svaki treći dan“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁶⁹

Srpske snage su **18. septembra ili približno tog datuma** pustili sve žene i djecu „da idu kućama“, zadržavši stotinjak muškaraca od prvobitnih 500.

U periodu od **9. do 23. septembra 1992. godine**, zatočenici iz Kulturno-sportskog centra bili su angažovani u radnom vodu koji je kopao rovove kod Oštika i na prevoju iznad rezervoara u Dupovcima. „Na tim mjestima zatočenici su bili izloženi sporadičnoj unakrsnoj vatri. Radni vod je gradio i „mitraljeska gnijezda“ u nekim zgradama, a vođeni su i „da pljačkaju kuće, a vodio ih je Miki Šarenac“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁷⁰

Tokom drugog perioda zatočenja u Kulturno-sportskom centru, Mehmeda Musića je dva puta ispitivao Rade Veselinović.

Premapresudi, Veselinović je **od početka maja 1992. godine** zajedno sa drugim pripadnicima VRS iz Hadžića, učestvovao u nezakonitom hapšenju u Hadžićima, kao i u selima Žunovnica, Musići, Binježevo, Kućice i drugim okolnim mjestima, njihovom odvođenju u zatočenički centar u dvoranu Kulturno-sportskog centra u Hadžićima, gdje su fizički premlaćivani i zlostavljani te su omogućavali neidentifikovanim pripadnicima paravojnih formacija da zatočena lica maltretiraju, pri čemu su ih tukli, zahtijevali od lica muškog pola da između sebe vrše bludne radnje, davali im male količine hrane, iste odvodili na prve borbene linije radi kopanja rovova, odvodili ih na sječu drva i vršenje teških fizičkih poslova.²⁷¹

Vlastimir Pušara, pripadnik VRS-a, bataljon Hadžići je osuđen da je učestvovao u nezakonitom zatvaranju oko 20 civila muškaraca, koji su najprije fizički zlostavljani a nakon toga prevezeni i zatvoreni u Kulturno-sportski centar Hadžići, pri čemu je Pušara upravljao autobusom. Vrhovni sud FBiH osudio ga je na sedam godina zatvora.²⁷²

Pušara je proglašen krivim i što je u **junu 1992. godine** psihički i fizički zlostavljao oko 30 civila, većinom žena i djece, koji su se, u nastojanju da iziđu iz Hadžića, uputili prema naselju Dupovci. Nakon čega je iz grupe izdvojio jednog muškarca i prijetio da će ga ubiti, i naredio civilima da idu u Kulturno-sportski centar.

U periodu **od maj-juni 1992. godine** Jovičić je zajedno sa drugim pripadnicima vojnih i paravojnih formacija učestvovao u napadu i zauzimanju Hadžića, vršeći pri tome zastrašivanje i nezakonito odvođenje civila bošnjačke nacionalnosti, među kojima su bile žene sa djecom u Kulturno-sportski centar, garažu i zgradu opštine Hadžići, gdje su bili izloženi teškom fizičkom i psihičkom zlostavljanju od njega i drugih vojnika. Jovičić je učestvovao u odvođenju zatvorenika na prisilne radove, među kojima je i jedan vojnik kojem se gubi svaki trag.

Nakon što su zatočeni civili Đelal Ismailovski i lice po nadimku Maslo izvedeni na prinudne radove iz Kulturno-sportskog centra da prevezu automobilom peč iz mjesta Kućice, **krajem maja ili početkom juna 1992. godine**, Veselinović ih je zaustavio na putu prema Hadžićima i izvukao Ismailovskog iz auta, psujući mu šiptarsku majku i počeo ga je tući nogama i rukama po svim dijelovima tijela, te ga šamarati, a zatim izvadio pištolj i udario ga po glavi, nakon čega mu je počela teći krv niz lice, od čega i danas ima ožiljke. Nakon toga, izvukao je lice po nadimku Maslo iz automobila i počeo ga tući nogama i rukama po svim dijelovima tijela, pri tome mu naslanjajući pištolj na sljepoočnicu, prijeteci mu da će ga ubiti.

Slobodan Avlijaš, predstavnik Ministarstva pravosuđa RS-a podnio je **22. oktobra 1992. godine** izvještaj ministru pravosuđa RS-a Momčilu Mandiću u kojem je naveo da se u tom trenutku 90 zarobljenih lica muslimanske nacionalnosti drži u Kulturno-sportskom centru, čije obezbjeđenje vrši SJB Hadžići. U izvještaju se također navodi da SJB Hadžići nije ovlašten da drži lica u pritvoru duže od tri dana, te da „za to nisu nadležni niti to mogu opravdati odnosno pokriti bilo kojim aktom.“ Istog dana, Mandić je naložio da Srpska opština Hadžići sve svoje zatočenike premjesti u Istražno odjeljenje KPD-a Butmir u mjestu Svrake. Svi preostali muškarci, izuzev njih 14, sutradan su premješteni u Planjinu kuću u Svrakama.²⁷³

269 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 836.

270 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 836.

271 Sud Bosne i Hercegovine, "Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Rade Veselinovića", 2009. godine, file:///C:/Users/user/Downloads/X0546_1K_VR_prvostupajnska_30_06_2009.pdf.

272 OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, "Mapa procesuiranih ratnih zločina", presuda Pušara, Vlastimir, <https://mapar.z.pravosudje.ba/>

bhs/case/pu%C5%A1ara-vlastimir, www.pravosudje.ba.

273 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 837.

Kasarna „Slaviša Vajner Čiča“

Kasarna „Slaviša Vajner Čiča“ u Lukavici, koja je udaljena otprilike tri kilometra od Kule, područja pod kontrolom SRK-a, korištena je kao zatočenički objekat.

Otprilike 280 ljudi, koji su ranije bile zatočeni u garaži Skupštine opštine Hadžići i Kulturno-sportskom centru Hadžići odvezeno je 22. juna 1992. godine oko 21:00 sat sa četiri autobusa u kasarnu „Slaviša Vajner Čiča“ u Lukavici. Vozač jednog autobusa je bio Milan Aćimović.

„Autobusi su prvo otišli u zatvor Kula, ispred kojeg su dva Srbina u maskirnim uniformama ušla u autobuse i počela žestoko tući zatvorenike, od čega su neki zadobili ozljede glave. Jedan vojnik je ugasio cigaretu na licu jednog bosanskog Muslimana. Vojnici su bacili metke među zatočenike i rekli: „Ej, balije, imate municije!“; što je bio „izgovor“ da počnu tući zarobljenike. Zatočenici su zatim odvedeni u kasarnu „Slaviša Vajner Čiča“ u Lukavici. Zatočenici su izvedeni iz autobusa, a putem do kasarne su ih tukli uniformisani Srbi. Unutra su zarobljenike, kad bi išli u klozet ili da piju vodu, udarali kundacima, puškama, policijskim palicama i raznim predmetima“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁷⁴

U prvih nekoliko sati zatočenja, pojedinci su prozivani i prebijani. Svih 280 zatočenika odvedeno je u jednu prostoriju u drugom dijelu kasarne. Kasnije je jedan uniformisani čovjek prozvao sa spiska 48 ljudi, Svaki prozvani morao je proći hodnikom u kojem su se obje strane stajali stražari koji su ga tukli raznim predmetima i udarali nogama.²⁷⁵

Jedan zarobljenik, Mehmed Musić je vidio svog brata koji je, obliven krvlju, ležao na zemlji, pa mu je naređeno da ga ponese. Musić je, kako mu je naređeno, svog brata donio u jednu prostoriju do koje je morao proći kroz špalir stražara i vidio ostale prozване zarobljenike kako stoje poredani uz tri zida, dok je u sredini prostorije bio stol na kojem su sjedila tri oficira. Pitali su Musića za ime, ime oca i gdje radi, „opsovali mu balijsku mater“, dok ga je jedan udario nogom. Jedan oficir ga je udario i rekao mu da ide, a dok je prolazio hodnikom, ponovo su ga tukli. Musić se vratio u prvu prostoriju i od tada više nikad nije vidio nijednog iz grupe od 47 prozvanih zarobljenika.²⁷⁶

Vojnici su kasnije dolazili da tuku zarobljenike. Tjerali su ih da se krste i pjevaju srpske pjesme. Kasnije su došli „redovni vojnici JNA“ i rekli zarobljenicima da prestanu pjevati i da ih niko više neće dirati, a zatim su im donijeli i nešto hrane.

„Sljedećeg dana, preostalih 233 zatvorenika vratili su se u autobuse i odvezeni su u zatvor Kula“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁷⁷

274 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 905.
275 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 905.
276 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 906.
277 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016.

OPŠTINA PALE

Pale su jedna od deset opština u sastavu grada Sarajeva, smještena istočno od Novog Sarajeva i Starog Grada i zapadno od Rogatice. Opština Pale obuhvata, između ostalog, muslimanska naselja Bare, Donja Vinča, Prača, Pograd i Renovica i naselja s većinskim srpskim stanovništvom Krivodoli, Lapišnica, Mokro i Vrhprača. Prema popisu stanovništva iz 1991., u opštini Pale živjelo je 16.119 stanovnika, od kojih su 27 posto bili bosanski Muslimani, 69 posto bosanski Srbi.²⁷⁸

Na Palama je bilo nekoliko vojnih objekata, među kojima i kasarna u centru Renovice, vojno skladište u selu Krivodoli, skladište u Jahorinskom Potoku i objekat s radarom na Jahorini. Krajem marta ili u aprilu 1992. godine na Palama je osnovan Republički informativni centar, koji je uveo veze za bezbjedan prijenos podataka na teritoriji SRBiH. **Od aprila 1992. godine** nadalje, na Palama je bilo sjedište vlade SRBiH, a kasnije i RS-a. Karadžić je od 1992. do 1995. godine koristio sljedeće tri lokacije na Palama kao svoju kancelariju: zgrada „Kikinda“, zgradu zvanu „Mali Dom“, smještenu u hotelskom kompleksu „Panorama“ i upravnu zgradu fabrike „Famos“. **Od aprila 1992. godine** nadalje, Karadžić je s porodicom stanovao na nekoliko lokacija na Palama. Krajišnik i Plavšić boravili su u hotelskom kompleksu „Panorama“.

godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 906.
278 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 911.

Na inicijativu Regionalnog odbora SDS-a, opština Pale, Han Pijesak i Sokolac najavile su povezivanje u SAO Romaniju. **U novembru 1991. godine** Srbi iz nekoliko vojnih objekata počeli su tajno noću dijeliti oružje lokalnom srpskom stanovništvu.²⁷⁹

Početkom 1992. godine bosanski Srbi koji su živjeli na Palama mobilisani su putem pismenih poziva za mobilizaciju. U to vrijeme na Palama su počele operisati paravojne grupe, među kojima i jedinica kojom je komandovao Radomir Kojić, specijalna jedinica kojom je komandovao Rajko Kušić i šešeljevci. **Krajem aprila ili početkom maja 1992. godine** pripadnici Arkanove jedinice, koju je predvodio čovjek s nadimkom Čarli, također su došli na Pale i smjestili se u hotelski kompleks „Panorama“. **U maju i junu 1992. godine**, na Pale je stigla veća količina vojne opreme i veliki broj vojnika. U istom periodu, na Pale je stigao dodatni broj pripadnika paravojnih formacija.²⁸⁰

„To su uglavnom bili srpski mladići, nosili su crvene trake na rukama i oko glave i bili naoružani automatskim puškama i noževima. Često su se vozili po Palama i od nesrba oduzimali automobile i kamione“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁸¹

Početkom marta 1992. godine, opštinske vlasti bosanskih Srba pozvale su nesrpsko stanovništvo da preda lično oružje, a kasnije, u mjesnim zajednicama izvan Pala, vlasti su odredile posebna mjesta na koja je nesrpsko stanovništvo trebalo donijeti oružje, koje kada je prikupljeno je prebačeno u zgradu SJB Pale. U isto vrijeme su muškarci u maskirnim uniformama koji nisu bili pripadnici JNA pretresali kuće bosanskih Muslimana u potrazi za oružjem.

„**Dana 13. marta 1992. godine ili približno tog datuma**, policajci i pripadnici paravojnih jedinica počeli su savjetovati nesrpskom stanovništvu da napusti opštinu Pale“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁸²

Krizni štab na Palama je osnovan u martu ili aprilu 1992. godine, a njegovo sjedište je bilo u SJB-u na Palama.²⁸³

Do aprila 1992. godine mnogi bosanski Muslimani su otpušteni s posla. Međunacionalne napetosti dodatno su porasle u aprilu 1992., kada je veliki broj izbjeglica, bosanskih Srba

iz Sarajeva počeo stizati na Pale. Na putu Pale-Sarajevo, bosanski Muslimani su **4. aprila 1992. godine** pretukli dvojicu vozača autobusa i nekoliko putnika srpske nacionalnosti.

Krizni štab Pale je **11. aprila 1992. godine** obećao je da će pružiti punu zaštitu svim građanima. Međutim, krajem tog mjeseca pripadnici paravojnih snaga u maskirnim uniformama uhapsili su više bosanskih Muslimana, starosti od 20 do 30 godina, koji su držani u SJB nekoliko sati, a zatim pušteni. **Početkom maja 1992. godine** odlukom Kriznog štaba Pale, pošta na Palama isključila je telefonske linije bosanskih Muslimana.²⁸⁴

Bosanski Muslimani u Prači, Bogovićima, Gonjoj Vinči i Podgrabu predali su oružje **22. maja 1992.godine** snagama bosanskih Srba, međutim, stanovnici Renovice su odbili. Istog dana, pripadnici MUP-a Pale i VRS-a izveli su vojnu akciju na Renovicu, te napale i granatirale većinsko muslimansko selo Donja Vinča, paleći kuće i tjerajući seljanje iz sela. „Policajci iz SJB Pale zarobili su otprilike 30 bosanskih Muslimana i odveli ih u fiskulturnu salu na Palama“, navodi se u presudi Karadžiću.²⁸⁵

Krajem juna i početkom jula 1992. godine vlasti bosanskih Srba na Palama dale su bosanskim Muslimanima, vlasnicima imovine, formule ugovora u kojima su već bili uneseni njihovi podaci, koje su morali potpisati prije odlaska s Pala, a prema kojima su zamijenili svoju imovinu sa Srbima čija je imovina bila u Sarajevu. „Oni koji su odbili da potpišu te ugovore morali su ključeve svojih kuća predati SJB Pale“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁸⁶ U istom periodu, srpske vlasti na Palama organizovale su konvoje za prevoz nesrba s tog područja.

„Pošto je razmotrilo sve dokaze i ocijenilo okolnosti u kojima je muslimansko stanovništvo otišlo s Pala, Vijeće konstatuje da su bosanski Muslimani bili prisiljeni da odu. Vijeće napominje da su u nekim slučajevima bosanski Muslimani tražili da napuste opštinu, ali konstatuje da, čak i kad su bosanski Muslimani tražili da odu s Pala, na to ih je natjerao strah koji je proizlazio iz okolnosti u kojima su živjeli. Shodno tome, Vijeće se uvjerilo da su bosanski Muslimani bili prisiljeni napustiti dijelove opštine Pale pod srpskom kontrolom“, navodi se u presudi Karadžiću.²⁸⁷

²⁷⁹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 913.

²⁸⁰ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 914.

²⁸¹ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 914.

²⁸² Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 919.

²⁸³ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 915.

²⁸⁴ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 918.

²⁸⁵ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 918-919.

²⁸⁶ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 921.

²⁸⁷ Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 924.

Fiskulturna sala na Palama – zatočenički objekat

Fiskulturna sala u Domu kulture na Palama, koja se nalazila u blizini SJB Pale bila je zatočenički objekat u koji su dovođeni zatočenici s Pala, Sarajeva i Bratunca.

Kako je utvrdilo Vijeće u predmetu Karadžić, **10. maja 1992. godine** Mirsad Smajš i osam drugih zatočenika s područja Sarajeva prebačeni su iz zatvora Kula u fiskulturnu salu na Palama. „(...) u tom trenutku u fiskulturnoj Sali na Palama bilo je već otprilike 100 zatočenika, među kojima i nekoliko Srba i Hrvata, a čuvali su ih pripadnici SJB-a“, navodi se u presudi Karadžiću.²⁸⁸

288 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 925.

Nekoliko dana kasnije, grupa od otprilike 400 žestoko pretučenih muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su ranije bili zatočeni u školi „Vuk Karadžić“ u Bratuncu, dovedena je u fiskulturnu salu na Palama u nekoliko kamiona. Jedan po jedan, zatočenici su izvođeni iz kamiona, evidentirani i smješteni u fiskulturnu salu.²⁸⁹

Nakon akcije na selo Renovica, srpske snage su **22. maja 1992. godine** u fiskulturnu salu na Palama zatočile 30-ak bosanskih Muslimana. **Posljednje sedmice maja 1992. godine** dva policajaca uhapsila su Hajrudina Karića, kojeg su doveli u fiskulturnu salu na Palama, a gdje je, kako je kazao, bila i jedna žena. Srbi, koji su bili u maskirnim uniformama, koji su vozili policijske automobile odveli su Azema Omerovića i još trojicu muškaraca u fiskulturnu salu na Palama.

Zatočenici su dobivali dovoljno vode ali ne i hrane, jer su jednom dnevno dobivali sendvič s malo salame, zbog čega su bili slabi i često su padali u nesvjest. Spavali su na podu, a klozet su mogli koristiti samo nakon što bi im odobrili stražari.²⁹⁰

„Zatočenici u fiskulturnoj sali na Palama stalno su bili žrtve zlostavljanja. Stražari su im rekli da će biti ubijeni ako ih ne razmjene. Stražari su ih takođe upozorili da ne pokušavaju pobjeći i rekli im da su stražari postavljeni pored svakog prozora. Zatočenici su žestoko udarani svim čega su se stražari mogli dočepati i morali su trčati kroz špalir kad su tražili da idu u klozet. Smajš je vidio kako je jedan muškarac u policijskoj uniformi kamom sjekao kosu“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁹¹

Kako je utvrđeno u presudi protiv Karadžića, jednom prilikom je jedan čovjek svijetle kose, star otprilike 40 godina, u policijskoj uniformi ušao u fiskulturnu salu na Palama i predstavio se kao komandir s Pala. Zatim je počeo tući zatočenike. U isto vrijeme, u fiskulturnu salu na Palama je ušao jedan vojnik i objavio da će svi biti ubijeni ukoliko na slobodu ne bude pušten njegov brat, kojeg su bili zarobili bosanski Muslimani. U jednom trenutku nakon što su oni muškarci, bosanski Muslimani, dovedeni iz škole u Bratuncu, stražari su se sukobili s „vojnicima“ koji su bili na vratima i htjeli ući u fiskulturnu salu i tući zatočenike.

„(...) za vrijeme Karićevog zatočenja, policajci koji su stražarili na vratima dozvoljavali su pripadnicima paravojnih jedinica, uključujući pripadnike jedinica Rajka Kušića i Srđana Kneževića, da više puta tokom dana uđu u fiskulturnu salu na Palama i žestoko tuku zatočenike štapovima i kundacima. Pripadnici tih paravojnih jedinica također su izvodili

289 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 925.

290 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 926.

291 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 926-927.

zatočenike iz fiskulturne sale na Palama kako bi ih tukli, a neki od njih nisu se nikad više vratili u fiskulturnu salu“, navodi se u presudi protiv Karadžića.²⁹²

Zatočenici koji su dovedeni iz Bratunca su razmijenjeni **16. ili 17. maja 1992. godine** Smajš i još 64 zatočenika razmijenjeni su **18. maja 1992. godine**. Pet pripadnika Kušićeve jedinice je **6. jula 1992. godine** ušlo u fiskulturnu salu i tuklo tri muslimanska zatočenika palicama i bokserima dok se nisu onesvijestili. Dva zatočenika su umrla otprilike pola sata kasnije, dok je treći umro dva dana kasnije.

Hajrudin Karić i još 34 zatočenika prebačeni su **11. jula 1992. godine** u pratnji pripadnika rezervne policije u zatvor Kula.

OPŠTINA ILIJAŠ

„Sutra u Ilijašu, (...) Ma nema tu milosti (...) Protjerati i to bez oružja i hajde, molim te, ne vraćaj se više. (...) Idi u Visoko i... A, naš narod naseljavati i popunjavati zgrade i položaje i sve“, kazao je Momčilo Mandić, ministar pravde RS-a, dan prije napada na Gornju Bioču (opština Ilijaš), 27. maja 1992., svom prijatelju Milanku Mučibabiću u telefonskom razgovoru.²⁹³

Ilijaš je bio jedna od deset opština koje su sačinjavale grad Sarajevo. Prema popisu stanovništva iz 1991., u opštini Ilijaš je živjelo 20.718 ljudi, a njihov nacionalni sastav činio je 9.601 (46,3 posto) Srba, 8.411 (40,6 posto) Muslimana, 1.505 (7,3 posto) Hrvata i 1.201 (5,8 posto) osoba druge nacionalnosti.

Odjeljenje za demografiju Tužilaštva MKSJ procijenilo je da su oko 1.648 osoba muslimanske nacionalnosti i 1.075 osoba hrvatske nacionalnosti, koje su 1991. prebivale u opštini Ilijaš 1997 bile raseljena lica ili izbjeglice.²⁹⁴

292 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 927.
293 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina: TOM I od III", mart 2013. godine, https://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/tjug/bcs/130327_1.pdf, str. 408.
294 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina: TOM I od III", mart 2013. godine, https://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/tjug/bcs/130327_1.pdf, str. 407.

Na zgradu opštine Ilijaš i na stanicu policije su u **martu 1992. godine** izvještene srpske zastave. SJB se podijelio po nacionalnoj osnovi, a srpski dio je sebe nazvao „srpska policija“ SAO Romanije. Muslimani i Hrvati zaposleni u školama, bankama i bolnicama otpušteni su. Srpski Krizni štab je preuzeo kontrolu nad svim glavnim vojnim i civilnim ustanovama i objektima u opštini. **Dana 14. juna 1992. godine**, Ratko Adžić, koji je bio predsjednik Kriznog štaba opštine i komandant srpskih snaga bezbjednosti u Ilijašu, pozvao je arkanovce da pruže pomoć Kriznom štabu tako što će u Ilijaš uputiti barem jedan vod.²⁹⁵

„Srpske snage su u **maju i junu 1992. godini** u opštini Ilijaš ubile najmanje 22 muslimana“, navodi se u presudi protiv Miće Stanišića, ministra unutrašnjih poslova Republike Srpske od 1992. do 1995. godine.²⁹⁶

Zatočenički objekti u Gornjoj Bioči i Podlugovima

Pripreme za zauzimanje većinski muslimanskog sela Lješevo započele su u **martu 1992. godine**, kada su Srbi podigli kontrolne punktove, podijelili oružje mještanima i na okolna brda postavili tešku artiljeriju. **U aprilu 1992. godine** muslimani u Lješevu su organizovali seosku stražu a u maju su osnovali krizni štab koji je bio zadužen za organizaciju života i rada u selu. **U maju 1992. godine**, srpska milicija je naredila muslimanima da predaju oružje i većina ih se povinovala tom naređenju. Na Lješevo je **4. juna 1992. godine** otvorena pješadijska i artiljerijska vatra. Granate su pogodile nekoliko kuća. Srpski vojnici su sljedećeg dana ušli u selo i ubili približno 20 seljana muslimanske nacionalnosti, nakon što su ih zarobili i spalili njihove lične isprave.

„Srpski vojnici su istjerali ostale seljane iz njihovih domova i okupili ih na željezničkoj stanici. Srpska milicija je te seljane odatle autobusom odvezla u jednu zgradu u naselju Podlugovi u Ilijašu, gdje su bili zatočeni dva mjeseca“, navodi se u presudi Stanišću.²⁹⁷

Prema riječima svjedoka ST004, srpske snage **27. maja 1992. godine** započele su napad na Gornju Bioču. Stanovnici sela, uključujući žene i djecu, pobjegli su u šume i tu ostali cijelu noć. Oko ponoći je napad obustavljen, kada je neko ispalio svjetleću raketu, a nastavljen je sljedeće jutro oko 5:00 sati. Srpske snage su pucale mitraljezima po šumi i palile kuće. Otvorile su vatru na garažu i ubile Uzeira Semovića i njegovog sina i ranile jednu djevojčicu.²⁹⁸

„Grupa od 28 muškaraca i dva dječaka probala se probiti do sela Visoko, ali naišli su na mitraljesku vatru u kojoj su poginula dvojica iz te grupe. Oni su se zato vratili u Gornju Bioču, gdje su zarobljeni i zatvoreni u jednu garažu, a zatim u školu u Gornjoj Bioči. U školi je bilo zatočeno 70 ljudi. Osim toga, žene i djeca su držani u jednoj susjednoj kući“, stoji u presudi protiv Stanišića.²⁹⁹

Muškarce su ispitivali milicioneri i komandiri sektora SJB-u Ilijaš, Srpsko Pustivuk i Neđo Ikonić. Svjedok ST0004 i Pačo Durmić odvedeni su **3. juna 1992. godine** na treći sprat zgrade SJB-a Ilijaš. Rekli su im da legnu potrbuške i stave ruke na glavu, a stražari su ih zatim tukli 15 minuta rukama, nogama i pendrecima. Durmića su natjerali da pjeva jednu srpsku nacionalističku pjesmu a zatim su ih premjestili u drugu prostoriju, gdje su bila još petorica zlostavljanih zatočenika, od kojih su četvorica bili muslimani a peti je uhapšen zbog prebrze vožnje.

Dan kasnije, svjedoka ST0004 i ostale ukrcali su u policijsko oklopno vozilo i odvezli su ih do željezničke stanice u Podlugovima. Smjestili su ih u podrum, gdje je bilo oko 80 zatočenika iz Gornje Bioče, Lješeva i Starog Ilijaša. Podrum je bio pretrpan i bilo je veoma vruće. Spavali su na podu i dobivali veoma malo hrane.

„Srpski stražari ubacili su u podrum dvije patrone s otrovnim gasom. Svjedok ST004 je u svom svjedočenju izjavio da ga je počelo peći grlo i da se osjećao kao da gori. Zatočenici su uspjeli da provale vrata i pobjegnu iz podruma. Kad su izašli napolje, srpski vojnici su im naredili da legnu potrbuške(...) Neke od zatočenika su odveli; drugi, među kojima je bio svjedok ST004, ostali su u podrumu dva dana bez hrane i vode. Jedan od stražara rekao je zatočenicima da su oni odabrani za pogubljenje“, stoji u presudi protiv Stanišića.³⁰⁰

Svjedok ST004 je premješten u jedno skladište u Podlugovima, gdje je sreo jednog čovjeka za kojeg je saznao da je komandant logora i da se zove Slavko. U skladištu je bilo više od 100 zatočenika iz Ilijaša, Lješeva, Podlugova i Bioče.³⁰¹

Svjedok ST004 se razbolio od posljedica trovanja gasom, a jedan drugi zatočenik, Zlatko Bečaj, umro je od posljedica trovanja. Zatočenici nisu redovno dobijali hranu ni vodu, a na raspolaganju su im bila samo dva zahoda. Takvi uslovi su vladali 70 dana.

295 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina: TOM I od III", mart 2013. godine, https://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/tjug/bcs/130327_1.pdf, str. 407.

296 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina: TOM I od III", mart 2013. godine, https://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/tjug/bcs/130327_1.pdf, str. 407.

297 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina: TOM I od III", mart 2013. godine, https://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/tjug/bcs/130327_1.pdf, str. 408.

298 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina: TOM I od III", mart 2013. godine, https://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/tjug/bcs/130327_1.pdf, str. 409.

299 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina: TOM I od III", mart 2013. godine, https://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/tjug/bcs/130327_1.pdf, str. 409.

300 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina: TOM I od III", mart 2013. godine, https://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/tjug/bcs/130327_1.pdf, str. 410.

301 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina: TOM I od III", mart 2013. godine, https://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/tjug/bcs/130327_1.pdf, str. 411;

Mandić, koji je **od 19. maja do novembra 1992. godine** bio ministar pravde, u svom svjedočenju izjavio je da su zatočenički centri u kojima su bili nesrbi u Ilijašu bili „nelegalni“, da nisu imali nikakve veze s Ministarstvom pravde i da su bili „pod ingerencijom vojske.“

Sredinom augusta 1992. godine zatočenici su premješteni u zatočenički centar u Svrakama, opština Vogošća, poznat pod nazivom „Planjina kuća“. Prevezli su ih civilnim autobusima stražari u maskirnim uniformama s oznakama srpske vojne policije. Svjedok ST004 je jednog od njih prepoznao kao Srpka Pustivuka, milicionera i komandira sektora SJB-u Ilijaš. Pravosnažnom presudom Suda Bosne i Hercegovine, Pustivuk je oslobođen krivice za ratni zločin protiv civilnog stanovništva počinjen u Gornjoj Bioči (opština Ilijaš).³⁰²

OPŠTINA TRNOVO

Na području opštine Trnovo živjelo je 4.790 (69 posto) muslimana, 2.059 (29 posto) Srba, 16 Hrvata, 72 Jugoslavena i 54 osobe druge ili nepoznate nacionalnosti.³⁰³ U martu i aprilu 1992. godine, Srbi i muslimani su podigli kontrolne punktove u Trnovu i okolini, dok su policajci srpske nacionalnosti formirali vlastite policijske snage sa sjedištem u mjesnom Domu kulture, i na toj zgradi istakli srpsku zastavu. U Trnovu su se pojavili tenkovi i vojnici koji su nosili srpske oznake i koju su, otprilike **25. maja 1992. godine**, u gradu kopali rovove. (presuda Krajišnik 218 strana). Krajem maja srpsko stanovništvo očekujući napad je počelo napuštati Trnovo. Glavna meta granatiranja bile su muslimanske kuće, a jedna srpska jedinica palila je muslimanske kuće u gradu i srušila gradsku džamiju. U granatiranju je poginulo pet muslimana, a Srbi su zarobili 14 muslimana.³⁰⁴

„Zbog toga napada je približno 2.500 muslimana otišlo iz Trnova. Oni koji su ostali – uglavnom žene, djeca i starci- odvedeni su u Krizni štab radi ispitivanja“, navodi se u presudi protiv Krajišnika.³⁰⁵

Muslimani su zatočeni u dvije vikendice i **početkom jula 1992. godine**, razmijenjeni su i pušteni na slobodu.

„Vijeće zaključuje da su srpske snage **krajem maja 1992. godine** napale grad Trnovo i hotimično razorile kuće u vlasništvu muslimana i gradsku džamiju. Više od polovine stanovništva muslimanske nacionalnosti otišlo je iz opštine Trnovo zbog napada i drugih

ograničenja koja su im nametnuta. Dio muslimana koji su otišli su prethodno bili zatočeni“, navodi se u presudi protiv Krajišnika.³⁰⁶

Gliša Simanić, član Kriznog štaba Trnovo je 25. maja 1992. godine obavijestio Mladića o konvoju koji se kretao iz pravca Konjica u pravcu Šabića i Trnova, preko sela Lukomir. Mladić mu je naredio da formira jedinicu od deset do 20 vojnika koja će presresti taj konvoj, „porobiti to“ i rastjerati. Simanić je Mladiću rekao da kontrolišu Trnovo i da se do Trnova može doći iz pravca Dobrog Polja. Mladić mu je rekao da prenese Muslimanima „da ne počinju ništa, jer će ih đavo odnet“ i da će on, kada oni žele, doći da razgovaraju. Mladić je Simaniću naredio da mobiliše vojnike u veće jedinice.³⁰⁷

Prema pravosnažnim presudama, srpske snage na području opštine Trnovo su izvršile progon putem prisilnog premještanja stanovništva, kao i nehumana djela putem prisilnog premještanja stanovništva.

302 Sud Bosne i Hercegovine, “S11 K 003345 10 Krž Pustivuk Srpko”, <http://sudbih.gov.ba/Court/Case/274>, www.sudbih.gov.ba.

303 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Momčila Krajišnika”, septembar 2006. godine, <https://www.icty.org/x/cases/krajsnik/tjug/bcs/060927.pdf>, str. 218.

304 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Momčila Krajišnika”, septembar 2006. godine, <https://www.icty.org/x/cases/krajsnik/tjug/bcs/060927.pdf>, str. 218.

305 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Momčila Krajišnika”, septembar 2006. godine, <https://www.icty.org/x/cases/krajsnik/tjug/bcs/060927.pdf>, str. 218.

306 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Momčila Krajišnika”, septembar 2006. godine, <https://www.icty.org/x/cases/krajsnik/tjug/bcs/060927.pdf>, str. 218.

307 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM IV od V”, novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636713.pdf>, str. 2165.

OSUĐENICI ZA ZLOČINE POČINJENE U SARAJEVU

Za zločine nad građanima Sarajeva tokom opsade i u opštinama koje su zauzele srpske snage, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i sudovi u BiH do maja 2022. godine osudili su ukupno 36 osoba, a među kojima su tadašnji politički i vojni vrh RS-a, pripadnici VRS-a i srpskih paravojnih formacija, dva komandanta SRK-a, upravnik logora „Planjina kuća“, „Nakina garaža“, „Sonja“ i „Bunker“ u Vogošći, kao i dva civila.

Presude MKSJ (dostupne na službenoj web stranici)

Radovan Karadžić (izvor: ICTY)

MKSJ je osudio 2013. godine Radovana Karadžića na 40 godina zatvora – jedan od osnivača Srpske demokratske stranke (SDS), predsjednik SDS-a do 19. jula 1996. godine kad je podnio ostavku, predsjedavajući Savjeta za nacionalnu bezbjednost takozvane Srpske Republike Bosne i Hercegovine (kasnije Republike Srpske „RS“), predsjednik tročlanog Predsjedništva RS-a od dana njegovog osnivanja 12. maja 1992. do 17. decembra 1992. godine, a nakon tog datuma jedini predsjednik RS-a i

vrhovni komandant njenih oružanih snaga do jula 1996. godine. Osuđen je, između ostalog, da je bio član sveobuhvatnog UZP-a, a koji je imao za cilj trajno uklanjanje bosanskih Muslimana i Hrvata i drugih nesrba s područja 20 opština, među kojima su sarajevske opštine Novo Sarajevo, Novi Grad, Pale, Vogošća, Ilidža i Hadžići, kada je provedena kampanja snajperskog djelovanja i granatiranja Sarajeva s primarnom svrhom širenja terora nad civilima.

Momčilo Krajišnik (izvor: ICTY)

MKSJ je osudio 2009. godine Momčila Krajišnika, člana Glavnog odbora SDS-a i predsjednika Skupštine bosanskih Srba na 20 godina zatvora. Osuđen je za progon, deportacije, prisilno premještanje stanovništva s područja više opština u BiH, a među kojima je i sarajevska opština Trnovo. Krivična djela za koja je osuđen Krajišnik obuhvatala su prisilno raseljavanje više hiljada civila muslimana i Hrvata, među kojima su bile žene, djeca i starci, u periodu od aprila do decembra 1992. godine.

Biljana Plavšić (izvor: ICTY)

MKSJ je osudio Biljanu Plavšić 2003. godine, nakon prihvatanja sporazuma o priznanju krivice, na 11 godina zatvora. Plavšić je bila vodeća politička ličnost bosanskih Srba od 1990. godine do kraja rata, srpska predstavica u kolektivnom predsjedništvu BiH, članica kolektivnih i proširenih Predsjedništva Srpske Republike u BiH (kasnije Republike Srpske), imala je de facto kontrolu nad pripadnicima oružanih snaga bosanskih Srba. Osuđena je kao supredsjednik srpskog rukovodstva, djelujući kao pojedinac i u dogovoru s drugim članovima UZP-a, Plavšić je planirala, podsticala, kreirala i sprovodila progon bosanskih Muslimana i Hrvata i drugog nesrpskog stanovništva u opštinama u BiH, a koje uključuju sarajevske opštine Novi Grad, Novo Sarajevo, Hadžići, Ilidža, Ilijaš, Trnovo i Vogošću.

Ratko Mladić (izvor: ICTY)

MKSJ je osudio 2021. godine Ratka Mladića, general-pukovnika i komandanta Glavnog štaba VRS-a na doživotni zatvor. Osuđen je da je počinio zločine putem četiri UZP-a, od kojih se jedan odnosi na kampanju širenja terora među civilnim stanovništvom Sarajeva, kao i u sveobuhvatnom UZP-u koji je imao za cilj trajno uklanjanje bosanskih Muslimana i Hrvata s više područja, među kojima su sarajevske opštine Ilidža, Novi Grad i Pale.

Miće Stanišić (izvor: ICTY)

MKSJ osudio je 2016. godine Miću Stanišića, ministra MUP-a RS u BiH, na 22 godine zatvora. Osuđen je kao član UZP-a za progon kao zločin protiv čovječnosti i ubistvo i mučenje kao kršenje zakona ili običaja ratovanja, na području opština koje uključuju sarajevske opštine Ilijaš, Pale i Vogošću.

Stanislav Galić (izvor: ICTY)

MKSJ je osudio 2006. godine Stanislava Galića, komandanta Sarajevsko-romanijskog korpusa (SRK) VRS, koji se nalazio oko Sarajeva, a koji je od novembra 1992. godine imao čin general majora, na doživotni zatvor. Osuđen je za kampanju snajperisanja i granatiranja civilnog stanovništva Sarajeva s osnovnim ciljem širenja terora.

Dragomir Milošević (izvor: ICTY)

MKSJ je osudio 2009. godine Dragomira Miloševića, koji je bio od otprilike marta 1993. godine načelnik štaba Stanislava Galića, pa od augusta 1994. godine komandant SRKVRS-a, raspoređen oko Sarajeva, na 29 godina zatvora. Osuđen je da je vodio kampanju snajperisanja i granatiranja Sarajeva s prvenstvenim ciljem širenja terora među civilnim stanovništvom.

Pravosnažne presude Suda BiH (dostupne na službenoj web stranici)

Dragan Damjanović (Izvor: Sud Bosne i Hercegovine)

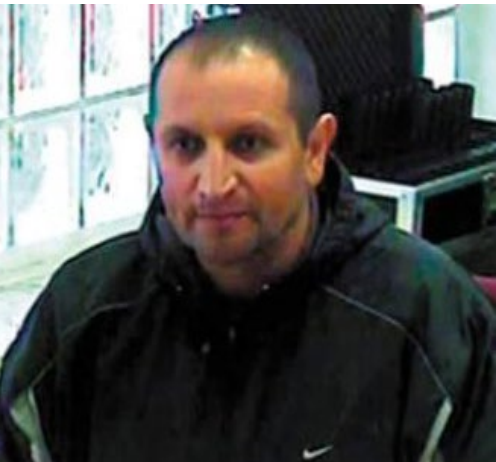
Sud BiH osudio je 2007. godine Dragana Damjanovića, pripadnika VRS-a, na 20 godina zatvora zbog zločina protiv čovječnosti počinjenog na području Vogošće. Osuđen je za ubistvo, mučenje, silovanje, prisilni nestanak i druga nehumana djela.

Rade Veselinović (izvor: Sud BiH)

Sud BiH osudio je 2009. godine, nakon razmatranja sporazuma o priznanju krivice, Radeta Veselinovića, pripadnika Vojne policije VRS-a Hadžići, na sedam godina i šest mjeseci zatvora zbog zločina protiv čovječnosti počinjenog na području opštine Hadžići. Osuđen je jer je poticao i pomagao u progonu nesrpskog stanovništva s opštine Hadžići i to ubistvima, protivzakonitim zatvaranjem, mučenjem, prisilnim nestancima, nanošenjem velikih patnji i povreda i drugim nehumanim djelima.

Saša Barićanin (izvor: Sud BiH)

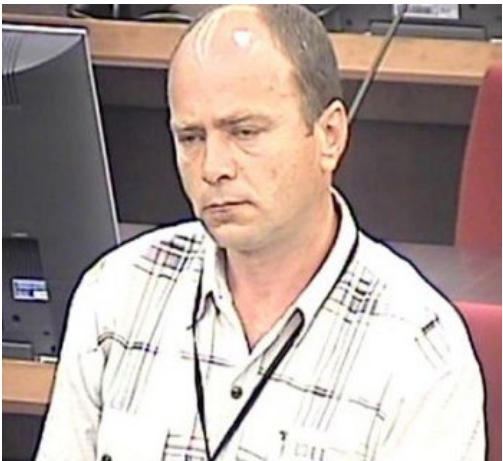
Sud BiH osudio je 2012. godine Sašu Barićanina, pripadnika vojnih, paravojnih i policijskih snaga takozvane Srpske Republike BiH (kasnije Republike Srpske), na 18 godina zatvora za zločin protiv čovječnosti počinjen u sarajevskim naseljima Vraca i Grbavica (opština Novo Sarajevo). Osuđen je za ubistvo, odvođenje u ropstvo i silovanje.

Veselin Vlahović (izvor: Sud BiH)

Sud BiH osudio je 2014. godine Veselina Vlahovića, pripadnika paravojnih snaga takozvane Srpske Republike BiH (kasnije Republike Srpske) na 42 godine zatvora zbog zločina protiv čovječnosti počinjenog progonom u sarajevskim naseljima Grbavica, Vraca i Kovačići (opština Novo Sarajevo). Osuđen je za ubistva, mučenja, prisilne nestanke, odvođenje u ropstvo, silovanje, protivpravno zatvaranje, fizičko i psihičko zlostavljanje (druga nehumana djela) i pljačke.

Goran Damjanović (izvor: Sud BiH)

Sud BiH osudio je 2014. godine Gorana Damjanovića, vojnika takozvane Srpske Republike BiH, na šest godina i šest mjeseci zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva počinjenog u naselju Bojnik (opština Novi Grad).

Zoran Damjanović (izvor: Sud BiH)

Sud BiH osudio je 2014. godine Zorana Damjanovića, vojnika takozvane Srpske Republike BiH, na šest godina zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva počinjenog u naselju Bojnik (opština Novi Grad).

Zoran Dragičević (izvor: Sud BiH)

Sud BiH osudio je 2014. godine Zorana Dragičevića, pripadnika vojnih, paravojnih i policijskih snaga takozvane Srpske Republike BiH (kasnije Republike Srpske), na 11 godina zatvora zbog zločina protiv čovječnosti počinjenog u sarajevskom naselju Grbavica (opština Novo Sarajevo). Osuđen je da je vršio progon nesrpskog stanovništva na nacionalnoj i vjerskoj osnovi, silovanjem mučenjem, zatvaranjem i drugim nehumanim djelima i pljačkanjem imovine.

Sud BiH osudio je 2015. godine Slavka Savića, pripadnika Vogošćanske lake pješadijske brigade VRS-a, na osam godina zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva počinjenog silovanjem na području Vogošće.

Branko Vlačo (izvor: Sud BiH)

Sud BiH osudio je 2015. godine Branka Vlaču, upravnika logora „Planjina kuća“, „Nakina garaža“, „Sonja“ i „Bunker“ u Vogošći, na 13 godina zatvora zbog zločina protiv čovječnosti počinjenog progonom. Osuđen je da je postupao s diskriminatorskom namjerom da se provođenjem državne politike izvrši progon bošnjačkog i hrvatskog stanovništva, tako što je učestvovao u uspostavljanju i organizovanju rada logora za civile „Bunker“, „Sonja“, „Nakina garaža“ i „Planjina kuća“, prebacivanju civila u druge objekte, održavao sistem zlostavljanja zarobljenih civila na način da su držani u nehumanim uslovima, ubijani, nanošene im povrede, mučeni i korišteni kao živi štit.

Jovan Tintor (izvor: Sud BiH)

Sud BiH osudio je 2019. godine Jovana Tintora, člana Glavnog odbora SDS-a BiH i predsjednika Kriznog štaba Srpske opštine Vogošća, na deset godina zatvora zbog zločina protiv čovječnosti počinjenog na području opštine Vogošća. Osuđen je jer je kao član UZP-a učestvovao u progonu i to radnjama zatvaranja ili teškim oduzimanjem fizičke slobode, prisilnim preseljenjem, ubistvima, mučenjima, prisilnim nestankom i drugim nehumanim djelima.

Vrhovni sud Federacije BiH (FBiH) i Kantonalni sud u Sarajevu (podaci dostupni na stranici Mapa procesuiranih ratnih zločina u BiH)

Vrhovni sud Federacije BiH (FBiH) osudio je 2004. godine Ratka Gašovića, civila, na osam godina zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, silovanja, nehumanog postupanja i prisiljavanja na prinudni rad u sarajevskom naselju Hadžići.

Vrhovni sud FBiH osudio je 2004. godine Vlastimira Pušaru, pripadnika VRS-a, bataljon Hadžići, na sedam godina zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, učestvovanja u nezakonitom zatvaranju civila, psihičkom i fizičkom zlostavljanju i nasilnom oduzimanju imovine u sarajevskom naselju Hadžići.

Vrhovni sud FBiH osudio je 2005. godine Zorana Kneževića, pripadnika VRS-a, na osam godina zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i silovanja u sarajevskom naselju Grbavica (opština Novo Sarajevo).

Vrhovni sud FBiH osudio je 2005. godine Gorana Vasića, pripadnika srpskih paravojnih formacija, na šest godina zatvora zbog ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika, učešća u fizičkom zlostavljanju i prelaćivanju u sarajevskom naselju Nedžarići (opština Novi Grad).

Vrhovni sud FBiH osudio je 2006. godine Boru Krsmanovića, pripadnika VRS-a, na tri godine zatvora za ratni zločin protiv civilnog stanovništva, zastrašivanja, prijetnje i pljačku imovine u sarajevskom naselju Hadžići.

Vrhovni sud FBiH osudio je 2007. godine Milana Šešelja, pripadnika VRS-a, na tri godine zatvora za zločin protiv civilnog stanovništva, organizovanje i nadziranje prinudnog rada u sarajevskom naselju Grbavica (opština Novo Sarajevo).

Vrhovni sud FBiH osudio je 2007. godine Predraga Miškovića, pripadnika VRS-a, na sedam godina zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i silovanje u sarajevskom naselju Grbavica (opština Novo Sarajevo).

Vrhovni sud FBiH osudio je 2007. godine Momira Glišića, pripadnika VRS-a, na dvije godine i šest mjeseci zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, nehumanog postupanja i zlostavljanja civila, primjenjivanja mjera zastrašivanja i odvođenja civila na prisilni rad, u sarajevskom naselju Grbavica (Novo Sarajevo).

Vrhovni sud FBiH osudio je 2008. godine Borislava Berjana, pripadnika VRS-a, komandira čete, na sedam godina zatvora za ratni zločin protiv civila i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, nezakonito lišavanje slobode, protjerivanje, mučenje i nehumana postupanja, pljačkanje imovine nesrpskog stanovništva, likvidacije civila i ratnih zarobljenika, koje su radile jedinice pod njegovom komandom, u sarajevskom naselju Ilidža.

Vrhovni sud FBiH osudio je 2010. godine Nemanju Jovičića, pripadnika VRS-a, bataljon Hadžići, na deset godina zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva zastrašivanjem, silovanjem, nezakonitim odvođenjem, zlostavljanja i pljačke, na području sarajevske opštine Hadžići.

Vrhovni sud FBiH osudio je 2013. godine Mladena Milanovića, pripadnika VRS-a, na godinu i četiri mjeseca zatvora za ratni zločin protiv civilnog stanovništva nehumanim postupanjem i zlostavljanjem civila u logoru „Bunker“ u Semizovcu (opština Vogošća).

Vrhovni sud FBiH osudio je 2017. godine Predraga Đurovića, civila, na šest godina zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i silovanje u sarajevskom naselju Vraca (opština Novo Sarajevo).

Vrhovni sud FBiH osudio je 2017. godine Duška Dabetića, pripadnika VRS-a, na šest godina zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i silovanje u sarajevskom naselju Grbavica (opština Novo Sarajevo).

Vrhovni sud FBiH osudio je 2017. godine Momira Tomaša, pripadnika VRS-a, na godinu i četiri mjeseca za ratni zločin protiv civilnog stanovništva nanošenjem snažnog tjelesnog i duševnog bola i patnje, pljačku i nehumano postupanje u selu Breza (opština Hadžići).

Vrhovni sud FBiH osudio je 2020. godine Slobodana Bogdanovića, pripadnika srpskih vojno-policijskih snaga, na dvije godine zatvora za zločin protiv civila počinjen u sarajevskom naselju Grbavica (opština Novo Sarajevo). Osuđen je zbog prelaćivanja dva civila i oduzimanja motornog vozila.

Vrhovni sud FBiH osudio je 2020. godine Gorana Sladoju, pripadnika srpskih vojno-policijskih snaga, na dvije godine zatvora za zločin protiv civilnog stanovništva počinjen u sarajevskom naselju Grbavica (opština Novo Sarajevo). Osuđen je zbog prelaćivanja dva civila i oduzimanja motornog vozila.

Kantonalni sud u Sarajevu 2004. godine prihvatio je sporazum o priznanju krivice Milorada Rodića, pripadnika srpskih vojnih formacija, kojim je osuđen na pet godina zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, silovanje, u sarajevskom naselju Grbavica (Novo Sarajevo).

Kantonalni sud u Sarajevu 2009. godine prihvatio je sporazum o priznanju krivice Željka Mitrovića, pripadnika II Bataljona Prve Sarajevske mehanizovane brigade VRS-a, kojim je osuđen na dvije godine zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, nehumanog postupanja, zlostavljanja civila, primjene mjera zastrašivanja i prisiljavanja civila nesrpske nacionalnosti na prinudni rad, u sarajevskom naselju Grbavica (opština Novo Sarajevo).

Kantonalni sud u Sarajevu 2012. godine prihvatio je sporazum o priznanju krivice Ranka Boljaka, pripadnika VRS-a, kojim je osuđen na tri godine zatvora zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, nanošenja snažne tjelesne i duševne boli, pljačkanja imovine, nehumanog postupanja i protivpravnog zatvaranja civila, na području sarajevskog naselja Ilidža.

UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUH VATI (UZP)

Nad građanima glavnog grada BiH u periodu od 1992. do kraja 1995. godine počinjeni su zločini kao sredstvo izvršenja dva udružena zločinačka poduhvata (UZP) – sveobuhvatni UZP, koji je imao za cilj trajno uklanjanje bosanskih muslimana i Hrvata i drugog nesrpskog stanovništva iz bosanskohercegovačkih opština u Istočnoj Bosni, ARK i na području Sarajeva (opštine Novi Grad, Novo Sarajevo, Pale, Vogošća, Ilidža, Hadžići, Trnovo i Ilijaš) te UZP proveden tokom opsade, kojem je primarna svrha bila širenje terora nad civilima kampanjom snajperisanja i granatiranja.

Razlike između opština postoje, ali Pretresno vijeće u predmetu Karadžić „uvjerilo se da je postojao generalno sličan obrazac koordinisanog nasilja za vrijeme i poslije preuzimanja vlasti u tim Opštinama, kao i u zatočeničkim objektima na cijelom području Opština.“³⁰⁸

„Vijeće podsjeća na svoj zaključak da su u Vogošći i na Ilidži srpske snage jedan broj zatočenika odvele s mjesta zatočenja i da su oni ubijeni dok su bili na prisilnom radu na linijama fronta ili dok su korišteni kao živi štit“, stoji u presudi protiv Karadžića.³⁰⁹

Sveobuhvatni UZP je ostvarivan krivičnim djelima deportacije, nehumanim djelima (prisilnog premještanja) i progona (prisilno premještanje i deportacije).

„Vijeće je konstatovalo da su bosanski Muslimani i bosanski Hrvati bili raseljeni uslijed ili nakon primjene fizičke sile, prijetnje primjenom sile ili pod prisilom, ili da su pobjegli iz straha. Taj strah je bio izazvan stalnim nasiljem i raznim zločinima koji su počinjeni nad nesrbima, uključujući pored ostalog ubijanje, okrutno i nečovječno postupanje, protivpravno zatočenje, silovanje i druga djela seksualnog nasilja, diskriminatorne mjere, te bezobzirno uništavanje sela, kuća i spomenika kulture“, stoji u prvostepenoj presudi protiv Karadžića.³¹⁰

Na području sarajevskih opština koje su obuhvaćene sveobuhvatnim UZP-om, civili su zatvarani u različite objekte poput Kulturno-sportskog i rekreacionog centra Hadžići, u garaži zgrade opštine Hadžići, zatvoru „Kula“, logoru „Bunker“, „Planjina kuća“, „Sonja“ i „Nakina garaža“ u Vogošći, zgradi prijašnjeg preduzeća „Digitron Buje“ i „Šoping“ na Grbavici i fiskulturnoj sali na Palama, a što je bilo pojedinačno obrađeno u prvom dijelu publikacije.

autor fotografije: Benisa Bibuljica

308 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 957.
309 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 960.
310 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 1288.

Među članovima sveobuhvatnog UZP-a bili su Karadžić, Krajišnik, Plavšić, Mladić, Mićo Stanišić, koji su presuđeni u MKSJ, ali i Nikola Koljević, Momčilo Mandić, Velibor Ostojić, kojima se nije sudilo ili su oslobođeni, kao i drugi članovi rukovodstva bosanskih Srba, istaknuti članovi SDS-a na republičkom, regionalnom i opštinskom nivou, istaknuti pripadnici JNA i VRS-a, istaknuti pripadnici Centra službi bezbjednosti i službi javne bezbjednosti, istaknuti članovi regionalnih i opštinskih kriznih štabova i istaknuti članovi drugih civilnih organa.

Prema optužnicama, u UZP-u je učestvovao Slobodan Milošević, predsjednik Srbije, kojem se sudilo u MKSJ ali je umro prije okončanja suđenja, zatim Vojislav Šešelj, predsjednik novoosnovane Srpske radikalne stranke (SRS) u februaru 1991. godine, koji je izabran za člana Skupštine Republike Srbije u junu 1991. godine, a koji je osuđen na deset godina zatvora zbog progona, deportacije i nehumanih djela u BiH, Hrvatskoj i vojvođanskom selu Hrtkovci ali ne kao član UZP-a, te Željko Ražnatović zvani Arkan, komandant paravojne grupe iz Srbije koja je 1992. godine učestvovala u operacijama u Bijeljini, Bratuncu, Brčkom i Rogatici, na Sokocu, Vlasenici, Zvorniku i na Ilidži i Palama. 2000. godine ubijen je u Beogradu.

Prema prvostepenoj presudi protiv Karadžića, članovi UZP-a su djelovali u skladu s zajedničkim planom koji je postojao u periodu od oktobra 1991. do 30. novembra 1995. godine.³¹¹

Cilj udruženog zločinačkog poduhvata je ostvaren sredstvima koja su obuhvatala činjenje zločina, a fizički izvršioci tih zločina su bili pripadnici srpskih snaga, koje su kolektivno uključivale pripadnike MUP-a RS, VRS-a, JNA, Vojske Jugoslavije, TO-a, MUP-a Srbije i kriznih štabova, pripadnike srpskih paravojnih snaga i dobrovoljačkih jedinica iz Srbije i BiH, kao i lokalne bosanske Srbe koji su postupali po njihovim uputstvima ili u skladu s direktivama.³¹²

„Karadžić i drugi članovi UZP-a koristili su svoje ovlasti i utjecaj nad kriznim štabovima, TO-om, VRS-om, MUP-om bosanskih Srba i paravojnim formacijama da bi izvršili zločine predviđene zajedničkim planom sveobuhvatnim UZP-om. Pored toga, pripadnici paravojnih formacija, lokalni Srbi, te jedinice JNA, MUP-a, TO-a i VRS-a su ponekad djelovale po nalogu kriznih štabova, koji su bili pod vlašću i utjecajem optuženog, da bi počinili zločine u okviru realizacije zajedničkog plana. Shodno tome, Vijeće nalazi da se zločini za koje je utvrđeno da su ih počinile srpske snage u Opštinama pripisuju članovima UZP-a ili optuženom“, navodi se u prvostepenoj presudi protiv Karadžića.³¹³

Mićo Stanišić je 15. maja 1992. godine izdao naređenje kojim se formalizuje saradnja MUP-a bosanskih Srba i VRS, tako da ljudstvo MUP-a bude organizovano u „ratne jedinice“ i prepočinjeno VRS-u tokom učestvovanja u borbenim dejstvima.³¹⁴

Koljević je priznao da je cilj reorganizacije opština bio „homogenizacija određenih područja“ i u više navrata je pozivao na protjerivanje bosanskih Muslimana i stvaranje homogenih teritorija, tvrdeći da Srbi ne mogu da žive ni s kim drugim.

„Koljević je imao posebno ekstremne stavove i nastavio je da na važnim sastancima ponavlja da bosanski Srbi, Muslimani i Hrvati ne mogu da žive zajedno. Koljević je također, na 34. sjednici Skupštine bosanskih Srba održanoj 1993. godine, izjavio da je cilj „duhovna i moralna obnova srpstva“, navodi se u presudi protiv Karadžića.³¹⁵

Koljević, potpredsjednik RS-a u vrijeme kad je Karadžić bio predsjednik i jedan od osnivača SDS-a, nije procesuiran u MKSJ. U januaru 1997. godine Koljević je umro.

Sud BiH je 2009. godine oslobodio odgovornosti Momčila Mandića da je u svojstvu zamjenika ministra za unutrašnje poslove Srpske Republike BiH rukovodio napadom kojeg su izvele policijske snage Srpske Republike BiH potpomognute vojnim i paravojnim formacijama 05. aprila 1992. godine na Centar za obrazovanje kadrova Ministarstva unutrašnjih poslova R BiH, koji je smješten na Vracama, kao i da je kao ministar pravde u Vladi Srpske Republike BiH planirao, naredio i počinio te poticao i pomagao u činjenju progona nesrpskog stanovništva na političkoj, nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi ubijanjem, nehumanim postupanjem, nanošenjem povreda tjelesnog integriteta i zdravlja, protivpravnim zatvaranjem, prisiljavanjem na prinudi rad i prisilnim nestancima, te kao nadređena i odgovorna osoba propustio da preduzme nužne i razumne mjere u sprečavanju činjenja navedenih djela i kažnjavanju počinitelja.³¹⁶

311 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 1295.

312 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina“, mart 2013. godine, https://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/tjug/bcs/130327_1.pdf.

313 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 1314.

314 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Ratka Mladića“, novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636713.pdf>, str. 1193.

315 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 1220.

316 Sud Bosne i Hercegovine, „X-KRŽ-05/58 Momčilo Mandić“, prvostepena presuda, 2007. godine, <http://sudbih.gov.ba/Court/Case/22>, www.sudbih.gov.ba.

Momčilo Mandić (izvor: Sud BiH)

Mandić je tokom svjedočenja u MKSJ kazao da je Plavšić „bila zagovornik da sve paravojne formacije gdje žive Srbi van BiH dođu, da pomognu svojoj braći (...) u vjerskom ratu u Bosni i Hercegovini i da je bila „most“ između bosanskih Srba i ljudi koji su došli iz drugih država u sukob.³¹⁷

„Biljana Plavšić je na sjednici Skupštine bosanskih Srba u novembru 1992. godine u prisustvu optuženog rekla da je ona nakon poziva „predsjednika Republike“ dobrovoljcima poslala pisma kako bi se okupili svi

koji hoće da se bore za srpstvo u RS-u i da je pisma poslala, između ostalog, Šešelju i Arkanu“, stoji u presudi protiv Karadžića.³¹⁸

Drugi UZP počinjen je kampanjom snajperisanja i granatiranja nad građanima Sarajeva koji su bili pod najdužom opsadom jednog glavnog grada u modernoj historiji.

„Pretresno vijeće zaključuje da je u periodu od 12. maja 1992. do novembra 1995. godine postojao UZP s primarnim ciljem širenja terora među civilnim stanovništvom putem kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja. S tim u vezi, Pretresno vijeće smatra da je politika rukovodstva bosanskih Srba u pogledu Sarajeva bila definisana na 16. sjednici skupštine bosanskih Srba, održanoj 12. maja 1992. godine. Otprilike dva dana poslije toga, (...) SRK (Sarajevsko-romanijski korpus) je započeo sa žestokim granatiranjem Sarajeva koje se, zajedno sa redovnim i čestim snajperskim djelovanjem (...) nastavilo tokom cijelog perioda na koji se odnosi Optužnica“, utvrđeno je u prvostepenoj presudi tužilac protiv Ratka Mladića.³¹⁹

Cilj ovog UZP-a, kako je utvrđeno u presudama, podrazumijevao je činjenje zločina terorisanja, protivpravnih napada na civile i ubistva.

„Širenje terora među civilnim stanovništvom imalo je za cilj ostvarivanje vojnostrateških prednosti, a motiv mu je bila osveta na nacionalnoj osnovi“, stoji u presudi protiv Mladića.³²⁰

U realizaciji zajedničkog cilja UZP-a učestvovali su pripadnici vojnog i političkog rukovodstva bosanskih Srba, među kojima su bili Karadžić, Galić, Dragomir Milošević, Krajišnik, Biljana Plavšić i Nikola Koljević.

Za izvođenje ovog zaključka, Pretresno vijeće u predmetu protiv Mladića u obzir je uzelo dokaze koje su svjedoci iznijeli u vezi s čestim komuniciranjem vojnog i političkog rukovodstva bosanskih Srba i njihovim jedinstvenim stavovima koje su iznosili na zajedničkim sastancima s predstavnicima međunarodne zajednice, dokazima da je to rukovodstvo bilo obavještavano o zločinima na terenu i da se kampanja snajperskog djelovanja i granatiranja nastavila, praktično nesmanjenim intenzitetom, tokom gotovo četiri godine.³²¹

Na čelu UZP-a je bio Karadžić tako što je pružao podršku Mladiću u strategiji koja je podrazumijevala pojačavanje intenziteta kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja, a uz to je izdavao ili odobravao vojne direktive čime je produžavao opsadu Sarajeva.

Kako stoji u pravosnažnoj presudi MKSJ, Karadžić je izdavao naređenja i na strategijskom i operativnom nivou, a u nekoliko situacija je nagradio Mladića, Galića i Miloševića iako je imao saznanja da su umiješani u napade na civilno stanovništvo.³²²

U kampanji snajperskog djelovanja i granatiranja učestvovalo je više jedinica SRK-a i zahtijevala je znatne vojne resurse, naoružanje i organizaciju.

„Jedini razumni zaključak koji se može izvesti iz dokaza o otvaranju snajperske vatre i granatiranju po civilima u Sarajevu jeste da su Mladić, Galić i Dragomir Milošević bili voljni učesnici UZP-a vezanog za Sarajevo i da su namjeravali da granatiraju i da otvaraju snajpersku vatru po civilima“, navedeno je u presudi Karadžiću.³²³

Uvjerenje da su Mladić, Galić i Dragomir Milošević imali namjeru da granatiraju civile u Sarajevu, sudije u MKSJ pronašli su u Mladićevom govoru od 12. maja 1992. godine sa sjednice Skupštine bosanskih Srba, gdje je on otvoreno govorio o svojim namjerama za Sarajevo, rekavši da aždajinu glavu treba staviti u prsten i da grad treba opkoliti s 300 minobacača i artiljerijskog oruđa i njegovom učešću u nabavci i upotrebi modifikovanih avio-bombi, uključujući naređenja za granatiranje Bašćaršije, Pofalića i Velešića, koje su se trebale razasuti po Sarajevu, njegovim direktivama u kojima je uporno naređivao stezanje blokade oko Sarajeva i zastupao ideju „uporne“ ili „aktivne“ odbrane, koja je zapravo

317 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 1204.

318 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM II od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-2od4.pdf>, str. 1204.

319 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM IV od V“, novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636713.pdf>, str. 2301.

320 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM IV od V“, novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636713.pdf>, str. 2301.

321 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM IV od V“, novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636713.pdf>, str. 2302.

322 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1940.

323 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, „Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV“, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1912.

podrazumijevala granatiranje i snajpersko djelovanje, provođenju tih direktiva od strane Galića i Dragomira Miloševića, naređenju Dragomira Miloševića o upotrebi modificovanih avio-bombi, kao i mnogi drugi dokazi.

autor fotografije: Benisa Bibuljica

Za Krajišnika, Koljevića i Plavšić, sudije u MKSJ-a su utvrdili da su imali defanzivne stavove o značaju Sarajeva za ciljeve bosanskih Srba.

„Vijeće se uvjerilo da su Mladić, Galić, Dragomir Milošević, Krajišnik, Koljević i Biljana Plavšić tokom cijelog sukoba bili potpuno svjesni činjenice da su civili u Sarajevu izloženi namjernom snajperskom djelovanju i granatiranju od strane jedinica SRK-a i neselektivnim i/ili nesrazmjernim napadima. Međutim, nijedan od njih nije učinio nikakav napor da zaustavi ili spriječi tu praksu, osim kad im je to bilo u političkom interesu i/ili kad bi međunarodna zajednica na njih izvršila pritisak. Dokazi pokazuju da su oni, naprotiv, aktivno željeli i podsticali praksu snajperskog djelovanja i granatiranja kako bi postigli svoje vojne i političke ciljeve, uzvratili strani bosanskih Muslimana i koristili je za cjenjkanje s međunarodnom zajednicom“, navodi se u presudi protiv Karadžića.³²⁴

324 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV”, mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1928.

VOJSKA REPUBLIKE SRPSKE: SARAJEVSKO-ROMANIJSKI KORPUS

Skupština RS-a je 12. maja 1992. godine naredila osnivanje VRS-a, koja je, kako se navodi u presudi protiv Galića, bila sastavljena od dijelova JNA, TO-a i dobrovoljačkih jedinica. Svi korpusi JNA su preimenovani ali su zadržali većinu kadrova i naoružanja.

„VRS je naslijedio i oficire i ljudstvo iz JNA, kao i značajne količine oružja i opreme, uključujući 300 tenkova, 800 oklopnih transportera i preko 800 komada teške artiljerije“, navodi se u presudi Mladiću.³²⁵

Mladić je imenovan za komandanta Glavnog štaba novoformirane VRS, a Karadžić, kao predsjednik RS-a, bio je vrhovni komandant VRS-a.

„Kad je formiran, VRS se sastojao od Glavnog štaba, počinjenih korpusa i samostalnih jedinica. Glavni štab VRS-a je djelovao pod upravom Vrhovne komande Republike bosanskih Srba i u saradnji s Ministarstvom odbrane i MUP-om (Ministarstvo unutrašnjih poslova)“, navodi se u presudi Mladiću.³²⁶

Sudsko vijeće u predmetu protiv Mladića je konstatovalo da je „VRS bio obaviješten o Strateškim ciljevima, koji su predstavljali osnovne ciljeve rukovodstva bosanskih Srba i da su Strateški ciljevi činili ključni element vojne strategije. Oni su bili osnova za vojne operacije koje su bile forumilisane u sedam glavnih vojnih direktiva VRS-a izdatih u periodu od juna 1992. do marta 1993. godine. Te direktive su predstavljale „najviši nivo vojno-političkog upravljanja“ za vođenje rata. One su bile „akt (i) komandovanja koje koriste najviši nivo komandovanja“ kroz koje se daju dugoročni zadaci“. ³²⁷ Direktive će biti navedene u dijelu sprovođenja kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja Sarajevo.

Mladić je 27. decembra 1993. godine zabilježio u svom dnevniku da je u Beogradu održao sastanak s komandantom Generalštaba Vojske Jugoslavije (Momčilom Perišićem), na kojem je Perišić rekao Mladiću da je „Vrhovni savjet odbrane donio odluku da se „svi“ vrate u republiku bosanskih Srba i RSK-a (Republika Srpska Krajina) i da ofanziva na Sarajevo treba da bude „opštih razmjera.“

325 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM I od V”, novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636710.pdf>, str. 63.

326 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM I od V”, novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636710.pdf>, str. 63.

327 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, “Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM III od V”, novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636712.pdf>, str. 1190.

„Približno 19.000 vojnih obaveznika i 3.500 regruta trebalo je biti prebačeno u Han-Pijesak, a odatle ih je trebalo rasporediti u ratne jedinice. Perišiću je rečeno da on i Mladić procijene situaciju u Sarajevu, budući da će političari donijeti odluku o tome“, stoji u presudi Mladiću.³²⁸

Na 21. sjednici Vrhovnog savjeta odbrane Socijalističke Republike Jugoslavije (SRJ), 7. juna 1994. godine, Perišić je izvijestio Savjet: „Treba samo da znate da u Republici Srpskoj izdržavamo i plaćamo – taj podatak nemate u materijalu – 4.173 lica ili 7,42 posto iz Vojske Jugoslavije; a u Republici Srpskoj Krajini 1.474 lica ili 2.62 posto Vojske Jugoslavije, ukupno 5.647 ljudi. Godišnje za njih izdvajamo oko 14 miliona, a za narednu godinu treba isto toliko; to je samo za njihove plate. To im je ogromna pomoć.“³²⁹

Perišića je MKSJ oslobodio krivice 2013. godine za zločine počinje u BiH i Hrvatskoj, a prvostepenom presudom je bio osuđen na 27 godina zatvora.

VRS se sastojala od šest korpusa, a gotovo svi vojnici su bili Srbi i većina ih je živjela u BiH. Postoje dokazi da su mnogi oficiri bili oficiri JNA. Od Četvrtog korpusa JNA sa sjedištem u Sarajevu nastao je SRK, sa štabom u Lukavici. Za komandanta SRK –a 19. maja 1992. godine imenovan je Tomislav Šipčić.³³⁰ Na poziciji komandanta Šipčić je ostao do otprilike 10. septembra 1992. godine.

„Struktura korpusa VRS-a uključivala je tri pomoćnika komandanta koji su u ime komandanta upravljali specijalizovanim odjeljenjima: pomoćnik komandanta za bezbjednost, pomoćnik komandanta za moral, vjerske i pravne poslove i pomoćnik komandanta za pozadinu (logistiku)“, navodi se u presudi Mladiću.³³¹

Šipčić, prvi komandant SRK-a nije odgovarao za provođenje kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja građana Sarajeva. Otprilike od 10. septembra 1992. do 10. augusta 1994. godine SRK-om je komandovao Galić, nakon kojeg je njegov načelnik štaba – Dragomir Milošević – imenovan za komandanta.

„SRK je sačinjavalo ukupno oko 18.000 vojnika, koji su bili podijeljeni u deset do trinaest brigada, čija se brojnost kretala od nekoliko desetina do nekoliko hiljada vojnika, koji su bili raspoređeni u bataljone i čete“, navodi se u presudi protiv Galića.³³²

Glavnina snaga SRK-a je bila razmještena oko takozvanog unutrašnjeg kruga Sarajeva, osobito na području Ilidže, Nedžarića i Grbavice. „Unutrašnji krug se protezao od sjeverne obale Miljacke na Marijin dvoru, preko rijeke prema zapadu do Dobrinje, a zatim do naselja Alipašino polje, približavajući se Stupskoj petlji u zapadnom dijelu Sarajeva a prema sjeveru do Sokoljeg dola i Žuči, a zatim prema istoku, gdje se krug zatvarao kod Grdonja i Debelog brda blizu Grbavice“, navedeno je u presudi Karadžiću.³³³

Do kraja 1992. godine sedam brigada SRK-a bilo je razmješteno na linijama sukoba koje su činile taj „unutrašnji krug“ i čija je dužina iznosila oko 55 kilometara. „Pomoćne jedinice Korpusa nalazile su se u takozvanom vanjskom krugu sarajevskog fronta, dužine oko 180 kilometara“, navodi se u presudi protiv Galića.³³⁴

Svjedok KDZ450 je u svjedočenju izjavio da je lanac počinjavanja oružanih snaga u Sarajevu bio „vrlo jednostavan“ – Mladić je bio vrhovni komandant, ispod njega je bio komandant SRK-a a zatim brigade. „Vojne strukture su funkcionisale na „veoma klasičan način“, odnosno odgovornost je bila jasno utvrđena i bilo je „vrlo malo“ prostora za ličnu inicijativu“, navodi se u presudi Karadžiću.³³⁵

Tokom zasjedanja Skupštine bosanskih Srba 12. maja 1992. godine, Mladić je kazao da se Sarajevo ne može zauzeti „pljućkanjem iz minobacača ili neke haubice po njemu.“

„Ako bosanske Muslimane žele prinuditi na predaju bilo je potrebno oko Sarajeva gusto načičkati 300 topova, uključujući bacače raketa. Prema tome, počev od rane faze sukoba, SRK je raspolagao velikim količinama artiljerije i teškog naoružanja, od kojeg je najveći dio bio usmjeren prema gradu“, navodi se u presudi Karadžiću.³³⁶

Dokazi koji su predloženi sudećem vijeću u predmetu protiv Karadžića dokazuju da je „već u augustu 1992. godine. Specijalni izvjestilac UN-a za ljudska prava izvijestio UN da se grad redovno granatira, kao i da snajperi ubijaju nedužne civile, izgleda u namjernom pokušaju da se širi strah među stanovništvom.“³³⁷

Sve jedinice SRK-a imale su snajperske puške i strijelce. „U svom arsenalu imali su razne puške M48 kalibra 7,9 mm i na tim puškama su bili optički nišani i nazvane su snajperima.

328 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM IV od V", novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636713.pdf>, str. 1930.

329 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM IV od V", novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636713.pdf>, str. 1932.

330 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1336.

331 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Ratka Mladića: TOM I od V", novembar 2017. godine, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000636710.pdf>, str. 64;

332 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 69-70.

333 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1336.

334 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 71.

335 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1943.

336 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1565.

337 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1869.

Pored toga, imali su snajperske puške M76, koje su koristile municiju kalibra 7,9 mm, drugačiju od municije koja se koristila za puške M48. Sarajevsko-romanijski korpus je raspolagao poluautomatskim puškama kalibra 7,62 mm koje su mogle biti opremljene optičkim nišanima, što je značilo da s velikom preciznošću su mogli gađati na daljinu do 400 metara, uz ukupan domet od 800 metara“, navodi se u presudi Karadžiću.³³⁸

Zaštićeni svjedok D, vojnik SRK-a, bio je stacioniran u Lenjinovoj ulici (Grbavica) u blizini rijeke Miljacke, i sjeća se da bi se tokom njegovih smjena vojnici iz drugih jedinica zaduženih za snajpersko djelovanje pridružili njegovom vodu u neboderima.

„Snajperisti bi zauzeli gornje spratove. Oni su bili svakodnevno prisutni u tim neboderima. Često je čuo kako se s tih spratova otvara vatra. Bio je u prilici da razgovara sa snajperistima. Oni bi obično rekli da su nekoga pogodili. Oprema im se sastojala od „puške koja ima dugačku cijev“ s optičkim nišanom, durbinom i na kraju toga durbina se nalazi gumeni dio na koji se naslanja oko. Imali su poseban teleskop koji nije bio montiran na puški, znatno širi od onoga koji se nalazi na puški i uz pomoć kojeg su bolje mogli cilj da..., ovaj, vide na drugoj. Imali su i infracrvene nišane“, kazao je svjedok D.³³⁹

Prema iskazu ovog svjedoka, njegov vod dobio je naređenja od komandanta voda i od komandanta čete da puca na sve što se kreće i što bi im moglo ugroziti položaje. „Nikad im nije izdato uputstvo da ne pucaju na civile“. ³⁴⁰

Pretresno vijeće u predmetu Karadžić je imalo priliku da čuje da se u Sarajevu konstantno djeluje snajperom tokom cijelog sukoba, što je dovelo do mnogo civilnih žrtava i podizanja zaklona od snajperske vatre širom grada radi zaštite civila.³⁴¹

„(...) 29. oktobra 1993. Milošević je u Galićevo ime izdao naređenje svim brigama SRK-a da intenziviraju snajpersko djelovanje po snagama ABiH (Armije Bosne i Hercegovine); u tom naređenju se svakoj brigadi takođe nalagalo da formira „grupu snajperista“ jačine voda u kojoj će biti 31 vojnik i da se svakom od njih obezbjedi snajper i prigušivač“, navodi se u Karadžićevoj presudi.³⁴²

338 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1386.

339 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 85.

340 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 86.

341 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1383.

342 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1387.

U presudama je navedeno da su gađali civile svakodnevno u periodu od kraja maja 1992. do oktobra 1995. godine uglavnom nesmanjenim intenzitetom. Civili su gađani dok su išli po vodu, hodali po gradu, vozili se javnim prevozom, a gađali su i djecu dok su se igrala ispred svojih kuća, šetali s roditeljima ili se vraćali pješke iz škole, vozili bicikla i tome slično. Jedinice SRK-a su otvarale snajpersku vatru s mnogobrojnih ozloglašanih lokacija po cijelom gradu, gdje su imali uspostavljena profesionalno izgrađena snajperska gnijezda. Snajperisti bi rijetko ispalili samo po jedan metak, već bi pucali više puta na sve što su vidjeli da se kreće.

Ulica ispred hotela „Holiday Inn“ oko tri kilometra dužine je nazvana „Alejom snajpera“. Tu nije bilo položaja ARBiH i koristili su je samo civili i osoblje UN-a. A zbog broja i učestalosti otvaranja snajperske vatre na civile u Aleji snajpera, UN je formirao specijalnu operativnu grupu za to područje.

David Fraser, predstavnik UNPROFOR-a koji je u Sarajevu bio od aprila 1994. godine, izjavio je da „na području Aleje snajpera nije bilo vojnih položaja (...) ulicom su prolazili samo civili. Oni su bili glavna meta pucnjave.“³⁴³

„SRK je namjerno otvarao paljbu na Sarajevo, često usmjerenu direktno protiv civila i civilnih objekata u gradu, uključujući bolnice i tramvaje“, navodi se u presudi protiv Karadžića.³⁴⁴

Vijeće u predmetu Karadžić zaključuje da su žrtve ili namjerno gađane ili da su bile meta neselektivnih i/ili nesrazmjernih napada od SRK-a. Pri tome su koristili veliku količinu teškog oružja, uključujući minobacače od 80 i 120 mm, kao i artiljerijska oruđa, od kojih su sva manje ili više stalno bila locirana u brdima oko Sarajeva. Na grad su pale hiljade granata, uključujući stambena naselja i civilne objekte, poput bolnica, pijace i drugih mjesta gdje je bilo civilno stanovništvo.

Prema procjeni Davida Harlanda, oficira UNPROFOR-a za civilna pitanja, na Sarajevo je u ratu ispaljeno oko pola miliona granata. „Nekad smo mogli s velikom tačnošću odrediti odakud su ispaljene, a nekad nismo. U gotovo sto posto slučajeva kada smo mogli utvrditi izvor, uz izuzetak od dva do tri slučaja, utvrdili smo da su ispaljene sa srpske strane. On je, osim toga, izjavio da je u periodu od 1993. do 1995. godine na Sarajevo padalo približno 1.000 granata dnevno, uz zatišje 1994. zbog prekida vatre koji je bio na snazi te godine“, navodi se u presudi protiv Miloševića.³⁴⁵

Jedinice SRK-a su bacile na grad i određeni broj modificovanih avio bombi, oružje izuzetne razorne moći, koje u to vrijeme nije bilo propisno ispitano. Zbog toga su ovi napadi modificovanim avio-bombama bili vrlo neselektivni.

„Vijeće podsjeća na svoj zaključak da je SRK lansirao na grad veoma razorne modificovane avio-bombe čija je neselektivna priroda bila poznata jedinicama SRK-a“, navodi se u presudi protiv Karadžića.³⁴⁶

Prema pravosnažnim presudama, učestalost granatiranja i snajperskog djelovanja je varirala od dana do dana ali nijedan civil u Sarajevu nije bio siguran. Uz ekstremne uslove straha, nesigurnosti i nemogućnosti napuštanja grada, civili Sarajeva su ubijani, ranjavani, vrlo često sakaćeni ili imaju duboke i neizlječive ožiljke.

„SRK je namjerno otvarao paljbu na Sarajevo, često usmjerenu direktno protiv civila i civilnih objekata u gradu, uključujući bolnice i tramvaje. To naročito važi za incidente snajperskog djelovanja koji su ranije razmatrani u presudi i koji, po samoj svojoj prirodi, nisu bili ništa drugo do namjerni napadi na civile. Pored toga, granatiranje od strane SRK-a bilo je u najvećem broju slučajeva ili neselektivno ili nesrazmjerno, a ponekad i jedno i drugo, uslijed čega je broj žrtava među civilnim stanovništvom u Sarajevu bio velik“, navodi se u presudi protiv Karadžića.³⁴⁷

Granatiranje i snajpersko djelovanje je bilo usmjereno na civile koji su obrađivali povrtnjake, čekali u redu za hljeb, skupljali vodu, išli na sahrane, kupovali na pijacama, vozili se tramvajima, skupljali drva, šetali s djecom ili prijateljima, bili u ambulantnim kolima ili na sahranama. Granatirano je i porodilište, koje je predstavljalo glavnu civilnu bolnicu s odjelom za intenzivnu njegu i porodilištem. Zgrada je bila potpuno izbombardovana i nije imala struje.

„Vijeće se uvjerilo da je postojala utvrđena praksa snajperskog djelovanja i granatiranja po gradu koje je vršio SRK, koja je podrazumijevala ili direktno gađanje civila ili izvođenje neselektivnih i/ili nesrazmjernih napada na njih. (...) Spremnost jedinica SRK-a i njihovih komandanata da gotovo svakodnevno otvaraju snajpersku vatru na sarajevske civile, te njihov smišljeni čin lansiranja na grad neselektivnog i destruktivnog oružja kao što su modificovane avio-bombe, najbolji su primjer te prakse“, stoji u presudi protiv Karadžića.³⁴⁸

343 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Stanislava Galića", decembar 2003. godine, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/bcs/031205.pdf>, str. 81.

344 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1880.

345 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu jugoslaviju, "Tužilac protiv Dragomira Miloševića", decembar 2007. godine, https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/tjug/bcs/071212.pdf, str. 137.

346 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1892.

347 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1880.

348 Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, "Tužilac protiv Radovana Karadžića: TOM III od IV", mart 2016. godine, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/bcs/160324-presuda-3od4.pdf>, str. 1896.

ZAKLJUČAK

Sarajevo, glavni grad Bosne i Hercegovine, koji se sastojao od deset opština, za srpski vojni i politički vrh, a kako je to utvrđeno sudskim presudama, bio je značajan ne samo zbog svoje simbolike već i činjenice da bez njega ne bi bila funkcionalna Bosna i Hercegovina kao nezavisna država, ali i zbog toga što je Radovan Karadžić, tadašnji predsjednik RS-a smatrao ga svojim rodnim gradom. Iz tih razloga, željeli su da zauzmu kontrolu nad Sarajevom ili bar dijelovima Sarajeva. To je bio poduhvat kojem su bili posvećeni cijelo vrijeme sukoba i koji se, s obzirom na multietničku prirodu grada, mogao ostvariti samo neprekidnom vatrom, to jeste snajperisanjem i granatiranjem.

„Pretresno vijeće konstatuje da je postojao zajednički plan koji je započeo krajem maja 1992. i trajao do oktobra 1995. godine i da je potekao od političkog i vojnog rukovodstva bosanskih Srba. Prvenstveni cilj tog plana bio je da se širi teror među civilnim stanovništvom Sarajeva kampanjom snajperskog djelovanja i granatiranja“, navodi se u sažetku presude protiv Karadžića.

Na osnovu dokaza vezanih za snajpersko djelovanje i granatiranje nesporno je da je plan uključivao ubistva, teror i protivpravne napade na civile. Karadžić, Mladić, Galić, Milošević, Krajišnik, Koljević i Plavšić su činili grupu osoba koje su djelovale u skladu sa zajedničkim planom i imale zajedničku namjeru za činjenje zločina koji su bili dio tog plana.

Neprekidnost snajperskog djelovanja i granatiranja civilnog stanovništva i veliki broj civilnih žrtava u gradu, kako se navodi u presudi protiv Karadžića, ne mogu se objasniti činjenicom da je u Sarajevu bio rat. Pretresno vijeće je uvjereno da su pojedinačni snajperisti i ili snajperske jedinice unutar SRK-a, isto kao i posade minobacača i artiljerijskih oruđa, svi bili pod kontrolom komande SRK-a, u krajnjoj liniji, Glavnog štaba VRS-a. „Od samog početka sukoba, političko i vojno rukovodstvo bosanskih Srba, a naročito optuženi, Momčilo Krajišnik, Nikola Koljević, Biljana Plavšić i Ratko Mladić, priznavali su i naglašavali važnost Sarajeva za borbu bosanskih Srba i za sukob u BiH“, navodi se u sažetku presude protiv Karadžića.

Prema presudi protiv Galića, napadi na civile uglavnom su poduzimani danju. Nisu bili odgovor ni na kakve vojne prijetnje. Napadači su u većini slučajeva mogli jasno vidjeti da su se njihove žrtve bavile svakodnevnim civilnim aktivnostima. Topografija Sarajeva, s njegovim brdima i neboderima, omogućavala je pripadnicima SRK odličan vidik sa mjesta sa kojih su gađali civile u gradu. Neke lokacije u Sarajevu postale su zloglasna mjesta s kojih su gađali snajperisti. U sudnicama MKSJ-a posvjedočeno je da je glavna ulica u gradu bila poznata kao „aleja snajpera“.

„Premda su građani u neku ruku život prilagodili čestim napadima tako što su zatvarali škole, živjeli noći a danju se skrivali, minimalno se kretali Sarajevo i postavljali metalne kontejnere da bi se zaštitili od snajperske vatre, ipak nisu bili bezbjedni. Uprkos tome su ih vidjeli i gađali. Vrlo se malo moglo učiniti od stvarne zaštite od granatiranja“, navodi se u sažetku presude protiv Galića.

Andrey Demurenko, načelnik štaba UNPROFOR-a, kazao je da „ako gledate ljudske patnje, to je kompletna opsada, poput opsade Lenjingrada tokom Drugog svjetskog rata.“

„Civilni unutar linija sukoba izgledali su ispijeno, djelovali su progonjeno. Njihov jedini zadatak bio je preživjeti svaki pojedinačni dan, ostati na životu, Radilo se o preživljavanju. To su bila istinski očajnička vremena“, kazao je u sudnici Martin Bell, novinar BBC.

Ljudi u Sarajevu su pretrpjeli teške nevolje; nestašice osnovnih potrepština kao što su hrana, voda, gas i struja bile su im redovne. Bili su prisiljeni da žive u stanju neprestane opasnosti. Svaki put kad bi oni, ili njihovi najbliži, izašli iz kuće, pitali bi se da li se naći na nišanu snajpera ili artiljerijske vatre.

„(...) Pripadnici SRK-a namjeravali su da šire teror među stanovnicima Sarajeva i da je terorisanje bilo primarna svrha snajperskog djelovanja i granatiranja“, navodi se u sažetku presude protiv Mladića.

U presudama su obrađivani pojedinačni događaji granatiranja, koji su za posljedicu imali veći broj žrtava, kao i snajperisanja, kao što se može vidjeti u poglavljima snajpersko djelovanje i granatiranje 1992. i 1993. godine, 1994. i 1995. godine, konačan broj žrtava nije utvrđivan već su sudska vijeća navodila najmanji broj ubijenih ili ranjenih, čime smo se vodili prilikom izrade ovog izvještaja. U presudama je konstatovano da je posljedica kampanje granatiranja i snajperisanja na hiljade ubijenih civila, kao i ranjenih, ali i za sve stanovnike Sarajeva duboki i neizlječivi ožiljci.

Srpski vojni i politički vrhje zauzeo sarajevske opštine ili dijelove opština Novo Sarajevo, Novi Grad, Vogošća, Ilidža, Ilijaš, Pale, Hadžići i Trnovo, a što je bio dio sveobuhvatnog plana trajnog uklanjanja bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata s tog područja.

„Vijeće zaključuje da su počevši od kraja marta 1992. i tokom cijele 1992. godine, srpske snage preuzele kontrolu nad opštinama u dijelu BiH na koji su bosanski Srbi polagali pravo. Tokom i nakon ovih dobro planiranih i koordinisanih zauzimanja opština postojao je organizovani i sistemski obrazac zločina počinjenih nad bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima koji su obitavali u tim opštinama“, navodi se u sažetku presude protiv Karadžića.

Karadžić i drugi pripadnici UZP-a poslužili se svojim ovlastima i utjecajem na krizne štabove, TO, VRS, MUP bosanskih Srba i paravojne formacije da bi izvršili zločine predviđene zajedničkim planom sveobuhvatnog UZP-a.

„Optuženi i drugi članovi sveobuhvatnog UZP-a ne samo da su bili obaviješteni o nasilnom zauzimanju gradova od strane srpskih snaga, nego su takođe znali da je to dovodilo do masovnih demografskih promjena, putem prisilnog premještanja nesrpskih civila, kao i do etničke homogenizacije, što su oni podržavali“, navodi se u sažetku presude protiv Karadžića.

Prema presudama, način na koji su srpske snage preuzimale vlast u opštinama podrazumijevao je i široko rasprostranjenu praksu protivpravnih hapšenja i zatočenja hiljada nesrba prije nego što bi ih uklonili sa teritorija na koje su bosanski Srbi polagali pravo.

Nakon zauzimanja vlasti, uslijedili su pretresi stanova, premlaćivanja, nezakonita hapšenja, zatvaranja u logore ili zatočeničke objekte, silovanja, odvođenja u ropstvo, odvođenja na prisilne radove, ubistva, pljačkanja imovine i prisilno preseljenje koje je bilo ili organizovano ili su u strahu za vlastite živote morali napustiti svoje domove.

Na području sarajevskih opština koje su zauzeli Srbi, bilo je više od 15 zatočeničkih objekata, među kojima su kasarna u Rajlovcu, Lukavici i Nedžarićima, logori „Planjina kuća“, „Bunker“, „Kod Sonje“, zatvor Kula, „Digitron Buje“, „Šoping“, fiskulturna sala na Palama, garaža Skupštine opštine Hadžići, Kulturno-sportski centar Hadžići i tako dalje.

Srpske snage su zauzele dijelove opštine Novo Sarajevo u maju 1992. godine, nakon čega su počela premlaćivanja, maltretiranja, ubistva, mnogobrojna silovanja, odvođenja u ropstvo, zatvaranja u „Digitron Buje“ i u prizemlju zgrade „Šoping“, pljačkanje imovine bosanskih Muslimana i Hrvata koji su bili prisiljeni da napuste svoje domove.

Na djelu opštine Novi Grad, Srbi su 11. februara 1992. godine formirali opštinu Rajlovac, nakon čega je Skupština bosanskih Srba usvojila zakon 11. maja 1992. godine prema kojem su u sastav opštine Rajlovac ušli, između ostalog, Ahatovići, Bojnik, Dobroševići, Rajlovac, Reljevo-Dvor, Zabrđe i Žuč. Uslijedili su napadi na Ahatoviće, Dobroševiče, Bojnik i Mihaljeviće, a zarobljeni nesrbi su odvedeni u kasarnu u Rajlovac, gdje su premlaćivani, maltretirani a neki i ubijani. U autobusu, pod obećanjem da idu na razmjenu ubijen je 41 zatočenik, a od šestorice koja su uspjela preživjeti, nedugo poslije od zadobivenih ozljeda preminula su još dvojica zatočenika. Pripadnici paravojnih srpskih snaga su u kasarni Nedžarići, premlaćivali i maltretirali zarobljene pripadnike ABiH.

Tokom zauzimanja dijelova opštine Ilidža, te ostvarivanja kontrole nad teritorijom koju su proglasili Srpska opština Ilidža 8. maja 1992. godine, nesrpsko stanovništvo je

bilo maltretirano, fizički i psihički, zatvarano u različite objekte i zatvor Kula, ubijano, odvođeno na prinudne radove, pljačkano i bili su prisiljeni da napuste svoje domove. Prema presudama, kroz zatvor Kula je prošlo oko 10.000 bosanskih Muslimana iz više sarajevskih opština.

Počevši od marta 1992. godine, tokom i nakon zauzimanja većeg djela opštine Vogošće, nesrpsko stanovništvo je bilo izloženo restriktivnim i diskriminatorским mjerama, hapšeno, zatvarano u više zatočeničkih objekata, među kojima su logor „Planjina kuća“, „Bunker“, „Sonja“, „Nakina garaža“, gdje su mučeni, silovani i žene i muškarci, držani u nehumanim uslovima, ubijani i prebacivani u druge zatočeničke objekte, razarana im je imovina, pa su zbog straha bježali ili su bili fizički protjerivani, prisiljeni da napuste svoje domove.

Tokom prve sedmice aprila 1992. godine proglašena je Skupština srpskog naroda Opštine Hadžići. Borbe u Hadžićima i okolini su bile tokom maja i juna 1992. godine, nakon čega su srpske snage hapsile i protivpravno zatvarale stanovništvo u različite objekte, gdje su premlaćivani, držani u nehumanim uslovima, silovani, odvođeni na prinude radove, zlostavljani, prebacivani u druge objekte u Lukavici i u zatvor Kula, odakle ih je više odvedeno i ubijeno.

U martu ili aprilu 1992. godine na Palama je osnovan Krizni štab, nakon čega su muslimani zatvarani u fiskulturnoj sali, gdje su dovođeni i drugi zarobljenici sa drugih područja, ili bili prisiljeni da napuste svoje domove.

Tokom zauzimanja Ilijaša, srpske snage su u maju i junu 1992. godine ubile 22 muslimana, a mnogi nesrbi su bili zatvoreni u zgradu u Podlugovima, garažu u Gornjoj Bioči, zgradi željezničke stanice, gdje su na njih puštali otrove, zatim u skladištu u Podlugovima, da bi nakon toga bili premješteni u logor „Planjina kuća“.

U maju 1992. godine, srpske snage su napale Trnovo, zbog čega su muslimani bili prisiljeni da napuste svoje domove, te izloženi nehumanim djelima prisilnog preseljenja.

„Od trenutka kada je optuženi preuzeo kontrolu nad VRS-om u maju 1992., njegova „komanda je bila dalekosežna“ i obuhvatala je i paravojne formacije. Pripadnici MUP-a sarađivali su s VRS-om na provođenju UZP-a time što su učestvovali u počinjenju zločina, a često u saradnji sa snagama VRS-a ili kao njima prepotčinjeni. Kada je riječ o SDB-u, tužilaštvo je ustvrdilo da je SDB angažovao svoje jedinice u Bosni i Hercegovini, uključujući Crvene beretke, Škorpione i arkanovce i da su one, prilikom zajedničkih operacija s VRS-om, generalno bile stavljane pod komandu VRS-a. Štaviše, paravojne jedinice Brnetovi četnici, arkanovci i Škorpioni bile su podređene MUP-u“, navodi se u presudi protiv Mladića.

JU FOND MEMORIJALA
KANTONA SARAJEVO